Radu
Valentin

O PAGINĂ DIN ISTORIA FRANȚEI

REGELE SOARE

EDITURA ALBATROS

4

RADU VALENTIN

O PAGINĂ DIN ISTORIA FRANȚEI

REGELE SOARE

BUCUREȘTI • 1974

Le roi est mort! Vive le roi!

14 mai 1610. Într-o caleașcă deschisă regele Henric al IV-lea și cea de-a doua soție a sa, Maria de Medicis, mergeau spre Paris. Ajunși în capitală mulțimea i-a aclamat zgomotos. În plină manifestație prietenească François Ravaillac, un învățător fanatic, a sărit pe scara echipajului regal înjunghiindu-l pe suveran cu două lovituri de cuțit. Și, în timp ce parisienii aflau de atentat, regele se stingea din viață.

Lui Henric al IV-lea i-a urmat la tron Ludovic al XIII-lea, unul dintre cei mai contestați regi ai Franței. S-a spus despre cel care a devenit suveran la nouă ani că a avut unele calități, dar nici una esențială, că ar fi posedat o oarecare inteligență, că ar fi fost taciturn, sumbru, fără voință și energie, ca un Hamlet încoronat, că s-ar fi dezinteresat de chestiunile majore pentru a se ocupa de vînătoare, că de la amanți a luat doar gelozia, că în trebile țării n-ar fi dat niciodată dovadă de inițiativă lăsînd întreaga conducere a statului pe mîna altora.

Cel atît de mult contestat s-a urcat pe tron într-un moment în care totul părea să fie potrivnic țării. Marele monarh murise. Locul lui fusese luat de un copilandru. În interior exista primejdia ca luptele religioase să reizbucnească cu toată furia. Din pricina tulburărilor nobilii zăvoreau castelele. Profitînd de lipsa unei forțe capabile să mențină ordinea, bande înarmate atacau la drumul mare. Dughenele își trăgeau obloanele. Mărfurile dispăreau ca prin farmec. De aici nemulțumiri.

În acest timp, în fruntea statului totul părea neschimbat, regina-văduvă păstrînd pe vechii miniştri ai regelui defunct în posturile lor. În spatele acestei aparenţe de continuitate Maria de Medicis conducea ţara, înconjurată doar de un grup restrîns din care făceau parte Villeroi, Sillery, Leonora Galigai — sora de lapte a reginei, o brunetă gen vrăjitoare, rea, avidă în toate — soţul acesteia, Concini — un florentin cu maniere extravagante, odios, dornic de căpătuială, dar nu lipsit de unele calităţi ca energia şi curajul —, şi Jeannin. La 26 ianuarie 1611, unul dintre principalii sfetnici ai ţării, Sully, a demisionat. Gestul acestuia, un eveniment oarecare în alte împrejurări, a servit marii nobilimi drept cap de pod împotriva reginii, dar mai ales împotriva celor care o anturau pe ea. Maria de Medicis intuind pericolul pe care îl reprezenta o răzmeriţă feudală, a trecut la concesii. Ele au fost concretizate în dăruirea unui palat veşnic agitatului prinţ Condé, în achitarea datoriilor făcute de ducele de Guise — şi ele nu erau mici, — în angajamentul luat faţă de ducele de Nevers că îi va onora plăţile restante, în mărirea pensiilor. Pentru aceşti nobili ca şi pentru alţii mai puţin bătăioşi regina a transformat viaţa de la curte într-o serbare perpetuă : baluri, cavalcade, jocuri, turniruri, focuri de artificii.

Excesul de bunăvoinţă manifestat de regină i-a făcut pe granzi să creadă că ei conduc ostilităţile, fapt ce i-a împins la sumeţire. Palatul a intrat în alertă. Granzii, siguri pe ei, au cerut convocarea imediată a Statelor generale. Regina, neavînd de ales, a acceptat cererea marii nobilimi.

Lucrările Statelor generale au început în februarie 1614. Atmosfera, chiar de la început, a fost mai mult

decît încărcată. La ședința inaugurală regina a avut inspirația să-l trimită pe cel care se numea Ludovic al XIII-lea. Palid, subțirel, îmbrăcat în alb, acesta a făcut o impresie deosebită mai ales mulțimii. Și iată cum Ludovic a jucat, fără să știe, pentru prima oară, un rol politic deosebit. Apoi a intervenit dezbinarea dintre nobilime și cler accentuată de manevrele unui slujitor al bisericii, Richelieu, un bărbat cu nas acvilin, cu buze subțiri, cu barbă și mustăți, palid, slab, cu căutătură ironică. Disprețuiți de palat, cu doi adversari serioși în coaste — clerul și mulțimea — nobilii au bătut în retragere. Stăpînă pe situație regența a trecut la atac în februarie — martie împrăștiind pe deputați și dizolvînd adunarea.

După această biruință regența a întețit atacul reducînd pensiile. Prinții, nemulțumiți, au început să se agite. Avînd în frunte pe Condé, au trecut curînd la elaborarea unui plan vizînd cucerirea puterii. Concini, aflînd ce urzeau nobilii, pentru a putea acționa rapid și fără opoziție, a schimbat imediat miniștrii, după care a ordonat arestarea lui Condé.

În tot acest vălmășag de fapte regele n-a jucat nici un rol. De altfel, în această vreme, puțini bănuiau cum și-a petrecut Ludovic al XIII-lea primii 13 ani de viață. Cei care știau unele lucruri despre el, și ei nu erau prea mulți, cunoșteau faptul că regele a crescut în mijlocul slujnicelor și al servitorilor, că părinții lui, Henric al IV-lea și Maria de Medicis, s-au ocupat foarte puțin de copilul lor, că lungile zile ale copilăriei Ludovic le-a petrecut alături de Charles d'Albert de Luynes, un băiat frumos care iubea doar călăria și vînătoarea. Abandonat de ai săi, lipsit de afecțiune, micul rege a devenit

sălbatic şi visător, rece şi distant, închis şi taciturn. Şi cum simţea nevoia să iubească, s-a ataşat de Luynes, singurul om la care a ţinut vreodată cu adevărat.

Despre complicaţiile unei căsătorii şi despre un act de curaj

În octombrie 1614 Ludovic al XIII-lea a devenit major. Cei care au asistat la acest eveniment n-au bănuit de fel că regele dorea să la frînele ţării, toţi crezîndu-l necopt din toate punctele de vedere. Un an mai tîrziu, a fost înştiinţat că va fi căsătorit, din raţiuni de stat, cu Ana de Austria, o prinţesă spaniolă. Ca unul care nu s-a simţit niciodată atras de femei, a primit vestea cu o lipsă de entuziasm care n-a plăcut Madridului. Cînd a cunoscut-o însă pe cea care i-a fost hărăzită ca soţie — de aceeaşi vîrstă cu el, s-a mai îmbunat. Prinţesa avea faţa de un oval perfect, nas mare, păr blond şi bogat, un ten lăptos, picioare mici şi fine, mîini frumoase. Deşi părea indolentă şi rece, datorită calităţilor ei fizice şi spirituale, cei care o cunoşteau o caracterizau drept o persoană destul de agreabilă.

La nuntă, desfăşurată cu mare fast, convivii au benchetuit pînă în zori. A doua zi după nuntă curtenii s-au întunecat la faţă la aflarea veştii că actul nupţial nu se consumase. Amărăciunea acestora, sinceră pe de-a întregul, avea drept cauză amintirile mai vechi care reînviau momentele dramatice din istoria Franţei deter-

minate de vacanțele dinastice. Neconsumarea căsătoriei interesa foarte mult și pe diplomații acreditați la Paris din motive diverse. Printre cei care se străduiau să afle cît mai multe amănunte în acest sens s-au numărat ambasadorul Spaniei, lucru firesc, și nunțiul apostolic, mai puțin firesc. Acesta din urmă trimitea la Roma depeșe după depeșe în care relata tot ce putea să afle despre viața conjugală a tinerei perechi. Lipsa de bărbăție a regelui a fost motivată de curteni în diverse chipuri: timiditate, neîncredere în forțele proprii, pudoare exagerată, exces de pietate creștină, lipsă totală de experiență. Confesorul curții, într-o scrisoare către nunțiul apostolic, era de părere că regele era excesiv de rușinos.

Regina, ca și Spania de altfel, se considera lezată în amorul ei propriu. Acest fapt a fost pe punctul de a duce la plecarea tinerei soții din Franța, ceea ce ar fi însemnat o revenire la relațiile reci dintre cele două țări. Pentru a împiedica o evoluție a lucrurilor în acest sens, Leynes a propus regelui, pentru inițiere, să asiste la prima noapte conjugală a unei proaspete perechi princiare. Cei doi vizați de Luynes au acceptat. Regele, însă, a respins ideea cu indignare. Exasperat, Luynes a recurs atunci la forță. Acest moment a avut loc în seara zilei de 25 ianuarie 1620 cînd Luynes, scos din fire de refuzul regelui de a se achita de obligațiile care-i reveneau ca soț, l-a luat pe suveran în brațe, l-a purtat pe culoarele palatului regal, pentru a-l împinge în apartamentul reginei. A doua zi, curtea a convocat corpul diplomatic. Cu acest prilej diplomații acreditați la Paris au aflat, nu fără uimire, că, în sfîrșit, actul nupțial se consumase. Fugiți ca din

pușcă de la palat, ambasadorii s-au grăbit să trimită prin curieri știrea în capitalele lor.

În acești ani de rezervă conjugală Ludovic, agasat probabil și de cei din jur care vedeau în el un nevolnic, a făptuit un lucru pe care nimeni n-a bănuit că-l poate săvîrși. El s-a petrecut la 24 aprilie 1617. În acea zi, la ora 8 dimineața, Concini, la acea dată cunoscut sub numele de mareșalul marchiz d'Ancre, însoțit de vreo 50 de gentilomi, a intrat în curtea palatului Louvre. Aici, Vitry, căpitanul gărzii din porunca lui Ludovic al XIII-lea, l-a oprit pe mareșal și l-a ucis. Însoțitorii lui Concini și curtenii, „lași prin profesiune", după cum scrie André Maurois, au alergat spre rege cît au putut ei de repede, strigînd: Vive le roi! În aceeași zi regele a readus în posturi pe miniștrii alungați de Concini, numindu-l pe Luynes în fruntea cabinetului său. După toate acestea a exilat-o pe mama sa la Blois.

Luynes, noul prim sfetnic al regelui, a condus treburile statului pînă în 1621. În tot acest timp Ludovic al XIII-lea, ca și mai tîrziu de altfel, a preferat să stea în umbră ocupîndu-se cu călăria și vînătoarea.

Cardinalul

Armand Jean du Plessis, cardinalul de Richelieu, a văzut lumina zilei la Paris, în 1585, trei ani înaintea marei bătălii navale dintre Spania lui Filip al II-lea și Anglia Elisabetei I. În viața publică s-a afirmat cu ocazia agitatelor lucrări ale Sta-

telor generale din 1614. Cu acel prilej el a obținut două victorii: a îngenuncheat nobilimea prin iscusința minții sale și a cucerit-o prin farmecul său proverbial, după cum va recunoaște chiar ea, pe văduva-regină. În 1622 primește pălăria de cardinal. Doi ani mai tîrziu intră în Consiliul regal, al cărui șef va deveni curînd. Peste alți doi ani, în 1626, interzice duelul, măsură ce l-a făcut antipatic în ochii nobilimii turbulente. În august același an ordonă executarea marchizului de Chalais, acuzat de trădare. Execuția marchizului-rebel sperie într-atît pe granzi, încît aceștia încep să bată în retragere.

În toți anii cît a guvernat Franța a avut două țeluri: să întărească coroana, să întărească regatul. Pentru a le atinge n-a stat nici un moment în cumpănă dacă trebuie sau nu să lovească în membrii clasei din care făcea parte, sau în protestanți. În această ordine de idei se înscriu sentința din 1626, asedierea orașului hughenot La Rochelle, în 1628, deciziile de mînă forte luate împotriva „libertinilor" și a ereticilor, limitarea tipăriturilor doar la catehisme, calendare și teze de doctorat.

Pe plan economic a fost promotorul mercantilismului, urmărind să realizeze pe pămînt francez, cu mînă de lucru franceză, produse franceze. În acest scop a impulsionat navigația prin înființarea de companii comerciale, dar și prin acordarea de titluri nobiliare marinarilor de cursă lungă, ca și celor care sprijineau comerțul cu coloniile.

În exterior Richelieu a dus o politică realistă, cîntărind de două ori înainte de a lua o decizie. Acest lucru s-a văzut cu deosebită claritate în anii grei ai Războiului de 30 de ani.

Frumosul duce

În 1622 regele a afișat pentru prima dată un surîs larg, atunci cînd, sub zidurile orașului asediat Orléans, a fost înștiințat că va fi tată. Surîsul acesta, atît de rar în viața lui, a durat cît un fulger, următorul curier aducîndu-i infirmarea știrii. Cauza acestei transformări a fost un accident banal. În joacă — să nu uităm vîrsta reginei — ea a alunecat. Și cum căzătura a fost mai serioasă decît s-a bănuit inițial, regina, cu toate eforturile medicilor, a pierdut copilul. Furios de ușurătatea soției, Ludovic a ordonat ca cele două doamne de onoare care au antrenat-o în periculosul joc să fie imediat gonite de la curte. Regina s-a opus sancțiunii. Apoi a cedat, gonindu-le. Nu peste mult timp a urmat un nou fapt care a adîncit și mai mult răceala dintre ei. El a avut loc cu ocazia căsătoriei prințului moștenitor al Angliei, Carol, cu prințesa Henriette de Franța, sora lui Ludovic al XIII-lea. La căsătoria celebrată la Paris, prințul Carol absent a fost reprezentat de ducele de Buckingham. Ducele, bărbat frumos și fermecător, a plăcut reginei. Ana, sfătuită de ducesa de Luynes, i-a dat de înțeles ducelui că-i primește cu bucurie „omagiile". După nuntă însoțiți de o mare suită au plecat spre Anglia. Din acest cortegiu făcea parte și Ana de Austria. Drumul spre Boulogne a avut și o etapă de odihnă la Amiens. Aici, seara, regina s-a plimbat de braț prin parcuri cu ducele englez. Apoi a intervenit sărutul dintre ei. Și, deși totul s-a petrecut departe de Paris, regele a aflat tot. La întoarcerea reginei în capitală Ludovic i-a aruncat în față cuvinte injurioase. Cum regina nu părea să regrete cele

întîmplate, regele a concediat pe toți aceia care au făcut parte din cortegiul ei.

Disputa dintre Ludovic și Ana a devenit și mai violentă cînd Richelieu l-a îndemnat pe rege să cenzureze corespondența reginei. Lucru pe care suveranul l-a făcut în prezența ei și a cardinalului și care a scos la iveală că regina îi dorea moartea pentru a se căsători cu Gaston, fratele suveranului francez, capul tuturor intrigilor de la curtea Franței.

Din acest moment a început un adevărat război între Ana și Richelieu, conflict care a dăinuit pînă la moartea cardinalului, și care a înregistrat un adevărat paroxism atunci cînd din porunca primului dregător al țării apartamentul reginei a fost percheziționat. Cu acest prilej au fost descoperite documente extrem de compromițătoare pentru Ana. Pentru a se salva, a recurs la jurăminte, lacrimi, blesteme. Regele, puțin deprins cu aceste tertipuri, o iertă. Dar numai atît, neacceptînd invitația ei de a locui împreună.

Dacă n-ar fi fost furtuna...

La 5 decembrie 1637 regele porni în obișnuita lui cursă: Versailles — unde-i plăcea să zăbovească deseori — Fontainebleau. În drum se opri la mănăstirea Fiicele Sfintei Maria pentru a o vizita pe domnișoara La Fayette, cel de-al patrulea, ultimul, și cel mai puternic amor al său. În timpul vizitei izbucni o puternică furtună. Surprins de întuneric și speriat de fulgere, se grăbi să plece pentru a ajunge la timp la

Fontainebleau. Cum furtuna se înteți, regele fu nevoit să se oprească la Louvre. Aici fu întîmpinat de mai marele palatului care îl înștiință că în imensa clădire nu există nici o singură cameră în care ar putea dormi fără să degere peste noapte. Avînd de ales între a moțăi pînă la ziuă într-un fotoliu sau a împărți patul cu soția sa, Ludovic, fără prea mult chef, alese cea de-a doua soluție. Peste aproape nouă luni, după aproape 23 de ani de căsnicie, regina a adus pe lume pe acela care va domni mai tîrziu sub numele de Ludovic al XIV-lea.

Nașterea prințului moștenitor, deși mult așteptată, a fost salutată de suveranul-tată cu indiferență. Din această cauză cei din preajma palatului s-au aventurat în a face felurite presupuneri în legătură cu paternitatea noului născut. Unii au afirmat că adevăratul tată ar fi fost contele de Rivière, alții susținînd că e vorba de italianul Mazarin, presupuneri în ultimă instanță, se pare, complet gratuite.

Două amurguri

Indiferența regelui față de toate și de toți avea o cauză foarte obiectivă și anume gravele maladii de care suferea de ani de zile: tuberculoza și dezinteria. Ambele l-au șubrezit pînă la epuizare, regele arătînd în ultimii ani ai vieții ca un cadavru. Pentru a-l vindeca, doctorii curții, nu prea pricepuți, i-au aplicat un tratament care ar fi ucis și un cal. Astfel, după însemnări lăsate chiar de medicii

curanți, numai într-un singur an i s-au luat suveranului de 47 ori sînge, dîndu-i-se, totodată, medicamente în cantități imense și neindicate pentru bolile de care suferea. În acea perioadă doctorii i-au făcut 215 spălături. Datorită dezinteriei nu putea mînca mai nimic. Tuberculoza îi dădea temperatură și o anume agitație. Starea generală proastă era agravată și de insomnia cronică de care suferea. Este de înțeles deci de ce suveranul n-avea chef de nimic, de ce se izola de toți. Singurul cu care discuta mai pe îndelete și altceva decît chestiuni de stat era cardinalul Richelieu și aceasta pentru că primul dregător al regatului era el însuși bolnav, suferind de stomac. Astfel, între două fraze privind rosturile Franței cei doi vorbeau despre manifestările și evoluția bolii, făceau schimb de rețete, își dădeau sfaturi.

La 4 decembrie 1642, cel care părea mai în putere dintre ei, cardinalul Richelieu, a murit.

Cu puțină vreme înainte de a trece în țara umbrelor, cardinalul și-a scris testamentul, în care, între altele, a recomandat suveranului să-și apropie șapte dregători ai țării. Printre ei a figurat și Mazarin. Tot în aceste ultime clipe a spus: „Eu n-am alți dușmani, decît dușmanii Franței".

Curînd după dispariția cardinalului Richelieu starea sănătății lui Ludovic al XIII-lea s-a agravat. Sîmbătă 21 februarie 1643 a căzut la pat. La 3 aprilie a făcut, susținut de Souvré și Charost, ultima plimbare prin galeriile palatului Saint-Germain. Duminică, 19 aprilie, a dat prima oară ochii cu moartea. A doua zi, contemplîndu-se cu tristețe a exclamat: „Doamne, ce slab sînt!" Tot în această zi a alcătuit regența. La 21 aprilie a fost botezat prințul moștenitor. În aceeași zi, întrebat de tatăl său, care ceruse să-l vadă și să-i vor-

beaşcă, ce nume vrea să-şi ia, Delfinul a răspuns: „Ludovic al XIV-lea". La care regele muribund, cu un zîmbet ivit cu greu pe obraz, i-a spus: „Nu încă!"

În ziua de 24 aprilie, era într-o vineri, medicii, speriaţi de starea în care se afla regele, au vrut să-i dea rhubarbă, laxativ la modă în evul mediu, dar total neindicat în cazul lui. A urmat apoi, evident fără ajutorul medicilor, o ameliorare a sănătăţii. Întremat, oarecum, regele a început să se intereseze de treburile Franţei, acordînd chiar şi cîteva audienţe. Cei din jur l-au auzit îngînînd un psalm. La 1 mai, brusc, starea sănătăţii i s-a agravat. A avut acum şi în zilele care au urmat o asemenea temperatură încît, în ciuda frigului neobişnuit pentru luna mai, ferestrele camerei lui stăteau în permanenţă deschise. Dîndu-şi seama că sfîrşitul lui e undeva pe aproape, s-a îngrijit cu minuţiozitate de ce va fi după.

14 mai 1643. Pentru a alunga aerul morţii ce plutea peste tot Ludovic al XIII-lea, cu mare efort, adresîndu-se curtenilor, le-a cerut să deschidă larg ferestrele. Aerul tare al primăverii tîrzii l-a obosit. A băut apoi, cu sorbitură halucinant de lentă, un pahar de lapte. Înainte de a păşi dincolo, arătînd crucifixul ce se odihnea alături, a cerut ca el să fie dat sorei Louise-Angélique, celei pe care a vizitat-o într-o zi de decembrie a anului 1637, la mănăstirea Fiicele Sfintei Maria. După care, curînd, cel care număra doar 42 de ani, a închis obosiţii ochi. Erau, atunci, orele trei fără un sfert după-amiază.

Moarte. Drapele îndoliate. Curteni aferaţi. Hohotiri de plîns. Ultimele pe care Parisul le-a adresat unui suveran francez.

Nepotul Siciliei

Conform actului redactat de Ludovic al XIII-lea cu puţin înainte de a muri, Franţa urma să aibă în frunte o regenţă şi un Consiliu. În acelaşi act suveranul muribund a ţinut să precizeze că regenţa putea conduce ţara numai cu aprobarea Consiliului. Două zile după moartea lui Ludovic al XIII-lea, la 16 mai 1643, la cererea expresă a Anei de Austria, Parlamentul a deschis testamentul. În el, spre stupoarea multora, regina era declarată regentă „cu plină şi întreagă autoritate". În aceeaşi seară Ana de Austria a desemnat ca prim sfetnic al Franţei pe cardinalul Mazarin, veste ce a produs „o amară deziluzie" multora.

Eroul amarei deziluzii, denumit de adversarii săi „nemernicul din Sicilia", pe adevăratul lui nume Giulio Mazarini, a văzut lumina zilei la 14 iulie 1602 la Peschina, în apropiere de Roma, în casa unui mărunt om de afaceri, Pietro Mazarini, originar din Sicilia.

Tînărul Giulio, după trei ani de studenţie, şi-a preparat la Roma doctoratele în drept roman şi drept canonic. Apoi şi-a oferit serviciile prinţului Palestrina, general al papei. Prin prinţul Palestrina a căpătat un brevet de căpitan de infanterie al trupelor papale. În 1630 a părăsit armata pentru a intra în diplomaţie, pas pe care l-a făcut cu sprijinul cardinalului Bentivoglio care l-a recomandat prinţului Barberini. Prinţul l-a ataşat nunţiului apostolic trimis în Piemont. Aici a jucat un rol important în remedierea conflictului dintre Spania şi Franţa, conflict care a avut ca loc de desfăşurare fortăreaţa Casal. În 1634 îl găsim ca nunţiu apostolic pe lîngă curtea regelui Ludovic al XIII-lea. Doi ani mai

tîrziu, în 1636, a trecut din serviciul papei în cel al regelui Franței. În 1639 a căpătat cetățenie franceză, iar peste alți trei ani pălăria de cardinal. Avea la această dată 40 de ani împliniți. Richelieu, cu limbă de moarte, l-a lăsat ca succesor. Ludovic al XIII-lea, preluîndu-l de la Richelieu, l-a predat regenței.

În ziua în care regina-mamă și copilul-rege Ludovic al XIV-lea s-au înfățișat Parlamentului pentru a cere deschiderea testamentului, cardinalul Mazarin era invitat undeva la masă. În timpul ospățului cardinalul a fost anunțat că un mesager i-a adus un plic. Mesagerul i-a întins misiva. Cardinalul, recunoscînd scrisul, a tresărit. Și-a înfrînt însă emoția și cu calm a deschis scrisoarea. Ana de Austria îl înștiința că îi oferă prima funcție administrativă a țării. Calm, mult prea calm, după o asemenea veste, a redactat o scrisoare de răspuns pe care a încheiat-o cu următoarele cuvinte: „Scris și semnat de mîna mea. Al Majestății Voastre foarte umil, foarte supus, foarte credincios și foarte recunoscător, Jules, cardinal Mazarin". După care, evident mai surîzător, s-a întors la masă. Vestea aceasta lățindu-se cu iuțeală a provocat la un loc stupoarea, deziluzia, disprețul și ura marii nobilimi.

Marii feudali au nutrit față de Mazarin orice alt sentiment în afară de respect, stimă, simpatie sau amiciție. Cei mai mulți nobili l-au disprețuit pentru că nu ducea o adevărată trenă feudală, reproșîndu-i faptul că se comporta simplu, că mergea pe stradă întovărășit doar de doi lachei, că la el în casă se putea intra la orice oră fără o înștiințare prealabilă, că oferea oricînd și oricui audiențe. Turbulentul prinț Condé l-a ridiculizat pe Mazarin pentru alura sa pașnică, lipsită de acea mască războinică atît de dragă feudalității, cu cuvintele „Adio, Marte!" Adversarii săi spumegau ori de cîte

ori își aminteau că rivalul lor era de un calm exasperant, că nu era niciodată violent, că era blînd, că nu știa să-și lichideze dușmanii, că scotea pălăria în fața oricui. Mazarin mai era antipatizat pentru faptul că, prin titlul pe care îl avea, ca și prin costumul pe care îl purta, le amintea de omul de care s-au temut atît, de cardinalul Richelieu. Un alt motiv al dușmăniei lor a fost presupusa legătură dintre el și regina Ana de Austria, legătură care ar fi fost oficializată religios, în secret, de cel care a devenit mai tîrziu Sfîntul Vincent de Paul. Această ultimă afirmație, ca și celelalte de altfel, foarte departe de adevăr, au urmărit discreditarea cardinalului.

Mazarin a avut, fără îndoială, ca orice om, unele defecte. Mințea cu mare ușurință și cu mare plăcere. Trișa la jocurile de cărți. A fost avar, lacom de bani. S-a înfruptat din avutul Franței cu sîrg, cu frenezie aproape. Ca om de stat s-a priceput destul de puțin în problemele interne. N-a știut niciodată mai nimic despre finanțe. A avut însă și calități. Unele din aceste calități — modestia, simplitatea etc. — au fost scoase la iveală de dușmanii săi. Vorbind despre curajul său, Mazarin, către sfîrșitul vieții, a notat, fără nici un fel de exagerare, următoarele cuvinte: „În ciuda tuturor împrejurărilor nefavorabile pe care le-am trăit nu mi-am pierdut curajul niciodată". A fost un excepțional diplomat, calitate bazată pe o cunoaștere profundă a tuturor dedesubturilor politicii europene. Toate acestea au fost apreciate la timpul lor de Richelieu, căruia i-a datorat în mare măsură urcarea treptelor ierarhice.

La preluarea funcției de prim ministru, după cum o numim noi astăzi, finanțele erau la pămînt. Cardinalul, mai puțin priceput în probleme financiare, a apelat la serviciile unui specialist, italianul Particelli d'Émery. Acesta, în calitate de controlor general al finanțelor mai

întîi și mai apoi în aceea de superintendent al finanțelor, a recurs la o serie de expediente pentru „a mulge o vacă fără lapte". Primul pas pe care l-a făcut în acest sens concetățeanul lui Mazarin a fost vinderea funcțiilor, obicei la modă în evul mediu. Cum funcțiile prezente i s-au părut insuficiente numericește Particelli a inventat unele noi, ca aceea de „jurat hamal la cărbuni". În martie 1644 superintendentul a semnat un edict prin care cei ce-și construiseră case fără autorizație sau în zona militară a Parisului urmau să plătească o taxă. Peste cîteva luni, în august, Particelli a elaborat un nou edict, denumit al înstăriților, ce a smuls burgheziei sume considerabile. Pe aceeași linie a înviorării finanțelor superintendentul a recurs la o practică veche: împrumuturile forțate.

Frondele

În aprilie 1648 Mazarin, somat de dificultățile financiare cu nimic micșorate de politica subalternului său, a anunțat că va prelungi cu nouă ani perceperea unei taxe — Paulette — ce era plătită de ofițerii de justiție și de cei de finanțe. Printr-o altă dispoziție a încetat plătirea salariilor cuvenite membrilor Curții de Conturi, ai Curții de Ajutoare și ai Marelui Consiliu.

La auzul acestor ultime măsuri membrii parlamentului s-au declarat solidari cu membrii curților suverane. Cu același prilej parlamentul a invitat pe cei „năpăstuiți" de legislația lui Mazarin să delibereze cu parlamentarii în marea sală denumită „Saint Louis" pentru a găsi căile cele mai potrivite și mai imediate

pentru „reformarea regatului". Această declarație din 13 mai 1648 a fost începutul a ceea ce s-a numit fronda parlamentului și la care au participat ofițeri — unii dintre ei cu state de serviciu excelente —, judecători onorabili, meticuloși trezorieri ai finanțelor, vulcanici oameni de robă.

Îndrăzneala acestora, ce a mers pînă la incendiara afirmație că „monarhia este prea bătrînă" și „că a venit timpul să moară", s-a bazat pe un context care li s-a părut favorabil. Statul era condus de o spaniolă dovedită de propriul ei soț ca o spioană și de un italian care era, poate, omul papalității. Finanțele statului sleite pînă la ultima expresie obligau regenta la jumătăți de măsură de teama înmulțirii „îndrăzneților". Franța dispunea de o singură armată și aceea imobilizată undeva pe graniță din cauza conflictului cu Spania. De adus în grabă de la frontiere pentru a înfrînge fronda nici nu putea fi vorba. Poate dacă prințul Condé ar fi încheiat repede conturile cu spaniolii... Semne de acest fel nu se arătau însă. La toate acestea se mai adăugau contagioasele evenimente din Anglia unde parlamentul era pe punctul de a se răfui fără mănuși cu regele Carol I Stuart.

Regenta, intuind pericolul ce rezulta din unirea nemulțumiților, a interzis proiectata întrunire. Parlamentarii, fără a ține seama de ordinul reginei, s-au întrunit totuși redactînd o declarație în 27 de puncte — iunie 1648. În acest lung program parlamentarii au înscris, printre altele, următoarele: suspendarea intendenților și a celor însărcinați cu puteri extraordinare; fixarea cuantumului impozitelor și perceperea lor numai cu prealabila aprobare a Parlamentului; nici un supus al regelui, indiferent de rangul său, să nu poată

fi reținut în stare de arest mai mult de 24 de ore fără a fi interogat și deferit justiției.

Declarația, dominată de ideea limitării absolutismului regal, a declanșat în Paris și în restul țării un adevărat entuziasm.

Constrînși de agitațiile populare și neavînd trupe la îndemînă, regenta și Mazarin au cedat pe toată linia promițînd libertăți individuale, dreptul parlamentului de a verifica registrele țării, abolirea monopolurilor, suprimarea intendenților.

Bucuria frondeurilor a durat cîteva săptămîni. La 20 august prințul Condé — cel care îl ironizase pe Mazarin cu cuvintele „Adio, Marte!" — a repurtat sub zidurile orașului Lens o splendidă victorie împotriva spaniolilor. Prin ea prințul a întărit, fără să fi bănuit, dar mai ales fără să fi urmărit, pozițiile cardinalului. Acesta din urmă, avînd acum o armată pe care s-ar fi putut bizui la nevoie, a ordonat, la 26 august, arestarea capilor frondei: Broussel și Blancmesmil.

La atacul lui Mazarin, Parisul în aceeași zi a ripostat cu o mare răscoală. Sute de baricade încropite din butoaie, șarete, mobilă dărăpănată, bucăți de gard, pavaj au apărut în întreaga capitală. Trupele, atîtea cîte avea atunci la îndemînă regenta, din cauza baricadelor, s-au văzut în imposibilitate de a stăpîni orașul. Încurajați de acest prim succes, răsculații au blocat, pentru două zile, palatul regal. Apoi Parlamentul a cerut reginei eliberarea celor arestați. Scoasă din fire de această cerere Ana de Austria a răspuns parlamentarilor că „îl va strînge de gît pe Broussel cu mîinile ei". Mazarin, mai realist, a smuls reginei, nu cu ușurință, eliberarea lui Broussel și suprimarea comisiilor extraordinare.

Parisul răsculat jubila. Învinsese pe cei doi străini.

La 24 octombrie 1648 Franța a semnat pacea westfalică. Eliberată de strînsoarea războiului, regenta a rechemat trupele victorioase comandate de Condé. În momentul în care armatele se aflau în apropierea Parisului, Ana de Austria, Mazarin și micul Ludovic al XIV-lea au părăsit capitala instalîndu-se în castelul Saint-Germain. Era în 6 ianuarie 1649.

La Saint-Germain, regele, regina-mamă și Mazarin au găsit camere nemobilate, ferestre fără geamuri, saltele de paie. Frica, fuga în toiul nopții, frigul, neprimitorul castel au sădit în inima monarhului de 10 ani antipatia și oroarea față de Paris, răsculați, marea nobilime, dezordine, opoziție, sentimente amplificate de anii care au urmat și în care Ludovic a fost nevoit să străbată drumurile țării cu armatele, să doarmă în plin cîmp, să stea mereu cu teama în suflet. Poate că acum, în acești ani triști, s-a născut în el aviditatea de liniște, de ordine, ambiția de a domni ca un monarh absolut. După plecarea suveranilor și a primului ministru, Condé, din ordin regal, cu cei 15 000 de soldați ai săi a blocat Parisul. Parlamentul, aţiţat de Paul de Gondi, viitorul cardinal de Retz, a ridicat Parisul la luptă. Conflictul a durat cîteva luni, pînă la 30 martie, cînd copleșiți de superioritate și sufocați de asediu, parizienii au semnat pacea de la Rueil.

Capitularea de la Rueil a avut multiple cauze. Unele cu totul minore ca lipsa pîinii albe fără de care cei avuți nu concepeau că puteau trăi, altele evident serioase și cu întinse implicații. Dintre acestea din urmă a făcut parte ilegalitatea acțiunii parlamentului — așa a fost ea calificată de o mare parte a Franței — și indiferența arătată de mai toată țara față de frondeuri.

Răsculații ar fi putut totuși să înlăture asediul apelînd, așa după cum au sugerat unii, la ajutorul militar

al trupelor spaniole. Ideea aceasta, salvatoare pentru frondă, a fost respinsă de la început de cei mai mulți conducători ai Parlamentului. Neavînd forțe proprii, neavînd aliați în acțiunea lor, parlamentarii au capitulat.

Curînd după acest episod Franța a cunoscut noi frămîntări, de data asta dezlănțuite de învingătorii Parlamentului, de prințul Condé și de apropiații săi.

În această vreme Condé, fiul șefului opoziționist din 1614, avea mai puțin de 30 de ani. La 24 de ani, în 1643, s-a afirmat ca un excelent căpitan de oști cînd a obținut victoria de la Rocroi. Următoarea biruință, cea cucerită în localitatea Lens, i-a mărit gloria militară. Numele lui era rostit cu respect și admirație de regină și cardinal — principalii beneficiari ai asediului capitalei — dar și de mulți alții. Pentru tot ce-a făcut în folosul regalității a fost răsplătit cu înalte funcțiuni ca aceea de guvernator al Burgundiei. Unii în locul lui s-ar fi mulțumit cu slujbele primite. Condé, orgolios și arogant, nu s-a sfiit să declare că postul pe care îl merită cu prisosință și la care rîvnește este cel deținut de cardinal. Pretențiile sale au făcut din Mazarin și Ana de Austria doi dușmani care, lăsînd la o parte teama sau prudența au acționat surprinzător arestînd și întemnițînd pe prinț în donjonul castelului de la Vincennes (ianuarie 1650).

Au urmat apoi încercări de nesupunere în Normandia, Burgundia și Poitou, mișcări stîrnite de soția prințului, de sora lui, de ducesa de Longueville, de ducele de La Rochefoucauld și de mareșalul Turenne. Acest episod a declanșat ceea ce s-a chemat Noua frondă, sau Fronda prinților.

Prevăzătorul Mazarin, devenit peste noapte îndrăzneț, a atacat pe frondeuri. După cum s-au desfășurat

evenimentele în prima lor parte, victoria nu părea să-i scape cardinalului. Dar tocmai cînd era mai sigur, Paul de Gondi, nemulţumit de faptul că Mazarin nu i-a înmînat pălăria de cardinal promisă, a ridicat Parisul la luptă.

Ridicarea parizienilor la luptă l-a obligat pe cardinal să lupte pe două fronturi, sarcină întotdeauna dificilă.

Răzvrătiţii, simţindu-se stăpîni pe situaţie, au formulat maxima lor pretenţie: înlăturarea lui Mazarin. În faţa coaliţiei, în ciuda împotrivirii reginei, cardinalul l-a pus pe Condé în libertate. Apoi, mult combătutul Mazarin s-a retras în Germania, la Brühl.

După plecarea cardinalului marii învingători, Condé şi Gondi, aşa cum prevăzuse proaspătul exilat, au ajuns curînd inamici. Vrajba dintre ei a avut drept cauză sentimentul lui Condé — foarte real de altfel — că este un învingător claustrat, că Parisul controlat de Gondi l-a sechestrat, i-a frînt aripile, fapt ce l-a determinat pe prinţ, pentru a-şi recăpăta deplina siguranţă de acţiune, să fugă din capitală. Stabilit în Guyenne, Condé a făcut curînd o greşeală ireparabilă: a semnat în septembrie 1651 o alianţă militară cu regele Spaniei.

Gestul acesta i-a permis lui Mazarin să părăsească exilul pozînd în apărător al ţării. Acelaşi gest l-a îndepărtat pe Turenne de prinţul răzvrătit. Condé, înţelegînd că timpul nu lucrează pentru el s-a îndreptat spre Paris. Sub zidurile capitalei a întîlnit armata lui Turenne. Prins între zidurile capitalei şi Turenne prinţul părea pierdut. Şi atunci cînd nici el nu mai spera să scape de înfrîngere poarta Saint-Antoine s-a deschis salvatoare în faţa lui. Autoarea acestei adevărate minuni pentru prinţ a fost „providenţa" deghizată în persoana unei chipeşe domnişoare de 25 de ani, verişoară a regelui.

În Parisul salvator trupele lui Condé s-au comportat ca pe front, adică au jefuit fără scrupule în dreapta și în stînga, ceea ce a dus curînd la exasperarea parizienilor. De aici animozități și ciocniri între populație și soldații prințului. Condé, ca să nu-i scape din mînă pe ostașii săi, a fost obligat să-i tempereze. Dar temperarea lor putea fi făcută doar oferindu-le victorii și pradă. Soluția aceasta, foarte lesne de găsit de către oricine, cerea, fără îndoială, părăsirea Parisului protector și luarea cu asalt a teritoriilor deținute de adversar.

Între timp, burghezia pariziană exasperată de jafurile soldaților lui Condé, jafuri care nu mai conteneau, ca primă măsură, a încetat de a mai acorda armatei prințului hrană. Condé, cu o armată flămîndă și foarte puțin receptivă la ordinele șefilor, abandonat de toți care îl sprijiniseră pînă atunci, a fugit din Paris în tabăra spaniolilor, în Țările de Jos, unde spera să găsească înțelegere și sprijin. Cu acest episod, cea de-a doua frondă, a prinților, s-a încheiat.

Cele două tulburări petrecute în decursul a numai cîțiva ani, minore în aparență, au însemnat enorm pentru Franța. Mai întîi ele au dat naștere la jafuri, masacre, distrugeri de recolte, foamete. De pe urma tuturor celor enumerate mai sus, au avut de suferit toate clasele sociale. O altă urmare a lor a fost aceea că din momentul înfrîngerii frondelor toți în Franța au dorit cu ardoare instaurarea unei ordini, a unei păci interne. Și întrucît ea nu putea fi încetățenită decît în condițiile întăririi autorității centrale, frica de fronde, de repetarea lor, a dus la înscăunarea monarhiei absolute.

În anul în care izbucnea prima frondă Franța a semnat victorioasă Pacea westfalică ce venea să consfin-

țească sfîrșitul unui război început cu trei decenii în urmă. La capătul lui, prin tratatul semnat, Franța a devenit pentru un timp prima putere militară din Europa, un adevărat arbitru al bătrînului continent.

Pentru toate acestea regenta și cardinalul se puteau felicita. Biruiseră. În această calitate, de învingători, au reintrat triumfal în capitală: regina însoțită de fiul ei, în octombrie 1652, Mazarin în februarie 1653.

La capătul acestei perioade agitate, francezii au constatat cu uimire că au un suveran major, pe Ludovic al XIV-lea, despre care, trebuiau să recunoască cu toată sinceritatea, nu prea știau mare lucru.

Micul rege

În anul 1638, părinții săi, dușmani pe față, împliniseră două decenii de căsnicie. Datorită răcelii dintre ei, a lipsei de afecțiune față de noul născut, francezii s-au îndoit de la început de originea regală a prințului moștenitor. Atunci, ca și mai tîrziu, au circulat zvonuri, toate, se pare, pure invenții. În 1643 a murit Ludovic al XIII-lea. Ana de Austria, și pînă atunci nu prea sobră, scăpată de ochiul atent, sever și răutăcios în același timp al soțului, s-a transformat peste noapte într-o femeie ce emana fericirea prin toți porii. Pentru a putea trăi incandescent clipele „grasa elvețiană", cum a denumit-o cardinalul de Retz pe Ana de Austria, s-a debarasat complet de fiul ei cel mare aruncîndu-l în brațele servitorilor de la Curte. Micul Ludovic, lipsit de afecțiunea părinților, a devenit un copil serios, grav, auster, care nu știa să zîmbească cu nici un prilej. Rotofeiul prinț, cu dinți de Hercule,

îmbrăcat cam ponosit pentru titlul pe care-l avea, totdeauna hămesit datorită ordinelor foarte precise date bucătarilor cărora li se cerea să-l hrănească pe Ludovic cu cumpătare, cam absent, nu prea prompt în răspunsuri, micul rege părea un copil idiot. Pe la 4—5 ani, din porunca mamei i s-a făcut horoscopul, în care singurul aspect pozitiv a fost cel care-i prevedea o strălucită carieră de amant. Pe la 8—9 ani aerul de idiot a început să dispară. Era acum un copilandru blond, foarte blond chiar, aproape austriac, cu doi ochi mari, cu surîs candid, extrem de politicos, cîteodată spiritual, timid, iubitor de natură și joacă, gata oricînd să-și lepede lunga cămașă uzată pentru a face baie în Sena, într-un cuvînt era, așa cum l-a descris confesorul său P. Paulin, un adevărat „miel blînd". Încă de la această vîrstă Ludovic a avut o mare doză de afecțiune pe care ar fi vrut s-o reverse asupra mamei, în special. Dar inima reginei, după cum probabil și-a dat el seama sau a aflat de la cei din jur, aparținea altcuiva, lui Mazarin celui căruia Ludovic îi spunea „marele turc".

Primii pedagogi i-au fost servitorii. De la ei, dar în special de la cameristul său La Porte, a căpătat cea dintîi instrucție. Puțină, fără îndoială, dar pornită din inimă. Iată pentru ce, pînă la sfîrșitul vieții sale, s-a purtat cu servitorii mai mult decît politicos.

În 1646, deci la vîrsta de opt ani, a fost dat pe mîna dascălilor de profesie. Aceștia au fost mareșalul de Villeroy, marchiza de Sénecey (guvernantă), abatele Hardouin (prim-preceptor), abatele Brisacier, iezuitul P. Paulin (confesor). În afara acestora a mai avut profesori de scriere, matematică, limbi străine, desen, doi instrumentiști — lăută și ghitară —, un maestru de scrimă, unul de echitație, un profesor de dans. Lista

aceasta, suficient de lungă, din porunca lui Mazarin a fost completată cu un filosof și scriitor, La Mothe Le Vayer, un reprezentant al scepticismului.

Disciplinele, privite cu ochii veacului nostru, par incomplete, din ampla enumerare lipsind istoria, materie indispensabilă astăzi pentru un adevărat șef de stat. Cauza acestei absențe trebuie căutată în optica vremii, în veacul al XVII-lea studiul istoriei nefigurînd în programa nici unui colegiu francez.

Dintre profesorii amintiți cel care s-a ocupat mai mult de tînărul elev a fost abatele Hardouin. Acesta a urmărit să-i insufle prințului moștenitor oroare față de favoriți, interes pentru gestiune, pentru finanțe, o dreaptă justiție, înțelepciune, măsură, dar mai ales necesitatea guvernării personale. Toți dascălii, la unison, i l-au prezentat pe Henrich al IV-lea drept model de suveran. Lucru foarte curios, aceștia nu i-au prea vorbit despre tatăl său.

După cîțiva ani de școlire Ludovic dovedea a avea interes pentru matematică, talent pentru muzică și desen, ușurință în vorbirea limbii italiene, pasiune pentru dans și echitație. Călare pe cal tînărul rege căpăta dintr-odată un aer brav, majestuos, părea mai drept, mai cutezant. Dansînd lăsa impresia că pur și simplu lunecă pe parchet printre partenerii bătuți parcă în cuie. Lucru de-a dreptul de mirare dacă ne gîndim la portretele din această vreme și care ni-l înfățișează rotofei și cam greoi. Seara, înainte de culcare, cameristul îi citea cu glas egal sau îi istorisea pagini din trecutul Franței. Și pentru că Ludovic era întotdeauna frînt de oboseală, adormea de fiecare dată înainte de a afla finalul, moralizator, al episoadelor istorice. Iată de ce, susțin unii istorici, Regele Soare de mai tîrziu, necunoscător în ale istoriei — disciplină atît de gene-

roasă în privința exemplelor, învățămintelor — a săvîrșit un mare număr de greșeli cu consecințe negative pentru Franța.

Educația religioasă a primit-o de la confesorul său și, printre picături, de la mama sa. În ceea ce privește educația politică, practică, profesor i-a fost Mazarin.

În 1652, deci în plină școlarizare a tînărului rege, Mazarin, ajuns, probabil, la capătul răbdării datorită celor două fronde, celor 4 000 de pamflete scrise împotriva sa în numai patru ani de zile, s-a hotărît să se retragă din viața politică. Ludovic, speriat de intenția cardinalului, i-a scris magistrului său în ale diplomației următoarele: „Voi v-ați manifestat dorința de a vă retrage... eu însă am extremă nevoie de voi".

Doi ani mai tîrziu, în 1654, Mazarin, din dorința de a-l familiariza pe Ludovic cu problemele care confruntau atunci Franța și Europa, l-a invitat pe monarhul de 16 ani să participe, evident, pasiv, la ședințele diferitelor consilii. A ascultat rapoarte, a fost martor la vii dezbateri, a urmărit, în timp, confirmarea sau infirmarea deciziilor de către realitate, a încercat să deslușească mecanismul gîndirii oamenilor politici. Tot acum, probabil, a descoperit primele sale modele cu care ar fi dorit să semene.

În cei șapte ani de practică politică Ludovic a fost martor la cîteva evenimente extrem de importante. În octombrie 1655 Franța monarhică a încheiat, după multe peripeții, un tratat de alianță cu Anglia republicană. Trei ani mai tîrziu, în iunie 1658, Turenne a învins pe spanioli la Dunes, permițîndu-i tînărului suveran să intre triumfal, în același an, în orașul-port Dunkerque. Acum a auzit pentru a doua oară în viața sa uralele mulțimii, acum și-a propus, poate, să facă din întreaga lui domnie un șir nesfîrșit de ovații.

Toate aceste evenimente au fost opera cardinalului Mazarin, față de care Ludovic a avut, mai totdeauna, un respect deosebit. Au existat și momente de răceală, cum au fost cele în care Ludovic, gelos pe faptul că mama sa stătea mai mult cu cardinalul decît cu el, izbucnea ironic, răutăcios, dur față de cardinal. Izbucniri despre care Mazarin era perfect informat prin oamenii săi puși să roiască în jurul tînărului rege și să audă.

Cardinalul ar fi putut, pentru ieșirile necontrolate ale lui Ludovic, să-l pedepsească. Dar n-a făcut-o. Superioritatea cardinalului a ieșit și mai mult în evidență cu următoarea ocazie. Ludovic, tînăr de tot, s-a îndrăgostit de Maria Mancini, rudă apropiată a cardinalului. Cum monarhul era la prima lui experiență de acest gen a cerut-o în căsătorie. Mulți în locul lui Mazarin s-ar fi grăbit să dea formă legală legăturii pentru a face din familia fetei o familie domnitoare. Mazarin, dovedind noblețe de caracter, i-a scris monarhului îndrăgostit cuvintele ce urmează și care par rupte dintr-un manual de inițiere în treburile politice: „...pentru a fi un mare rege... nu trebuie să fiți domnat de pasiune".

În 1652, după cum am văzut, Ludovic l-a rugat pe cardinal să nu părăsească scena politică. Pe atunci regele avea doar 14 ani. Șapte ani mai tîrziu, în 1659, monarhul a început să dea semne de enervare ce trădau intenția de a se debarasa cît mai repede de cardinal, pentru a conduce singur Franța. Cardinalul descifrînd cauza surescitării regelui i-a scris acestuia, de pe patul de suferință, o lungă epistolă în care a declarat că moare „extrem de satisfăcut și mulțumit", pentru că lasă în urma lui un mare suveran. Într-o altă scrisoare, din același an adresată discipolului său, cardinalul a scris:

Bunul Dumnezeu v-a dat tot ceea ce este necesar pentru a fi unul din cei mai mari prinți ai lumii și voi nu puteți să vă plîngeți decît de voi dacă nu veți deveni".

Căsătoria

În 1660, la 9 iunie, Ludovic al XIV-lea s-a căsătorit, din rațiuni de stat, cu prințesa Maria-Tereza, născută la 10 septembrie 1638, deci cu cinci zile mai tînără ca soțul ei. Tînăra regină — păr blond ondulat natural, ochi albaștri, piele albă — l-a iubit pe Ludovic ardent din prima clipă, dar sentimentul va păli treptat din cauza scandaloaselor legături amoroase ale soțului afișate în public fără pic de reticență.

La 20 august 1660 mirii, într-o caleașcă aurită, au intrat în Parisul cuprins, în asemenea împrejurări, de un adevărat delir. În cinstea aceluiași eveniment capitala țării a plantat trei plopi lîngă Pont-Neuf.

Prins de febra căsătoriei Ludovic a uitat un timp de cardinal și de faptul că Mazarin fiind încă în viață, chiar și bolnav îl împiedica să-și înceapă cu adevărat domnia. În martie 1661, starea sănătății cardinalului s-a înrăutățit mult. Informat, la zi, de evoluția bolii, regele, începînd din 6—7 martie, a intrat într-o puternică stare de agitație. În noaptea de 8 spre 9 martie Ludovic, după spusele domnișoarei de Motteville, i-a cerut doicei sale, în cazul în care cardinalul ar fi murit pînă la ziuă, să n-o trezească pe regină, ci pe el, pentru a convoca el cabinetul și nu mama sa. La ora două noaptea Mazarin a intrat în agonie. Cîteva ceasuri

mai apoi cardinalul și-a dat sfîrșitul, spre satisfacția regelui care devenea, după o lungă și exasperantă așteptare, singurul stăpîn al Franței.

La moartea sa, cel care fusese atît de modest la venirea în Franța, a lăsat țării un tezaur gol, iar urmașilor săi o moștenire cifrată la 50 milioane livre, cursul de atunci, sumă rezultată din scandaloase afaceri, vînzări de funcții, deturnări de fonduri și multe altele.

Europa în 1661

La această dată Imperiul german era alcătuit din circa 350 state confederate, de fapt un „mozaic" de țări independente. În teorie, împăratul era stăpînul întregului teritoriu. În realitate însă, după cum va spune Voltaire, el nu era „nici mai puternic și nici mai bogat ca un doge al Veneției", al Veneției veacului al XVII-lea. Slăbiciunea împăratului, și implicit a imperiului, consta în sistemul transmiterii coroanei care era rezultatul desemnării de către cei șapte principi electori a urmașului la tron din familia domnitoare. Cei șapte principi electori, purtătorii de cuvînt ai feudalității germane, au avut grijă de fiecare dată să aducă pe scaunul imperial personaje fără personalitate pentru ca marea nobilime — ai căror reprezentanți erau — să poată juca rol de primă mărime în imperiu. Iată de ce mai toți împărații au fost lipsiți de personalitate, iată pentru ce suverani în adevăratul înțeles al cuvîntului au constituit rare excepții.

Austria, parte componentă a imperiului, cuprinzînd șapte principate și două regate: Boemia și Ungaria, și avînd în frunte ramura cadetă a familiei de

Habsburg, nu era nici ea o forță de primă mărime pe continentul nostru. În ciuda acestui fapt, în ciuda armatei foarte slabe pe care o avea, Austria, tot așa de catolică precum Spania, s-a aventurat într-un șir nesfîrșit de războaie cu state protestante ca Suedia, Anglia, Olanda, cu unele principate germane, războaie din care a ieșit învinsă și cu prestigiul zdruncinat.

Ca și Germania, Austria a avut puțini mari împărați. Leopold I a devenit suveran în 1657, la 17 ani. Laconic, mare iubitor de muzică, autorul unor compoziții chiar, maladiv, debil, speriat mereu de ideea că trebuie să călătorească, puțin aspectuos la înfățișare (nas enorm, bărbie mare, obraz lung, față bătrînă), foarte molîu în toate, atît de molîu încît contemporanii au spus despre el că e un „orologiu care trebuie mereu întors", Leopold I, prin datele sale personale, sugera, cum nu se poate mai bine, situația imperiului său.

Spania, cu teritorii în Italia (Neapole, Sardinia, Lombardia etc.), la nord de Franța, peste mări, era cel mai întins imperiu din lume. Cu toate acestea, în secolul al XVII-lea nu conta ca o mare putere pentru că „toate piesele care compuneau acest colos se aflau în ruină". În acest veac populația a descrescut mereu din cauza războaielor și a emigrației în America, Țările de Jos, Italia. Spaniolul, de sute de ani, de cînd lupta în Peninsula Iberică contra arabilor, sau aiurea împotriva Franței, Italiei, Țărilor de Jos, în Lumea Nouă, a uitat să mai muncească. Cu o mentalitate pur feudală față de muncă (pentru nobili munca era o rușine), ducînd o politică externă belicoasă, finanțele au fost diminuate îngrijorător. La moartea lui Filip al II-lea, cel care a vrut să cucerească Anglia în 1588, datoria țării s-a cifrat la 4 miliarde franci, cursul de la înce-

putul veacului nostru. Neavînd fonduri, statul trăia din împrumuturi forţate, chete etc. Lipsa de bani a făcut ca numărul soldaţilor să scadă mereu, de la 150 000 în timpul lui Filip al II-lea, la 50 000 peste un veac, cifra ultimă cuprinzînd cam 3/4 ostaşi mercenari străini şi numai 1/4 spanioli get-beget. Tot străini au fost în secolul al XVII-lea şi cei cîţiva generali mai deosebiţi ai Spaniei, Spinola şi Piccolomini. Situaţia marinei de război nu era nici ea mai strălucită. Învinsă de englezi în 1588, redusă treptat, treptat de corsarii Angliei, flota spaniolă era, în momentul urcării pe tron a lui Ludovic al XIV-lea, neînsemnată ca număr şi forţă.

Această situaţie ar fi fost şi mai proastă dacă Spania n-ar fi adus din colonii mari cantităţi de produse, în special aur şi argint. Dar neavînd o economie prosperă, care să poată satisface cerinţele coloniilor, mărfurile aduse de peste Ocean şi desfăcute la Cadix sau în altă parte erau cumpărate nu de negustorii ei, ci de cei străini.

La rîndul lor coloniile, negăsind în Spania mărfurile căutate, achiziţionau aceste mărfuri de la neguţători englezi, olandezi sau francezi, în ale căror ţări va fugi tot aurul şi argintul adus de peste mări. Proasta situaţie economică a ţării era determinată şi de faptul că biserica stăpînea, în unele provincii, un sfert din pămînturile cultivate, restul suprafeţei fiind acaparat de granzi în special, ţărănimea neposedînd în această vreme un lot funciar propriu. O altă cauză a decăderii Spaniei era excesiva centralizare a administraţiei, statul fiind realmente „sufocat" de cele 11 mari consilii şi 20 de ministere, organisme care voiau să rezolve totul, care luau hotărîri tardive, şi care se suprapuneau, datorită necolaborării consiliilor cu ministerele.

În 1661 Anglia era în cel de-al doilea an al restaurației. Cu o economie în plin avînt, cu o marină comercială și militară ce rivaliza cu cea a Olandei, cu un imperiu colonial în permanentă creștere, regatul englez, stat puternic, constituia o primejdie pentru oricine.

Olanda, țară cu un teritoriu mic, cu o populație de numai cîteva milioane, prin economia sa dezvoltată se număra printre cele mai puternice state din Europa. Forța economică a Olandei se baza pe manufacturi și pe marea sa flotă. În 1610 marina olandeză dispunea de peste 10 000 de nave. Dintre acestea aproximativ 3 000 navigau în Marea Baltică, 2 000 făceau comerț cu Spania, vreo 600 cu Italia, restul flotei transportînd pentru sine sau pentru alte state mărfuri pe mai toate mările și oceanele globului. Către sfîrșitul veacului al XVII-lea, pe vremea lui Colbert, flota olandeză cuprindea circa 16 000 de nave, cifră de patru ori mai mare decît flotele tuturor țărilor europene la un loc.

În 1602, armatorii și negustătorii olandezi au înființat cea mai mare societate pe acțiuni de pînă atunci, Compania generală a Indiilor Orientale, societate care, în numai 18 ani, și-a triplat capitalul inițial plătind acționarilor săi, vreme de două secole, un divident mediu de 18%.

Danemarca, slăbită de războaie și de crize interne, pentru a se putea reface, în speranța că va deveni o forță politică, avea nevoie de liniște lăuntrică și de pace cu vecinii.

Suedia, stăpînă a malurilor baltice, cu toate că avea nenumărați inamici, era cotată pe plan european a doua putere după Franța.

Italia, formată din mai multe state, ocupată, în parte, de Spania, ducînd o politică externă extrem de diversă, trăia momente dificile.

Din această enumerare rezultă că doar trei țări — Anglia, Olanda și Suedia — reprezentau pentru Franța puteri de importanță pe plan internațional. Cu Suedia întreținea relații bune.

Relații cam de același gen existau și între Paris și Londra. Singura țară care ridica probleme pentru Franța era Olanda. Cu o armată numeroasă și cu o flotă redutabilă într-un eventual conflict Ludovic al XIV-lea ar fi putut să învingă statul olandez. Economia franceză însă era deficitară.

Ani triști

Pe la mijlocul veacului al XVII-lea agricultura era prima ramură economică a Franței. În acea perioadă, ca și mai tîrziu, se făceau eforturi pentru a depăși necesarul de hrană pentru populație cu scopul de a asigura disponibilități în vederea exportului.

Avînd ca țel principal subsistența, accentul a fost pus pe cereale ca grîu, secară, orz, ovăz, mei, hrișcă, porumb.

Pentru marea majoritate a locuitorilor țării hrana obișnuită era supa de zarzavat și pîinea preparată, în anii buni, din făină de grîu și alte cereale. Cei avuți aveau pe masă în fiecare zi pîine de grîu, ceilalți, cei mai mulți, pîine de secară.

Cultivarea pămîntului cu cereale prezenta un mare neajuns, secătuia pămîntul. Spre a-l menaja se re-

curgea la următoarea practică: în sudul Franței un an pămîntul era cultivat, un an era lăsat să se refacă; în nord timpul pentru refacere era dublu. Ca urmare a acestei practici în fiecare an cam 2/5 din terenurile arabile rămîneau necultivate.

Oile, atît de numeroase în Anglia, lipseau aproape cu desăvîrșire în Franța, din cauza pășunilor ce scădeau ca întindere an de an. Animalele, nu prea multe la număr, nefiind hrănite cum trebuie, lăsate să se reproducă la voia întîmplării, arătau plăpînde, oboseau repede, se îmbolnăveau cu mare ușurință.

Recolta era, în general, slabă. Pentru a o mări, nefolosind îngrășămintele, cultivatorii făceau o adevărată risipă la semănat, fapt ce ducea la sufocarea plantelor.

Seceratul se făcea manual. Datorită marelui efort ce-l reclama, recoltele rămîneau de multe ori nestrînse.

Țăranii, imensa majoritate a populației, avînd pămînturi doar în parte cultivate și obținînd de pe ele recolte slabe, se hrăneau prost, aveau o sănătate șubredă, o viață scurtă. După date statistice, media de viață a țăranului era de 20—25 de ani. Majoritatea celor născuți în mediul sătesc mureau înainte de a împlini vîrsta de un an. Cei care reușeau să supraviețuiască ajungeau pînă la maximum 30—40 de ani. În unele cazuri oamenii „prindeau" și vîrste înaintate, 48—56 de ani, dar aceștia întotdeauna proveneau din rîndul familiei domnitoare, a marii nobilimi, sau a marei burghezii.

Deși locuitorii Franței, și nu numai ai ei, aveau o medie de viață foarte mică, îmbătrîneau înainte de vreme, un om la 40 de ani arătînd ca un moșneag.

Cînd recoltele erau proaste, lucru care se întîmpla des, prețul cerealelor creștea peste noapte, fapt care lovea, în special, pe țărani și meșteșugari. În primul an de foamete, pentru a o depăși, țăranul își vindea vaca, meșteșugarul uneltele. Dacă foametea continua apăreau bolile. Variola, tifosul, holera, ciuma secerau mii de vieți. Scăzînd numărul celor născuți creștea mortalitatea.

Pentru a înțelege cît de cumplit era un asemenea flagel e suficient să înșirăm anii în care Franța din timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea a fost cuprinsă de spectrul foametei : 1648—1651, 1660—1661, 1693—1694, 1709—1710.

În afară de foamete, cu consecințele ei, sau altele ca apariția șomajului, încetarea investițiilor, regresarea comerțului, Franța a cunoscut în tot secolul al XVII-lea o diminuare constantă a rezervelor de aur. Scăderea deriva, în principal, din producția mondială în vădită descreștere începută prin anii 1620—1630. La scăderea producției trebuie să adăugăm transformarea metalului prețios în obiecte de lux și exportarea lui în țările din Orient, de unde erau aduse mirodenii, mătăsuri etc. Ca urmare a acestui fapt, aurul ce rămînea în circuitul intern a cunoscut pînă prin anii 1680—1700 o curbă descendentă permanentă.

În același veac, al XVII-lea, manufacturile au evoluat extrem de lent, cele mai multe avînd un caracter local, cu excepția acelora care produceau articole de pielărie, ceramică, săpun. Unele manufacturi cum ar fi cele de la Vimeau, din Normandia, specializate în articole de lăcătușerie, au ajuns la oarecare faimă. Renumite erau cuțitele produse la Nogent și Thiers, ceasornicele pariziene, armele făcute la Abbeville și Grenoble. Existau, de asemenea, și mine, concentrate

în centrul Franței, cu o producție modestă comparativ cu a altor state europene.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, rezultat al străduințelor lui Colbert, au apărut cîteva manufacturi noi, de lux, înființate la Beauvais — 1664 — și Gobelins — 1667 — și care realizau produse textile cumpărate doar de oamenii avuți ai regatului.

Starea finanțelor era lamentabilă. După date oficiale, cheltuielile depășeau veniturile cu aproximativ 50 000 000 de livre. Pentru a reduce decalajul dintre cheltuieli și venituri funcționarii statului au strîns impozitele cu anticipație, pe patru ani înainte. Cu o asemenea politică fiscală, după cum se poate deduce lesne, jalnica situație a finanțelor nu s-a îmbunătățit cu nimic.

Printre cei mai loviți de povara impozitelor au fost țăranii, clasă socială ce număra în jur de 19 000 000 de suflete dintr-o populație totală cifrată la aproximativ 20 000 000. Dările, lotul funciar insuficient, instrumentarul agricol puțin și învechit, proastele recolte cauzate de anii secetoși sau inundații, foametea ce vizita întregul continent la doar cîțiva ani distanță, bolile, mortalitatea ridicată, toate la un loc au făcut din țărănime clasa socială cea mai năpăstuită. Referindu-se la situația țăranilor în acel timp, avocatul general al Parlamentului parizian a spus că „acești nenorociți nu au altă avuție decît inima lor și asta pentru faptul că inimile nu puteau fi scoase la mezat". Cunoscînd aceste lucruri, nu miră pe nimeni desele răzvrătiri ale țăranilor ce n-au ocolit nici epoca Regelui Soare.

În Franța feudală populația era împărțită în trei stări. Din prima făcea parte clerul, din a doua nobilimea, iar dintr-a treia burghezia și țărănimea. Între

cele trei stări au existat serioase antagonisme sociale. Ele au fost agravate de lupta fanatică dintre catolici și protestanți. Preoții catolici amenințau fără încetare pe protestanți, dărîmau biserici și ardeau cărțile religioase ale hughenoților. La rîndul lor protestanții, acolo unde alcătuiau majoritatea, nu dădeau de lucru meșteșugarilor catolici, îi izgoneau din case, refuzau să le elibereze acte de stare civilă.

În 1661 Franța, „trup obosit" de lungile războaie, mai prezenta marele dezavantaj că era departe de a fi unificată din punct de vedere politic. Apoi statul nu dispunea de legi valabile pe întregul teritoriu. În sud, existau legi scrise, în nord pricinile erau judecate după dreptul cutumier. Un alt aspect negativ era acela că unele provincii mai păstrau o oarecare autonomie.

„Statul sînt eu"

Toate acestea îngreunau, fără îndoială, sarcina de mare suveran, așa cum se considera Ludovic al XIV-lea. Era avantajat însă de tinerețea sa — suveranul împlinea abia 23 de ani — și de o experiență politică acumulată în cei șapte ani în care a asistat la ședințele prezidate de Mazarin.

Pe plan intern politica lui Ludovic n-a înregistrat succese remarcabile, după cum nici Mazarin, mentorul său, nu strălucise în acest domeniu.

Tînărul suveran, recapitulînd probabil relațiile rege-prim ministru existente în trecutul apropiat al Franței s-a decis din prima zi a realei sale guvernări să devină propriul său prim ministru. Și pentru a nu da naștere la echivocuri în acest sens a concediat toți

consilierii promiţîndu-le că-i va rechema în clipa în care va avea nevoie de ei. Apoi a ordonat cancelarului că nu mai are voie să sigileze nici un act, iar secretarilor că nu mai pot expedia nici o hîrtie fără ştirea sa. Următoarea măsură a fost desfiinţarea funcţiei de prim ministru şi înlocuirea ei cu un consiliu restrîns.

Măsurile acestea, considerate drept revoluţionare, i-au speriat pe unii, în timp ce alţii le-au apreciat drept simple impulsuri de moment. Şi pentru că regele ulterior n-a revenit la hotărîrea sa, contemporanii mai puţin, posteritatea mai mult i-au atribuit cuvinte pe care, se pare, nu le-a rostit niciodată — „Statul sînt eu!" — şi care ar exprima sintetic absolutismul înscăunat de Regele Soare.

Servitorii regelui

Fără prim ministru Franţa putea fi condusă. Fără miniştri, nu. Plecînd de la această premisă Ludovic a căutat sfetnici cu mari calităţi, avînd şansa să-i descopere şi înţelepciunea să-i păstreze. Şi pentru că aceştia, trei la număr, Colbert, Vauban şi Louvois, l-au slujit cu credinţă au intrat în istorie sub numele de servitorii Regelui Soare. Primul s-a străduit să facă din Franţa o ţară bogată, al doilea s-o întărească, în timp ce al treilea a reuşit cu un rar talent să distrugă opera primilor doi.

Jean-Baptiste Colbert s-a născut la Reims, la 22 august 1619, într-o familie de negustori. A intrat în vîrtejul cifrelor la o vîrstă fragedă. Primul său şef i-a fost un unchi, pentru treburile căruia a străbătut Europa în lung şi în lat. Unchiul, dîndu-şi seama că

nepotul său are „stofă", l-a recomandat cardinalului Mazarin. Acesta din urmă, cu ocazia ultimei discuții cu Ludovic l-a spus: „Cred că mă achit de toate obligațiile față de Majestatea Voastră lăsîndu-vă pe domnul Colbert".

Ca funcționar al statului Colbert a avut o ascensiune spectaculoasă. În 1661 a devenit intendent al finanțelor. În 1664 regele l-a numit superintendent al construcțiilor și al manufacturilor. Peste un an a căpătat înalta funcție de controlor general al finanțelor. În 1669 a preluat secretariatul marinei și în același an a fost numit ministru de stat.

A avut în toți anii cît a fost înalt funcționar al statului o putere fantastică de muncă. Lucra minimum 16 ore pe zi. Pentru această incredibilă putere de muncă Michelet l-a numit „boul de jug" al regelui. Foarte puțin amabil, glacial cu toată lumea, a fost pentru toți „nordicul". Colbert a urît incapacitatea, superficialitatea, risipa. Pentru aceste lucruri, dar nu numai pentru ele, n-a ezitat să-l denunțe pe Fouquet ca pe unul care, de dragul de a cuceri inimi de curtezane, de a trăi luxos, a confundat visteria statului cu propria-i casetă. Pus sub acuzare în septembrie 1661, judecat peste trei ani, Fouquet a fost condamnat la închisoare pe viață.

Ca înalt funcționar, dar și ca om Colbert n-a afișat niciodată și față de nimeni simpatie, afecțiune. În relațiile cu oamenii era morocănos, aspru, foarte puțin agreabil. Se spunea despre el, referindu-se la acest fel de a fi, că noapte de noapte dormea prost.

Regele ținea la el, la părerile lui. Atunci cînd Ludovic spunea „voi vedea", toți știau că-l va consulta pe Colbert.

Opera lui Colbert, animată de dorința de a face Franța bogată, de a-i pune suveranului său la dispoziție sume de bani cît mai mari, cu greu poate fi rezumată în cîteva pagini. Ca să atingă un asemenea țel, într-o țară feudală, cu economie haotică, cu unele clase sociale scutite de dări, cu funcționari necinstiți, cu o tradiție în privința lipsei de inițiativă, Colbert a vîndut funcții, a regularizat impozitele, a ținut conturi exacte, zilnice, pe cheltuieli și venituri, pentru a ști, în perspectivă, cum stau finanțele, a pus sub urmărire pe cei care, de-a lungul anilor, jefuiseră statul obligîndu-i să restituie peste o sută milioane livre, a redus talia — care lovea pe cei săraci —, urcînd impozitele indirecte — ce lezau pe toți francezii —, a reparat drumuri, a înființat administrația podurilor și șoselelor, a regularizat cursurile unor rîuri, a înlocuit vița de vie cu cerealele pentru că, îi va spune el regelui, „un popor dezlănțuie o revoluție nu cînd n-are vin, ci cînd n-are pîine", s-a opus exportării grîului, ca să prevină foametea cu toate urmările ei, a dezvoltat manufacturile existente (stofe, mătase, tapiserii), înființînd, în același timp, altele noi, mari, ca cea de postav de la Abbeville, ce număra 6 500 lucrători, a ademenit cu bani și privilegii negustori și meșteșugari străini etc. În domeniul comerțului a ameliorat căile de comunicații, a înființat companii comerciale pe acțiuni după modelul celor olandeze sau engleze, a pus bazele unei marine comerciale impulsionînd construcțiile navale. Pentru a avea cît mai mulți marinari a dat dispoziții judecătorilor să pronunțe cît mai puține sentințe de moarte și cît mai multe la galeră. În același scop a reglementat recrutarea regulată a celor de pe coastă, localitățile maritime fiind obligate să dea un anumit număr de marinari. A ridicat arsenale la

Rochefort și Dunkerque, a întărit porturile maritime ale Franței. Un alt capitol al activității lui a fost opera legislativă animată, ca tot ce-a făcut, din dorința de a atrage aurul, de a-l stoca în țară. În acest sens, prin legi, decizii, ordine, regulamente, s-a îngrijit ca produsele franceze să fie excelente, solide, elegante, ieftine. Ca să înlăture necinstea, a reglementat cu precizie de ceasornicar lățimea și lungimea stofelor, cîte fire să aibă urzeala, cum să se facă dărăcirea, modul de vopsire al firelor sau stofei. Pentru a întări gradul de responsabilitate al patronilor de manufacturi sau al manufacturilor a cerut ca pe fiecare produs să se aplice ștampila manufacturii respective pentru a putea trage la răspundere, atunci cînd era cazul, pe aceia care nesocoteau legile elaborate de el.

Colbert, cu o mare risipă de energie, a realizat lucruri imense, dovedind prin tot ce a făcut că a fost nu numai cel mai original servitor al regelui, ci cel mai original om al epocii. În titanica lui activitate a suferit și eșecuri, cel mai adesea generate de opoziția marii feudalități. Unele îi pot fi imputate lui, cele mai multe însă regelui și marii nobilimi. Dintre neizbînzile sale una deosebit de importantă a fost neunificarea unităților de măsură și greutate, lucru atît de important în dezvoltarea economică a unui stat.

Cel de-al doilea mare servitor al regelui, Sebastien La Prestre, marchiz de Vauban, a văzut lumina zilei în mai 1633, la Saint-Léger-de-Fougeret. Pînă la vîrsta de 17 ani, „micul gentilom din Burgundia", după cum îl numește Saint-Simon, n-a părăsit satul. Și probabil că nu l-ar fi părăsit nici mai tîrziu dacă nu s-ar fi întîmplat, pe acele meleaguri, în 1651, un fapt care i-a schimbat viața. În 1651, prințul Condé, era în căutare de soldați. Ajuns pe meleagurile natale ale lui Vauban,

l-a cunoscut pe tînărul Sebastien, l-a cucerit prin personalitatea sa, făcîndu-l să lase totul în urmă şi să-l întovărăşească. Ucenicia armelor şi-a făcut-o ca un frondeur oarecare. Curînd însă s-a specializat în construirea de fortificaţii şi în distrugerea lor. Primele succese în această specialitate atît de nouă în secolul al XVII-lea le-a obţinut sub zidurile asediate ale Sainte-Menehould-ului. Auzind de faima lui, Mazarin a ţinut să-l cunoască. Vauban a acceptat întrevederea. Cardinalul l-a convertit pentru cauza regalităţii. În 1655, după patru ani de serviciu militar, a căpătat brevetul de inginer al regelui. A izbucnit apoi războiul pentru Flandra. Avînd ca şefi pe Turenne şi Condé a fortificat frontiera nordică. În 1663 s-a căsătorit cu Jeanne d'Osnay, descendenta unei vechi familii nobiliare. În 1676 a pus bazele Corpului inginerilor militari, moment de-a dreptul revoluţionar în istoria armatei franceze. Doi ani mai tîrziu a construit o centură de fortificaţii ce a urmărit transformarea ţării într-un teritoriu inexpugnabil.

Pentru tot ce-a făcut el pentru ţară şi armata franceză, în 1703, a fost înălţat la gradul de mareşal al Franţei.

În materie de fortificaţii — el a ridicat peste 300 asemenea construcţii — Vauban a avut strălucita idee să schimbe zidul ridicat deasupra solului, care era o ţintă uşoară pentru artilerie, cu zidul îngropat înconjurat de un şanţ larg, cu malul exterior taluzat cu gazon, în care ghiulele se vor afunda fără a provoca stricăciuni fortificaţiilor.

Construcţiile ridicate de el, de formă geometrică, înşiruite astfel încît se puteau ajuta între ele, copiate de întreaga Europă, au rezistat două veacuri, pînă în clipa apariţiei explozivilor de mare putere.

De numele lui Vauban este legată și transformarea armamentului de infanterie, greoi pînă la el, necesitînd îndelungate operații pentru folosire. Și dacă armamentul n-a fost „modernizat" după cum ar fi dorit el, acest lucru s-a datorat lui Louvois, foarte refractar la tot ce era nou.

Energic, inteligent Vauban a avut nenumărați admiratori. A avut însă și mulți dușmani geloși pentru ascensiunea lui și pentru stima de care el se bucura din partea superiorilor, în special din partea lui Louvois.

François-Michel Le Tellier, marchiz de Louvois, s-a născut la Paris, la 16 ianuarie 1639. Tatăl său, Michel Le Tellier, înalt dregător al Franței, a deținut o vreme funcția de secretar de stat al războiului. La vîrsta de șapte ani François-Michel a devenit elev al Colegiului din Clermont, ale cărei cursuri le-a terminat peste opt ani, cînd a căpătat prima funcție în departamentul condus de tatăl său. La 17 ani și-a trecut teza de doctorat în istorie la Sorbona. La 19 ani, pentru a fi inițiat în practicarea legilor, dar și pentru a nu fi ispitit de tentațiile Parisului, a fost trimis la Metz în calitate de consilier al Parlamentului. După un timp este adus de tatăl său în capitală cu scopul de a deprinde știința conducerii statului. În acest scop tatăl său i-a cerut să asiste la consiliile miniștrilor și să-i prezinte seara un raport din care să rezulte „ce a auzit, ce a reținut și ce a înțeles". În 1662, tînărul François-Michel s-a căsătorit cu Anne de Souvré, mariaj prin care a cucerit încrederea regelui. În 1666, cînd tatăl său a devenit cancelar, François-Michel a primit ca responsabilitate resortul războiului. În această calitate a dat dovadă de un excelent spirit organizatoric. Printre lucru-

rile mai deosebite inițiate de Louvois amintim, în primul rînd, alcătuirea unei armate permanente. A instituit uniforma unică pentru toți soldații aceluiași regiment. A introdus regulamentele, obligatorii pentru întreaga armată. Pentru înscăunarea disciplinei a recurs la pedepse, valabile și pentru ofițeri. În vederea ridicării nivelului de pregătire militară a comandanților a înființat școli de ofițeri. A introdus ierarhia militară de la care nimeni nu se putea abate. A înființat trupe de artilerie și geniu.

Cu toate eforturile depuse n-a putut aduce sub drapel soldați numeroși, și asta datorită sistemului defectuos al recrutării care se baza mai mult pe naivitatea sau pe constrîngerea materială a oamenilor, decît pe alte considerente. În privința naivității iată textul debitat de un sergent-recrutor din această vreme ce cutreiera piețele orașelor, sau satele Franței: „Dragi prieteni, intrați! Supa, friptura, salata, hrana de fiecare zi a regimentelor, nimic în afară de asta nu vă așteaptă. Jur că asta-i realitatea".

Cu toate că a avut parte de o educație aleasă Louvois, om al disciplinei de fier, disciplină care făcea cîteodată casă bună cu brutalitatea, n-a avut viziunea lui Colbert. În ciuda instrucției sale deosebite a fost insensibil în probleme de artă, după cum a dovedit o totală miopie atunci cînd i-a cerut regelui să desființeze Academia de științe.

L-a angajat pe Ludovic în războaie de anexiune, l-a sfătuit să revoce Edictul de la Nantes, a contribuit la declanșarea conflictului armat al Ligii de la Augsburg.

În ultimii ani ai vieții, antipatizat de M-me de Maintenon, a căzut în disgrația suveranului. Scurt timp mai apoi a murit uitat aproape de toată lumea.

O zi oarecare sau programul diurn al regelui

După cum am văzut, Ludovic şi-a luat rolul de rege în serios în chiar ziua morţii cardinalului. Gestul pe care l-a făcut atunci, acela de a renunţa la serviciile consilierilor, a avut la bază un sfat mai vechi dat de cardinal şi care consta în folosirea miniştrilor ca simpli funcţionari, fără drept de decizie nici măcar în cadrul departamentului respectiv. Însuşindu-şi un asemenea punct de vedere Ludovic a trebuit să coordoneze complicatul aparat de stat pînă în cele mai mici amănunte, operaţiune care l-a obligat să lucreze, după un program extrem de riguros, peste opt ore pe zi.

O zi obişnuită din viaţa Regelui Soare se prezenta astfel. Deşteptarea avea loc dimineaţa, Ludovic fiind foarte matinal. Conform regulamentului introdus de el la Curte trezirea trebuia făcută de sărutul doicii. Imediat după trezirea monarhului curtenii intrau în dormitor în şase serii. Cele şase serii de „intrări" strîngeau vreo sută de persoane. Din prima serie făceau parte apropiaţii regelui. Aceştia aveau privilegiul de a-l vedea coborînd din pat şi îmbrăcîndu-şi hainele de casă. Ultima serie, mai puţin favorizată, asista doar la momentul cînd regele îşi freacţiona mîinile cu un prosop îmbibat cu alcool şi termina cu îmbrăcatul. Privitor la îmbrăcat exista o etichetă foarte complicată, pe care regele n-a eludat-o niciodată. Era prevăzut ca fiecare piesă vestimentară să fie prezentată. Cămaşa de zi, spre exemplu, pusă pe o eşarfă de mătase albă, era prezentată regelui de fiul său sau de un principe de sînge, iar în cazul în care aceştia lipseau din anumite motive,

prezentarea era făcută de marele şambelan. Mîneca dreaptă a cămăşii era ţinută de marele camerist, cea stîngă de primul garderobier. Un maestru garderobier îl ajuta pe suveran să-şi scoată şi să-şi pună chiloţii. O dată îmbrăcat, regele intra în cabinetul său de lucru, unde dădea ordine scurte privind activitatea curţii în ziua respectivă. După aceea lua parte la liturghie. La ora zece prezida primul consiliu din acea zi. La ora unu, cu capul descoperit, asistat de curteni cu pălăria pe cap, de obicei singur, lua masa. Chiar şi în asemenea împrejurări prînzul necesita o etichetă complicată şi minuţioasă. Fiecare fel de mîncare era adus de un nobil precedat de un uşier şi de un maître d'hôtel escortat de trei soldaţi din garda palatului cu arma pe umăr. În spatele scaunului ocupat de suveran se aflau în permanenţă cinci nobili. Cînd cerea de băut, trei persoane îl serveau. În zile de sărbătoare numărul celor care îl asistau la masă era mult mai mare.

La plimbare şi la vînătoare regele era însoţit de o mulţime de curteni. Pentru a înţelege cam cît de numeroşi erau cei care îl înconjurau iată cîteva cifre. Casa militară număra 10 000 de oameni echipaţi în splendide uniforme. Casa civilă, împărţită în şase servicii, cuprindea 4 000 de persoane. Serviciul care se ocupa cu masa regelui şi care îngloba pe cei care împărţeau pîinea, paharnicii, scutierii care tranşau bucatele, maeştrii tocilari, grataragii, zarzavagii, brutarii, veselarii, comisionarii etc. însumau 488 de slujbaşi.

Cele două case — militară şi civilă — îl deserveau în exclusivitate pe rege. Mai existau apoi cîte o Casă a reginei, a Delfinului, a Delfinei, a copiilor acestora, a fratelui şi a cumnatei regelui.

Dar să ne întoarcem la programul suveranului. După masă îşi relua activitatea cu miniştrii, activitate care

dura pînă la masa de seară, pe care o lua, de data aceasta, cu întreaga familie. O dată terminată masa, regele patrona balurile ce se ţineau lanţ la Curte, asista la spectacole de operă sau teatru, la concerte, făcea partide de cărţi. După aceste multiple îndeletniciri, în prezenţa curţii, se pregătea să se culce.

Complicatul aparat de stat

În timpul lui Ludovic al XIV-lea au existat patru consilii : Consiliul de Stat, Consiliul finanţelor, Consiliul depeşelor şi Consiliul juridic. În componenţa primelor trei intrau miniştri de stat, în cel de-al patrulea consilierii. Consiliul de Stat se întrunea de şapte ori în două săptămîni. Consiliul finanţelor de două ori pe săptămînă, iar cel al depeşelor săptămînal. Şedinţele acestor consilii erau conduse de suveran. Regele lua loc în capul unei mese lungi, într-un fotoliu de catifea roşie cu broderie de aur şi argint. Ludovic asculta mai întîi părerile consilierilor — aşezaţi pe taburete de-o parte şi de alta a mesei. Apoi se trecea la vot. Hotărîrea definitivă era luată de suveran. Ea putea fi conformă cu votul sau nu.

În absenţa regelui consiliile erau prezidate de cancelar, şeful justiţiei. Acesta împreună cu controlorul general al finanţelor şi cu secretarii de stat — şefi, fiecare, ai unui departament — alcătuiau ceea ce am numi astăzi guvernul. Avînd în vedere, după cum am arătat, că regele era acela care decidea în toate împrejurările, membrii guvernului făceau figură de simpli executanţi.

Referindu-se la faptul că Ludovic își asumase dreptul de a aproba toate deciziile, Hugues de Lionne, unul dintre principalii sfetnici ai țării, a spus că „regele nostru vede tot, aude tot, hotărește tot, ordonă tot...", afirmație valabilă doar în ceea ce privește intențiile suveranului, deoarece, chiar și în vremea aceea, era imposibil ca un singur om să poată conduce destinele unei țări ca Franța.

Provinciile care alcătuiau statul francez erau conduse de rege prin intermediul guvernatorilor. Întrucît aceștia, mari nobili, făceau parte și din suita regelui, practic provinciile se aflau în mîna intendenților.

Intendentul cumula o gamă largă de responsabilități, îndeplinind funcțiile de astăzi ale prefectului, procurorului, președintelui Curții de Apel, comandantului armatei, consilierului general, inginerului șef, cu alte cuvinte el era un rege în miniatură.

Pentru a putea conduce un asemenea aparat funcționăresc trebuia să ai o sănătate de fier, pasiune pentru muncă și cunoștințe corespunzătoare. În 1661, la 23 de ani, Ludovic era un bărbat format. Avea o statură potrivită, umeri largi, „picioare sănătoase". Deși considera misiunea sa de suveran o „meserie", era captivat și susținea deschis că meseria de rege „... este mare, nobilă, plăcută". Poseda cunoștințe în mai toate domeniile, chiar și în arta militară. Idei personale, mai ales în problemele interne, n-a prea avut. Personalitatea sa a fost mai mult remarcată însă în politica externă. În legătură cu diplomația spunea că rostul ei este să mărească numărul prietenilor și să-l micșoreze pe cel al dușmanilor. Căile de atingere a acestui deziderat, folosite de el, au fost foarte diverse: de la bani, polemică pînă la îndepărtarea adversarilor. Celor care l-au slujit pe tărîm diplomatic le-a cerut întotdeauna devota-

ment fără margini, „probitate și discreție". Ședințele prezidate de rege au fost mai mult decît secrete, de la ele fiind excluși din prima zi mulți dintre cei care ar fi putut emite pretenții în acest sens, ca mama sa, fratele său, prințul Condé și alții, pentru simplul motiv că nu prezentau suficiente garanții în ceea ce privește păstrarea secretului de stat.

Prin diplomați el s-a străduit să afle, așa după cum îl sfătuia pe urmașul său să facă, „...noutăți... din toate țările, secretul tuturor curților, umoarea și slăbiciunile tuturor prinților și ale tuturor miniștrilor străini".

În privința tratativelor și-a însușit politica lui Richelieu, care fusese pentru „negocieri fără pauze, deschise sau secrete, în toate locurile", purtate, după împrejurări, conciliant, sau „ferm, inflexibil, viguros".

Fără îndoială Ludovic a avut înclinații spre absolutism. Pe acest fond s-au adăugat preceptele repetate de profesori sau de Mazarin, ca și frondele, acele evenimente atît de neplăcute pentru el. În legătură cu educația primită se cuvine să semnalăm că primul text, pe care a trebuit să-l copieze, era copil pe atunci, a avut următorul conținut: „Omagiul este un drept al regilor; ei fac ceea ce doresc". În anul 1632, Le Bret, consilier al regelui Ludovic al XIII-lea, în lucrarea intitulată „Suveranitatea regelui", printre altele, a scris: „Regii sînt numiți de Dumnezeu. Regalitatea este o putere supremă încredințată unei singure persoane. Ea nu este divizibilă". Cam în aceeași vreme Richelieu a văzut în regi „imagini ale divinității". Mai tîrziu, prin jurul anului 1675, Bossuet a afirmat că „tronul regal nu este tronul unui om, ci al lui Dumnezeu" și că „prinții acționează ca miniștrii lui Dumnezeu, ca locotenenții lui Dumnezeu pe pămînt".

Crescut în spiritul acestor idei nu va mira pe nimeni cînd Ludovic va spune că „națiunea nu face corp comun cu Franța", că „ea se întruchipează toată numai în persoana regelui".

De la aceste cuvinte și pînă la setea de a conduce destinele Europei, fără a ține seama de realități, nu va fi decît un singur pas. Această convingere s-a transformat într-o goană nebună, deșartă pînă la urmă, după glorie. Referindu-se la această vană ambiție, de-a dreptul obsedantă, Ludovic, adresîndu-se membrilor Academiei întemeiate de Colbert, a declarat: „Vouă vă pot spune că cel mai prețios lucru pentru mine este gloria". De dragul ei Regele Soare va sacrifica aproape totul.

Deocamdată sîntem în 1661, an în care, după părerea lui Ludovic al XIV-lea, „peste tot domnește pacea; nici o mișcare, nici o aparență de mișcare în regat...; pacea cu vecinii stabilită pentru mult timp".

Impozitele — un simplu paliativ

Politica ambițioasă, marcată de „amorul pasionat al gloriei", cerea, în mare, patru lucruri: o excelentă situație economică, liniște internă deplină, o armată puternică și un complex de împrejurări externe favorabile.

După cum am văzut, situația economică a Franței nu era deloc strălucită, cu toate eforturile depuse de Colbert. Concepția lui, denumită mercantilistă, și care a urmărit oprirea exportului de metal prețios în vederea stocării în țară, a reprezentat un paliativ și nu o soluție. Soluția, cea adevărată, a fost văzută de foarte pu-

ţini oameni ai timpului. Printre aceştia s-a numărat Vauban, care la începutul veacului al XVIII-lea, a spus: „Nu aurul şi argintul fac bogăţia unei ţări... adevărata bogăţie constă în abundenţa de mărfuri".

Artizanii absolutismului regal au crezut, mai toţi, că-i pot asigura regelui sumele dorite, printre altele, printr-o „înţeleaptă" politică fiscală. Aceştia erau pentru perceperea impozitelor, cît mai numeroase, la intervale cît mai scurte. La rîndul lor nobilii, clasă socială privilegiată, erau adepţii cutumei feudale care restrîngea la patru numărul obligaţiilor faţă de suveran: cînd regele îşi mărita fiica cea mai mare, cînd fiul lui cel mai mare devenea cavaler, cînd suveranul pleca la război şi cînd era luat prizonier. De aici decurge neta deosebire dintre aşa-numitele „resurse ordinare" realizate de rege de pe domeniile proprii şi „resursele extraordinare" ce derivau din perceperea impozitelor. Colbert, conştient de faptul că nu se poate bate cu nobilimea, a încercat să mărească veniturile Casei regale. În parte a reuşit.

Pentru majorarea sumelor de care au avut nevoie, regii Franţei au recurs la „ajutoare". La început ajutoarele au fost percepute la distanţe mari de timp, apoi transformate într-o singură taxă plătită la vînzarea sau schimbarea mărfurilor. Mai tîrziu, pe la mijlocul secolului al XV-lea, din comoditate, această taxă a fost înlocuită cu „un echivalent de ajutoare" plătită doar de aceia care vindeau carne şi peşte.

Cu asemenea taxe veniturile regale nu puteau fi prea mari. Iată pentru ce regii au recurs la perceperea unor impozite directe şi indirecte. Din prima categorie, a impozitelor directe, făcea parte talia. Ea şi alte asemenea impozite erau percepute de la membrii stării a treia — burghezia şi ţărănimea — clerul şi nobilimea,

clase sociale privilegiate, fiind scutite de plata impozitelor directe. Cele indirecte grevau asupra întregii societăți și din acest motiv erau total odioase nobilimii și clerului.

Din prezentarea mijloacelor prin care regalitatea a încercat să-și mărească veniturile s-a putut desprinde faptul că a existat în Franța, ca în toate țările feudale de altfel, o cruntă inegalitate în fața impozitelor, întreaga povară a lor, în ultimă instanță, apăsînd doar asupra țărănimii, întrucît burghezia bogată, prin coruperea aparatului funcționăresc, se eschiva de la plata lor.

Pentru a face politica fiscală mai echitabilă, Colbert a vrut să mărească impozitele indirecte scăzînd pe cele directe. Mai tîrziu, după el, Vauban a propus ca toți locuitorii țării să plătească o contribuție proporțională cu veniturile. Propunerea, foarte progresistă pentru vremea aceea, a declanșat furia conjugată a nobilimii și a clerului, fapt ce a dus la moartea în fașă a proiectului prezentat de Vauban.

Cele trei stări sociale

Clerul, clasă socială foarte bogată și puternică, era prima stare socială. Prin avuția, prin forța pe care o dețineau, prin arma colosală pe care o mînuiau în interesul lor, slujitorii religiei alcătuiau starea cea mai greu de ținut în frîu de către regalitate. Neputînd lupta împotriva ei, monarhia s-a străduit să nu o facă adversară, performanță dificilă, încununată pînă la urmă cu destul succes.

După concepția lui Ludovic al XIV-lea, nobilimea, cea de-a doua stare socială, putea să trăiască în trei feluri: în slujba sa ca membri ai casei militare sau civile, în armată, sau la Curte, în trîndăvie. Conform acestei concepții, nobilii, care îi aminteau de anii atît de triști ai copilăriei cînd, de frica frondelor a părăsit Parisul, nu puteau să facă parte din administrație, pentru ca puterea de stat să nu fie împărțită cu nimeni. În administrație în timpul domniei lui vom găsi doi nobili, pe ducii de Villerois și de Beauvilliers. Și cu toate acestea marii feudali erau departe de a nu reprezenta nimic în stat, de a nu avea forță, ei deținînd gradele superioare în armată, adică tocmai în sectorul cu ajutorul căruia regele va dori să facă din Franța prima putere europeană. În afara faptului că nobilimea păstra ferm în mîinile sale conducerea militară ea mai juca roluri importante în provincii, acolo unde, de cele mai multe ori, nesocotea funcționarii regali și hotărîrile acestora. Tot așa de periculoasă pentru monarhia absolutistă era și nobilimea de robă, acea categorie socială care a dat primei fronde programul său de luptă.

Ludovic, pentru a slăbi pozițiile nobilimii, a jignit-o a umilit-o, a luat măsuri mai aspre împotriva ei, fără să poată în final să o despoaie de toate atributele pe care le deținea.

Cea de a treia stare socială era alcătuită din burghezie și țărănime.

În secolul al XVII-lea burghezia bogată și-a construit palate, și le-a mobilat cu lucruri de preț, a comandat portrete de familie, s-a îmbrăcat în negru, și-a pus pe cap perucă, ca nobilii, a făcut acte de caritate și, tot ca ei, a dus o trenă pe care mulți feudali nu și-o puteau permite, a visat să obțină într-un fel un

blazon. Bogăția ei era bazată pe comerț, manufacturi, navigație, administrație. Pentru continua sa prosperitate avea nevoie de liniște, de pace. Deși puternică din punct de vedere economic, ea n-a reprezentat o forță pe plan politic, deficiență pe care, acum, în timpul domniei lui Ludovic, nici n-a încercat s-o înlăture.

Țărănimea a fost singura „cenușăreasă" a Franței. Exasperată de trista ei soartă, săracă, flămîndă, secerată de boli, a luat deseori arma în mîini pentru a se bate. Lipsită de orizont, copleșită de forța adversarilor, a pierdut însă fiecare bătălie pe care a dat-o.

În statul feudal francez antagonismele de clasă au fost felurite. O opoziție a existat între nobili, funcționari, negustori, financiari — toți posesori de fiefuri —, pe de o parte, și țărănime, de altă parte. Animozități au existat și între nobilii de curte și cei provinciali, între clerul înalt și cel de țară, între burghezie și stîlpii feudalității — nobilime și cler. Au fost, de asemenea, serioase conflicte între catolici și hughenoți, conflicte care au îmbrăcat forme, de la cele mai nevinovate, pînă la răfuiala cu arma în mînă. Datorită acestor antagonisme, Franța a fost departe de a avea liniște internă.

Armata

Șase ani după preluarea puterii, oștirea franceză număra 72 000 de luptători. Cinci ani mai tîrziu, în 1672, efectivul ei s-a dublat aproape : 120 000. În 1685 soldații și ofițerii au însumat cifra de 290 000, pentru ca la începutul secolului următor, în 1703, armata să ajungă la aproape 400 000. Flota franceză a avut 18 nave în 1661 și 276 în 1683.

De-a lungul anilor armata franceză a dispus, spre șansa ei, de o serie de generali vestiți ca prințul Condé, Turenne (denumit de soldați „tatăl nostru"; n-a lăsat nimic pe seama hazardului; așa-numitele sale improvizații fiind bazate pe lungi meditații), mareșalul de Luxembourg („piticul cocoșat"), Catinat („avocat de obîrșie"; intrat în armată a avut o ascensiune rapidă; foarte zgîrcit cu sîngele soldaților săi, din acest motiv foarte iubit de cei din subordine), ducele de Vendôme (rudă îndepărtată a regelui Henric al IV-lea), mareșalul de Berwick (fiul lui Iacob al II-lea al Angliei, naturalizat francez), mareșalul de Villars (diplomat și soldat, tot atît de mare ostaș ca Turenne).

Ofițeri de primă mărime a numărat și marina franceză, nume ca Duquesne, Tourville, Jean Bart sau Forbin fiind tot atît de celebre ca și ale marilor comandanți de uscat.

Comparată cu alte armate europene, oștirea franceză, numericește vorbind, părea o mare forță. Ea ar fi fost într-adevăr puternică dacă n-ar fi fost măcinată de anumite „vicii". Primul și poate cel mai important era așa-numitul voluntariat. Datorită acestui sistem armata era formată din mercenari, din ostași care se băteau mai ales pentru interesele lor și mai puțin pentru cele ale țării. În toată Franța nu exista nici o școală militară, instrucția armatei făcîndu-se exclusiv prin războaie. Oștirea era pestriț îmbrăcată, fiecare regiment avîndu-și uniforma sa, situație care va dura pînă în 1670. Nu existau, de asemenea, cazărmi. Din acest motiv soldații erau cantonați pe spații imense, fapt ce făcea ca adunarea lor să se facă cu foarte mare întîrziere. Armata nu dispunea de trenuri regimentare. Bagajele unităților erau cărate în imense furgoane. Bagajele personale ale comandanților, adevărate case pe roate, formau un

capitol aparte, acestea avînd, indiferent de situaţie, prioritate la transport. Gradele ofiţereşti formau apanajul, aproape exclusiv, al nobilimii. Tresele nu se obţineau pe cîmpul de bătaie, cum ar fi fost firesc, ci se cumpărau. Datorită acestui fapt în armata franceză au existat ofiţeri superiori, şi nu puţini, care aveau doar 17—18 ani. Se poate deduce lesne ce competenţă puteau să aibă aceşti ofiţeri. Serviciul sanitar era deplorabil. Contemporanii au vorbit de faptul că soldaţii răniţi erau înghesuiţi claie peste grămadă pe paie, unde erau pur şi simplu uitaţi de personalul sanitar. Atunci cînd începeau pe mîna chirurgilor, total ignoranţi, riscau să-şi piardă şi picioarele valide.

Cu trupe astfel recrutate, cu ofiţeri fără o pregătire corespunzătoare, cu servicii auxiliare deplorabile, armata franceză, în ciuda numărului ei impresionant, nu putea obţine rezultate excelente, fapt sesizat la vremea respectivă şi de Vauban care, în 1697, i-a raportat regelui: „Aproape toate recrutările au devenit frauduloase şi forţate. Vă las să deduceţi ce trupe pot fi alcătuite în acest mod şi ce moral pot avea soldaţii".

De-a lungul anilor multe din deficienţele amintite, datorită în special eforturilor depuse de Le Tellier, Louvois, Colbert şi alţii au început să se estompeze. Astfel în 1661 şi 1665, Le Tellier a reglementat ierarhizarea gradelor. Luvois, fiul său, a înfiinţat magazii pe tot cuprinsul ţării pentru a nu lăsa aprovizionarea armatei la voia întîmplării. Administraţia armatei a fost împărţită în birouri specializate conduse de intendenţi, comisari de război şi inspectori militari. În 1682 Ludovic al XIV-lea a înfiinţat compania „cadeţilor" care a fost repartizată în regiunile fortificate din Nord şi Est. Şase ani mai tîrziu, în 1688, regele a aprobat un nou sistem de recrutare care a constat din obligaţia

fiecărui sat de a furniza și de a întreține un soldat. A fost întărită disciplina. A fost înființată Casa invalizilor.

Aceste progrese, evidente, au fost însă insuficiente pentru a face din oștirea Franței o mare armată, conservatorismul lui Louvois și miopia regelui în ceea ce privește dotarea cu armament modern a forțelor militare, în ținerea artileriei și geniului pe planul doi, în neglijarea flotei, fiind tot atîtea frîne în dezvoltarea ei ; în 1680 regele a vizitat portul Dunkerque, nu pentru a inspecta flota, ci pentru a trece în revistă fortificațiile ridicate aici de Vauban.

Luînd în considerare toate aceste lucruri, vom înțelege de ce Ludovic al XIV-lea a atacat problemele externe cu destulă precauție, de ce nu s-a aventurat în conflicte armate imediat după 1661.

De la alianțe defensive la război

Primii pași făcuți de tînărul suveran pe făgașul politicii externe au constat din încheierea unor alianțe. La 27 aprilie 1662 Franța a semnat cu Statele Generale un tratat de alianță. El a cuprins garantarea mutuală a posesiunilor celor două state și libertatea pescuitului. Tratatul a fost prost primit de Anglia datorită clauzei înscrise în el și care prevedea dreptul navelor olandeze de a pescui atît în larg, cît și în apropierea coastelor. În septembrie același an Carol al II-lea, suveranul Angliei, nevrînd să torpileze

convorbirile dintre țara sa și Franța acceptă tratatul semnat de Ludovic în aprilie.

La 27 octombrie 1662 convorbirile de care aminteam mai sus s-au încheiat printr-o tranzacție care cuprindea cumpărarea de către francezi a portului Dunkerque de la englezi pentru suma de cinci milioane franci.

În august 1663 Franța a semnat un acord economic și militar cu Danemarca. Patru ani mai tîrziu Ludovic a sancționat tratatul franco-portughez.

La capătul acestor strădanii ale diplomației, Franța se putea felicita pentru faptul de a fi reușit să înconjoare Spania, eterna rivală, cu dușmani. Madridul, alarmat de centura de foc din jurul său, a cerut ajutorul împăratului Leopold I, cerere ce a reclamat o intervenție militară diversionistă în Țările de Jos. Împăratul, neobișnuit să ia decizii fără a se consulta a cerut sfaturi în stînga și dreapta. Astfel Wilhelm de Fürstenberg, principalul sfetnic al electorului Coloniei, a propus împăratului să atace, împreună cu armata lui Ludovic al XIV-lea, Spania, pentru a o cuceri și a o împărți cu suveranul francez, propunere care a fost considerată de ministrul Lobkowitz ca nerealistă.

Concomitent cu tatonările întreprinse de Leopold I, regele Franței, mai dinamic, mai întreprinzător, a încheiat o serie de alianțe secrete cu cîțiva principi germani — ducele de Neuburg, electorul de Colonia, electorul de Mayenza, episcopul de Münster — și prin care, practic, alianța Ligii de la Rhin a încetat să mai existe.

La 8 mai 1667, Ludovic al XIV-lea, considerîndu-se stăpîn pe situație, a expediat reginei regente a Spaniei o scrisoare prin care i-a cerut să-i remită de urgență posesiunile care îi reveneau ca soț. Madridul, iritat, a răspuns printr-un act intitulat „Tractatus de jure devo-

lutionis" şi care respingea cererile suveranului francez. La rîndul său Ludovic a declarat război, conflict armat ce a intrat în istorie sub numele de „războiul de devoluţie".

În materie de războaie Regele Soare a avut cîteva postulate de la care n-a abdicat niciodată. Astfel, conform concepţiei sale el a declanşat războaie, ca şi cel din 1667, nu pentru a obţine o pace mai bună, ci pentru a cuceri noi teritorii, convins că stăpînirea unor întinse pămînturi îi va putea conferi titlul de arbitru al Europei. Un alt precept al lui era acela că un război trebuie neapărat să aibă la bază o motivare legală, istorică. Pentru Ludovic războiul era nu numai un prilej de a se acoperi de glorie, ci şi unul de a-şi petrece timpul, după părerea lui, foarte agreabil, punct de vedere tipic feudal.

Primăvara

La 17—18 ani, Ludovic al XIV-lea a avut primele simptome de îndrăgostit: privire pierdută, propoziţii fără şir, nopţi albe etc. Majestoasa dar cam glaciala reşedinţă regală de la Saint-Germain a fost martora primilor fiori şi a îndelungilor meditaţii erotice. Aici, în incinta marelui castel, tînărul rege şi-a lăsat la o parte — întîia oară — activităţile care urmau să-i confere gloria de mare monarh. Privea insistent spre grupul domnişoarelor din suita reginei-mame, aşteptînd, ca orice adolescent, zîmbetul mult visat. După o vreme simplul zîmbet i s-a părut năvalnicului suveran mult prea puţin. Ar fi vrut să se poată plimba cu aleasa

inimii, să-i poată adresa nestingherit cîteva cuvinte, să-i simtă tremurul nervos al degetelor. Ziua era pîndit însă de ochii curtenilor. Noaptea, domnişoarele de onoare se retrăgeau într-o altă aripă a castelului, păzit cu străşnicie. Tocmai cînd era mai disperat, o persoană venerabilă, de la care nu spera să primească sprijin, i-a întins o mînă salvatoare. Doamna de Navailles, supraveghetoarea domnişoarelor de onoare, i-a arătat tînărului monarh o uşă secretă care ducea la apartamentele graţioaselor domnişoare din suita reginei, uşă care în timpul zilei era acoperită cu spătarul înalt al unui pat. Cu aflarea acestui secret a început un episod nou în viaţa suveranului. Într-o noapte tînărul suveran a plecat ca de obicei, spre uşa secretă. Ajuns la locul ştiut a constatat cu uimire lipsa uşei. O clipă a avut impresia că a încurcat drumul. L-a refăcut. Totul era în ordine. Doar uşa nu era la locul ei. În zori, la lumina palidă a primelor ore, a deslușit misterul : uşa fusese zidită. Furios, tînărul rege a ordonat demiterea doamnei de Navailles din funcţie şi îndepărtarea ei de la Curte, măsură care a surprins pe mulţi contemporani.

Cam tot în această vreme a început idila dintre rege şi nepoatele cardinalului, Olimpia şi Maria Mancini. Prima o blondă înaltă, foarte frumoasă, cea de-a doua mică de statură, grasă. Oscilant la început, tînărul suveran s-a oprit apoi asupra Mariei Mancini. Îndrăgostit de-a binelea de ea a vrut să o ia de soţie, plan contracarat atît de cardinal cît şi de regina-mamă. Cînd legătura dintre ei s-a terminat, au constatat că suveranul căpătase o adevărată pasiune pentru citit, că se deprinsese să cumpănească mai mult şi mai profund treburile politice, calităţi stimulate de Maria Mancini.

A urmat apoi legătura dintre rege şi cumnata sa, frumoasa Henriette. Această idilă fiind privită prost

de curte, cei doi îndrăgostiți au convenit să recurgă la un șiretlic, răspîndind zvonul că Ludovic și-a pierdut capul pentru o domnișoară de onoare din suita Henriettei, și că acesta este motivul pentru care el calcă foarte des pragul apartamentului cumnatei sale. Pentru ca totul să pară firesc trebuia ca domnișoara de onoare să existe, lucru nu chiar atît de ușor dacă ne gîndim că Henriette, din motive foarte feminine, ținea morțiș ca înlocuitoarea ei de circumstanță să nu fie prea arătoasă, idee care nu-l prea încînta pe Ludovic.

Într-o seară, după o lungă și fastuoasă festivitate, regele și primul său scutier, Beringhen, se plimbau prin parcul de la Fontainebleau. La un moment dat cei doi au zărit patru domnișoare. Îmboldiți de tinerețe, și-au propus să le urmărească. Cînd au ajuns destul de aproape de ele au deslușit și ce vorbeau. Una afirma că cel cu care dansase era cel mai chipeș nobil de la curte. Cea de-a doua l-a găsit mai frumos pe partenerul ei la dans, în timp ce cea de-a treia domnișoară și-a dat părerea că nimeni nu-l întrece în daruri pe alesul ei. La toate acestea ultima din grup a răspuns într-un fel care a împurpurat obrajii regelui.

— Vai, mai puteți vedea pe cineva în jurul vostru cînd suveranul e prezent? Pe cea care rostise aceste cuvinte, Ludovic, de acolo unde stătea ascuns, n-a putut-o vedea. I-a auzit doar glasul. Chinuit de fraza de mai sus, regele n-a dormit toată noaptea. A doua zi, a pornit în căutarea ei. Trecînd pe lîngă ea, a recunoscut-o după glas. Întrebînd cum o cheamă a aflat că se numește Louise Françoise de la Beaume Leblanc de la Vallière.

Cea care purta acest nume, o blondă cu ochi albaștri, privire caldă ce cucerea pe toți, mică de statură, cu o gură cam mare, puțin șchioapă, avea, la data desco-

peririi ei de către Ludovic, 17 ani. Regele i-a arătat-o Henriettei. Părîndu-i ştearsă, fără personalitate frumoasa cumnată a fost de acord ca La Vallière să le servească lor drept paravan. Cinci ani mai tîrziu, La Vallière, căruia istoricii i-au spus mai tîrziu „primăvara Regelui Soare", i-a dăruit regelui primul copil.

Primul război

La 10 mai 1667 regele l-a numit pe Turenne comandant al unei armate ce număra 50 000 de oameni. Zece zile mai tîrziu la Amiens, suveranul a trecut în revistă oştirea gata de luptă. A doua zi, la 21 mai, Turenne, în fruntea armatei sale, a invadat Ţările de Jos.

În clipa atacului francez Ţările de Jos dispuneau de o oştire cifrată la 20 000 de luptători şi avînd în frunte pe guvernatorul Castel-Rodrigo. Superioară din toate punctele de vedere armata lui Ludovic al XIV-lea a repurtat victorii extrem de uşoare, fapt ce a dat campaniei aerul unei plimbări şi nu al unei încleştări de forţe, francezii ocupînd unele localităţi fără a trage o singură lovitură de tun.

În cursul acestui „război" soldaţii lui Turenne au ocupat oraşele Binche, Charleroi şi Ath, în timp ce ostaşii comandaţi de mareşalul d'Aumont au cucerit mai multe centre urbane printre care, Bergues, Furnes şi Armentiéres.

Victoriile repurtate de Ludovic al XIV-lea în Ţările de Jos au neliniştit, după cum era şi firesc, Olanda. Olandezii ar fi vrut să facă ceva pentru a îndepărta pericolul francez. Erau însă în plin război cu Anglia.

Pentru a nu fi nevoită să lupte într-un viitor foarte apropiat împotriva a doi adversari, Olanda trebuia să încheie în timpul cel mai scurt conflictul său naval cu statul englez. O escadră olandeză comandată de amiralul De Ruyter şi-a făcut apariţia la gura Tamisei blocînd estuarul şi incendiind mai multe nave militare ale Angliei. Învinsă la ea acasă, Londra a semnat la Breda, la 31 iulie 1667, pacea cu Olanda, veste prost primită de englezi.

La rîndul ei Franţa, mizînd că va obţine supremaţia politică pe continent a ajuns la o înţelegere cu Anglia, care ceda Franţei Noua Scoţie în schimbul insulelor Antigua şi Saint-Cristophe.

Între timp francezii şi-au continuat marşul lor triumfal cucerind fără prea mari eforturi Douai — 6 iulie —, Cambrai — 18 iulie —, Audernade — 31 iulie —, Lille — 17 august. După luarea cu asalt a acestei ultime localităţi, Ludovic al XIV-lea a părăsit teatrul de operaţiuni pentru a se întoarce în ţară. După plecarea regelui, Turenne, rămas şef suprem al armatei, a continuat seria cuceririlor facile luînd cu asalt localitatea Alost.

Noua serie de succese franceze a provocat o adevărată panică în rîndurile negustorilor olandezi. În acelaşi timp s-au înăsprit raporturile şi aşa încordate dintre republicani şi partizanii familiei de Orania. Şi cum Olanda avea absolută nevoie de unitate în asemenea momente dificile i-a trebuit multă răbdare şi nespusă abilitate pentru a nu pricinui dezmembrarea Provinciilor Unite.

Situaţia Spaniei era, la rîndul ei, cel puţin tot aşa de critică. Învinsă şi fără nici un fel de şanse de a întoarce soarta războiului în favoarea sa, Madridul a cerut ajutor militar Olandei. Statul olandez n-a respins cererea de ajutor, condiţionînd-o însă de alipirea oraşelor

Ostende și Bruges. Și cum Spania nu avea de ales, a acceptat pretenția formulată de olandezi.

În plină campanie victorioasă Ludovic al XIV-lea, spre surprinderea tuturor, a acceptat încetarea ostilităților cu condiția ca el să primească unele teritorii, fără prea mare valoare strategică sau economică. Gestul suveranului francez, de neînțeles la prima vedere, a avut următoarea explicație. În noaptea de 19 spre 20 ianuarie 1668, Ludovic al XIV-lea și Leopold I au semnat o alință secretă. Cei doi suverani au hotărît ca, în cazul în care Spania ar rămîne fără urmași direcți, Franța să anexeze Țările de Jos, Franche-Comté, regatul Navarei, regatele Neapolului și Siciliei, posesiunile Spaniei din Maroc și Filipine, iar Leopold I restul posesiunilor spaniole.

Cu acest act secret a început o etapă nouă în istoria Franței, de hegemonie dinastică, marcată, după cum vom vedea, prin „violarea tuturor regulilor dreptului internațional și chiar a dreptului dinastic". La această dată Ludovic al XIV-lea era, după părerea contemporanilor, un bărbat frumos, cu toate că avea nasul cam mare, bărbia proeminentă și celebra buză habsburgică. Avea un aer demn, seducea prin blîndețea vocii și a privirii. Era elegant, manierat, emana prin toți porii sănătate. Temperament nesățios de Don Juan. Gurmand ca personajele lui Rabelais, putînd mînca la o singură masă patru castroane cu supă, un fazan întreg făcut friptură, salată, o halcă de jambon, cîteva bucăți zdravene de carne condimentate cu usturoi, prăjituri, fructe etc. Se spunea despre el că știa să asculte, că își grada atenția după importanța pe care i-o acorda celui cu care stătea de vorbă. Vorbea puțin, precis, fără să jignească pe cineva. Extrem de ordonat, atît de ordonat în ceea ce făcea încît Saint-Simon, omul care nu prea

l-a agreat, a afirmat despre Regele Soare că avînd la îndemînă „un almanah și un ceas se poate spune, la 300 leghe depărtare, ce face el clipă cu clipă".

După încheierea tratatului secret cu Leopold I, Ludovic al XIV-lea a trăit o stare de intensă bucurie din care s-a desmeticit atunci cînd a aflat că Anglia, Olanda și Suedia au pus bazele Triplei Alianțe îndreptată, nu încăpea nici o îndoială, împotriva Franței. Datorită acestei alianțe Ludovic s-a grăbit să semneze pacea de la Aix-la-Chapelle, din 2 mai 1668, prin care și-a păstrat teritoriile din Țările de Jos, renunțînd la Franche-Comté.

Pacea de la Aix-la-Chapelle a fost prost privită de francezi care au afirmat, pe nedrept, că miniștrii Franței, geloși pe succesul comandanților militari, au pus capăt brusc războiului.

Dacă aceasta era opinia francezului de rînd, Ludovic al XIV-lea, poate și din orgoliu, a apreciat pacea ca pe o izbîndă, argumentîndu-și opinia prin faptul că unitatea dușmanilor săi fiind șubrezită pericolul din partea lor ar fi fost mai mic. În aceeași ordine de idei, el n-a uitat să scoată în evidență faptul că armatele lui, după semnarea păcii, staționau undeva în nord, de unde puteau oricînd amenința puternicele orașe Gand, Anvers, Bruxelles. Apoi, în sinea sa, regele a considerat pacea o soluție de moment, un simplu armistițiu și nu un tratat cu viață lungă. Cu alte cuvinte, ceea ce Franța n-a putut obține în acest an, ar fi putut obține într-un viitor apropiat. Pentru a realiza un asemenea deziderat avea nevoie de o armată mai puternică.

În plină campanie de pregătiri militare Leibnitz l-a înmînat lui Ludovic al XIV-lea, în 1672, un lung memoriu în care l-a îndemnat pe suveranul Franței să

abandoneze politica certurilor mărunte pentru teritorii lipsite de semnificație, spre a-și concentra toate eforturile în vederea edificării unui mare imperiu colonial din America și pînă în Asia. Ludovic al XIV-lea, un continental prin excelență, ca și predecesorii săi, se va angaja într-o suită de conflicte pentru așa-numitele granițe naturale, conflicte pe care le-ar fi putut evita, dacă ar fi fost mai puțin impulsiv, dacă ar fi dat dovadă de mai multă răbdare, dacă ar fi renunțat la textul înscris pe tunurile sale: „ultimul argument al regelui" și ar fi făcut apel la excelenții săi diplomați, dacă... Neexcluzînd însă din bagajul său lexical războiul, aprigul război cu Olanda n-a întîrziat să izbucnească.

Al doilea război, cel cu Olanda

Oficial, tunurile au bubuit pentru prima oară în 1672. În realitate însă luptele au început cu cinci ani mai devreme, în 1667, odată cu șicanatorul conflict vamal dintre cele două state.

În 1667 Franța a mărit taxele de import. Olanda, afectată de această măsură, i-a cerut lui Ludovic al XIV-lea, prin ambasadorul său acreditat la Paris, să nu stinghereasca traficul de mărfuri, adevăratul „suflet al societății umane". Franța, mîndră, a respins pretenția Olandei, refuz care a declanșat din partea republicii olandeze adevărate represalii. Ele au constat în urcarea taxelor de import pentru unele mărfuri franceze ca articole de lux, sare, băuturi alcoolice. Ca

într-o adevărată joacă de copii Franța a ripostat cu noi obstrucții cum ar fi creșterea taxelor vamale pentru mirodenii și scrumbii.

Conflictul vamal dintre cele două state nu se putea solda, logic, decît printr-un război. Și cum el se profila pentru ambele tabere dificil și lung, cei doi viitori beligeranți și-au luat unele măsuri. Astfel Franța a încercat să rupă Anglia de Olanda, în timp ce statul olandez s-a grăbit să întărească bunele relații cu Spania.

Tratativele franco-engleze au durat doi ani, din 1668 pînă la 1670, cînd cele două state, la 1 iunie, au semnat acordul de la Dover. Prin tratatul de la Dover, Ludovic al XIV-lea și Carol al II-lea s-au angajat să lupte împotriva Olandei, Franța pe uscat, cu concursul a 6 000 de englezi, Anglia pe mare, cu ajutorul a 30 nave de război franceze. O altă clauză a tratatului prevedea achitarea de către francezi pentru caseta personală a regelui englez, foarte strîmtorat financiar de zgîrcenia pe care o manifesta față de el Parlamentul Angliei, a unei rente anuale de trei milioane livre.

Clauzele tratatului secret de la Dover n-au fost cunoscute mult timp de diplomații spanioli și olandezi. Cu toate astea, cele două state au bănuit, cu temei de altfel, că acordul nu putea fi îndreptat decît împotriva lor, fapt ce constituia o gravă amenințare pentru ele. Și pentru că timpul, li s-a părut a nu lucra în favoarea lor, aceste două țări au semnat, la scurte intervale, acordurile de la 17 decembrie 1671 și de la 22 februarie 1672: primul prevedea cooperare militară antifranceză, cel de-al doilea era un angajament luat de regele Spaniei, „în caz de ruptură formală cu Franța", de a nu întreprinde nimic care să permită armatelor franceze să folosească Țările de Jos ca pasaj de trecere.

Pentru a putea totuși invada Olanda regele Franței a reușit să smulgă electorului Coloniei o alianță prin care suveranul francez a obținut permisiunea, în schimbul unor substanțiale subsidii, de a înarma pe teritoriul german un corp auxiliar de 17—18 000 oameni cu care să invadeze republica olandeză.

Pregătindu-se de luptă, Ludovic al XIV-lea, ca și predecesorii săi, și-a întărit armata de uscat, ocupîndu-se într-o mai mică măsură de flota de război, deși Franța urma să se confrunte cu cea mai mare putere maritimă a lumii, Olanda, care dispunea la această dată de circa 15—16 000 de nave.

În preajma războiului, Anglia, pentru a grăbi începerea conflictului, a recurs la „șicanarea" Olandei prin baterea unor medalii care preamăreau lupta de la Chatham dintre englezi și olandezi. Olanda, nedorînd, în acest moment, să se războiască cu Anglia s-a făcut a nu băga de seamă afrontul primit, lucru ce a părut că îndepărtează primejdia conflictului militar. Dar, puțină vreme mai apoi, s-a întîmplat un fapt divers despre care nu se știe dacă a fost premeditat sau nu. O navă olandeză a întîlnit în drumul său un yacht englez în care se afla, printre alții, soția ambasadorului Angliei. Nava olandeză, nu a acordat yachtului cuvenitul salut. Londra, la aflarea acestei știri, a calificat gestul ca o gravă jignire adusă Angliei. Războiul, avînd drept pretext faptul arătat, părea inevitabil și iminent. Olanda, convinsă că Anglia vrea să se bată, a cedat din nou angajîndu-se, pe viitor, să acorde primul salut și, mai mult, să recunoască statului englez dreptul de supremație asupra mărilor.

Concesiile Olandei au fost privite la Londra și Paris ca o recunoaștere clară a slăbiciunilor sale, fapt ce a încins spiritele războinice ale Angliei și Franței.

Această încălzire a îmbrăcat repede haina unui atac pirateresc englez săvîrşit în largul mării de o escadră condusă de sir Robert Holmes împotriva unui convoi olandez ce venea din Asia încărcat cu mărfuri scumpe. Şase zile după atacul declanşat de flota engleză în apropierea insulei Wight, la 28 martie 1672, Anglia a declarat război Olandei. Cîteva zile mai apoi, la 6 aprilie, Franţa i-a imitat gestul.

În preajma războiului armata de uscat a Olandei, din motive de economie, cuprindea o infanterie de 25 000 de oameni şi 2 700 de călăreţi. Flota Olandei, punctul forte al ei, însuma circa 130 nave de luptă.

La aceeaşi dată Ludovic al XIV-lea conta pe o armată cifrată la 160 000 de oameni. Marea sa oştire dispunea de o artilerie de cîmp şi de asediu bine utilată. Comanda armatei se afla în mîna a patru mari generali: Condé, Turenne, Luxembourg şi Vauban, cu care Ludovic spera să facă în Olanda „o călătorie liniştită". Marina franceză, cifric puternică, dispunea de 110 nave de linie, 6 000 de ofiţeri, 21 000 de marinari, 13 000 de soldaţi.

Anglia se baza, în special, pe flota sa de război ce cuprindea 132 nave de linie şi pe cei 29 000 soldaţi ambarcaţi ce aveau drept comandant-şef pe ducele de York.

Planul aliaţilor prevedea un atac combinat împotriva Olandei pe uscat şi pe mare. Armata terestră, împărţită în două, şi avînd în frunte pe Ludovic al XIV-lea şi pe Turenne şi respectiv pe Condé şi-a propus să înainteze în principatul Liège, de-a lungul Meusei, pentru a face joncţiunea în apropiere de Maastricht.

La rîndul lor olandezii, cu cei 10 000 de soldaţi aflaţi în Maastricht, şi-au fixat ca obiectiv să-i ţină pe francezi pe loc cît mai mult timp posibil.

Francezii, spre surpriza adversarilor lor, în loc să la cu asalt garnizoana olandeză, au trecut pe lîngă ea, înaintînd spre Neuss. În cinci zile, între 3 şi 7 iunie 1672, francezii au cucerit largi spaţii. O dată încheiat acest prim episod, care a însemnat luarea în stăpînire a oraşelor Emmerich şi Rees, francezii pentru a putea pătrunde în inima Olandei, au început pregătiri în vederea forţării fie a Rhinului, fie a rîului Ijssel. În spatele micului rîu staţiona o armată olandeză de 25 000 de oameni, avînd în frunte pe prinţul de Orania. Francezii, înşelînd vigilenţa adversarilor lor, au evitat ciocnirea directă trecînd Rhinul pe la vadul Tolhuys, pe un pod de vase, operaţiune militară cotată în Franţa, cam gratuit, ca o mare izbîndă. Prinţul de Orania, recunoscîndu-se păcălit, a părăsit în grabă poziţiile sale în fruntea a circa 12 000 de soldaţi pe direcţia Olanda, cu dorinţa fermă de a apăra Amsterdamul.

Dacă lucrurile pe uscat, în prima parte a războiului, s-au desfăşurat prost pentru olandezi, pe mare flota Olandei, sub comanda amiralului De Ruyter, a obţinut la Sole Bay, în apropiere de Yarmouth, o splendidă victorie împotriva escadrelor franco-engleze. Prin această biruinţă Olanda a reuşit două lucruri: protejarea coastelor sale şi împiedicarea unei debarcări, dar nu şi răsturnarea soartei războiului.

Operaţiunile terestre, din păcate pentru Provinciile Unite, s-au desfăşurat şi în continuare în favoarea aliaţilor. Astfel trupe aparţinînd electorului de Colonia şi episcopului de Münster, aliaţi ai Franţei, au reuşit, fără prea mari dificultăţi, să ocupe Over-Ijssel, în timp ce ostaşii francezi au cucerit importantele oraşe Arnheim şi Utrecht, fapt care i-a permis lui Ludovic al XIV-lea să intre triumfal în această ultimă localitate pe data de 3 iulie.

Toate aceste insuccese i-au împins pe olandezi la săvîrşirea unui gest disperat: deschiderea ecluzelor şi inundarea unui teritoriu întins.

Ceva mai sigură pe ea acum şi dorind să-şi reia afacerile comerciale aducătoare de mari profituri, Olanda s-a arătat dispusă să înceapă tratative. Franţa şi Anglia au pus atunci următoarele condiţii: salutul pavilionului — propunere formulată evident de statul englez —, 560 000 lire sterline despăgubiri de război, 100 000 lire sterline Londrei pentru a acorda Olandei dreptul de a pescui de-a lungul coastelor engleze. Ca garanţie aliaţii au cerut ocuparea oraşelor Vlissingen, Brielle, Sluis. Olanda, fiind doar pe jumătate învinsă, n-a acceptat decît în parte condiţiile, oferind oraşul Maastricht, un spaţiu în Brabant şi 6 000 000 îndemnizaţie de război. Louvois intuind în semi-capitularea Olandei panica cuibărită în sufletele olandezilor bogaţi, a supralicitat punînd noi condiţii ca admiterea catolicilor în funcţii de stat, revocarea măsurilor represive împotriva comerţului francez, trimiterea, anual, a unei ambasade la Curtea lui Ludovic al XIV-lea cu o medalie de aur în semn de recunoaştere a libertăţii pe care suveranul Franţei a acordat-o olandezilor, condiţii care, dacă ar fi fost acceptate, ar fi însemnat sfîrşitul Provinciilor Unite.

Acest adevărat ultimatum francez a declanşat ura generală a olandezilor împotriva capitularizilor, a Franţei şi a Angliei. Ca urmare a agitaţiilor care au cuprins Olanda, Jan De Witt a fost înlăturat de la conducere, fiind înlocuit de Wilhelm de Orania.

Numit la numai 22 de ani comandant al armatei de uscat şi al marinei şi şef al statului, Wilhelm de Orania, un adevărat rege fără coroană, se profila a fi pentru

Regele Soare, datorită trăsăturilor sale — viclean, crud, fanatic, calculat, tenace — adversarul cel mai incomod.

După alegerea sa în fruntea Olandei, oraniștii dezlănțuiți au cerut pedepsirea severă a fraților De Witt. Cornelius a fost arestat la 24 iulie 1672 sub pretext de a fi complotat împotriva vieții lui Wilhelm de Orania. Apoi a fost închis și fratele său mai mic pe motiv că ar fi deturnat fondurile republicii și că ar fi dus o viață imorală. A urmat judecarea lor care a însemnat pentru Cornelius închisoare pe viață. Cîteva zile mai apoi, la 20 august, în momentul în care cei doi erau scoși din închisoare pentru a fi transportați la locul viitoarei lor detenții, o bandă înarmată a reușit să-i asasineze.

Complicații

Victoriile repurtate de oștile electorului de Colonia și de cele ale episcopului de Münster au fost privite de unii principi germani drept foarte periculoase, întrucît ele stricau un anumit echilibru care domnea în cadrul imperiului. Plecînd de la o asemenea premiză electorul de Brandenburg, aliat și stipendiat al Franței, a semnat în grabă cu împăratul, la 23 iunie 1672, un tratat de alianță defensivă, care prevedea atacarea oricărei armate prezentă pe teritoriul imperiului. Tratatul era îndreptat, fără nici un fel de echivoc, împotriva Coloniei și a Münster-ului.

Ludovic al XIV-lea ar fi putut face nul actul semnat printr-o energică intervenție militară, dar o asemenea operațiune ar fi dus implicit la împuținarea trupelor staționate în Olanda. Și cum regele Franței a ezitat

să ia o atitudine fermă, i-a permis în acest fel lui Wilhelm de Orania să părăsească Olanda în fruntea a 25 000 de soldaţi cu direcţia Rhin, unde deja îşi făcuseră apariţia trupele imperiale. Tînărul şef al statului olandez, profitînd în continuare de ezitările lui Ludovic al XIV-lea, a forţat rîul Meuse, după care, beneficiind şi de ajutorul primit din partea guvernatorului Ţărilor de Jos — 12 000 de ostaşi — a atacat prin surprindere oraşul Charleroi. Garnizoana franceză, deşi inferioară numericeşte, datorită eroismului de care a dat dovadă şi priceperii inginerilor lui Vauban, a rezistat cu succes.

Deşi victorios pe frontul de la Charleroi, Ludovic al XIV-lea ar fi vrut să-i pedepsească pe spanioli. Intenţia suveranului a găsit în Louvois şi Le Tellier doi opozanţi fermi. Aceştia, realişti, i-au recomandat regelui să cruţe forţele soldaţilor, forţe sleite de lunga campanie.

Succesul militar smuls adversarilor la Charleroi a fost continuat cu unul diplomatic materializat prin semnarea unui tratat de alianţă binevoitoare cu ducele de Hanovra şi cu electorul de Bavaria.

Ceva mai siguri pe ei acum francezii au reluat în 1673 luptele pe uscat şi pe apă cu mai multă intensitate. Pe Rhin armata lui Turenne a provocat imperialilor serioase pierderi. A urmat apoi ieşirea din război a electorului de Brandenburg care a semnat pace cu Franţa în iunie acelaşi an, în apropiere de Louvain. Prin actul semnat Ludovic al XIV-lea a dat electorului teritorii situate în principatul Minden şi în ducatul Clèves, în timp ce Frederic-Wilhelm a recunoscut dreptul suveranului francez de a ataca imperiul în cazul în care ar fi fost obligat s-o facă.

În aceeași lună iunie o oaste franceză condusă personal de Ludovic al XIV-lea s-a acoperit de glorie sub zidurile orașului asediat Maastricht.

La capătul acestor victorii armata franceză se putea considera cîștigătoarea războiului, stăpînind ferm frontul ca și liniile de comunicație cu regatul.

Cînd pretențiile sînt prea mari

În vara anului 1673 au început la Colonia, sub președinția binevoitoare a regelui Suediei, mediator în conflictul dintre Franța și Olanda, lucrările unui congres de pace. Spre surpriza părții franceze, olandezii n-au lăsat nici o clipă impresia că au de gînd să accepte toate condițiile formulate de diplomații Regelui Soare. Atitudinea Olandei s-a bazat pe faptul că în acel moment lua contur o coaliție europeană îndreptată împotriva Franței, fapt care a schimbat brusc toate datele problemei.

În vara aceluiași an, oscilantul împărat, convins de baronul Lisola, s-a decis în cele din urmă să acționeze ceva mai ferm. La 28 august el a declarat în fața Dietei că Franța „amenință națiunea germană", că Ludovic refuză cu încăpățînare „o pace fermă și universală", că Regele Soare a respins și respinge și în acel moment cererile „drepte" ale Olandei.

Cuvintele împăratului, deși adevărate pe de-a întregul, n-au scos pe principii germani din rezerva lor.

Două zile după discursul rostit în fața Dietei, la 30 august 1673, s-a semnat la Haga un tratat de alianță ofensiv și defensiv între împărat, regele Spaniei, du-

cele de Lorena și Olanda prin care primii trei s-au angajat să arunce în luptă în sprijinul Provinciilor Unite peste 50 000 de soldați.

Prin semnarea acestui tratat Franța s-a văzut dintr-o-dată înconjurată aproape din toate părțile de dușmani. În consecință s-au impus cîteva măsuri urgente. Prima a fost retragerea treptată a trupelor din Olanda și cantonarea lor pe malurile Meusei și ale Rhinului. O altă măsură, total nechibzuită, rezultată din influența pe care Louvois o exercita asupra regelui, a dus la invadarea și jefuirea Palatinatului. A urmat apoi o ripostă a imperialilor soldată cu ocuparea orașului Bonn și cu devastarea teritoriilor stăpînite de electorul de Colonia.

În acest moment nu prea fericit pentru Franța, Ludovic al XIV-lea putea conta pe Anglia, dar alianța cu statul insular se baza mai ales pe stipendiile pe care el le plătea cu regularitate regelui Carol al II-lea și pe influența pe care o exercita asupra curții de la Londra frumoasa Louise de Keroualle, ducesă de Portsmouth. Alianța aceasta avea în Anglia mulți adversari. Negustorii, armatorii englezi erau de părere că statul lor nu trebuie să se amestece în conflictul de pe continent, că Anglia n-are rost să irosească forțe militare și bani pentru sprijinirea Franței, că cel mai înțelept lucru ar fi ca toate resursele să fie puse în slujba creării unei industrii și unui comerț puternic cu care să combată cu șanse mari de succes supremația olandeză. Alianța dintre Anglia și Franța era prost privită și din punct de vedere religios, englezul de rînd văzînd în ea un adevărat complot papist. În februarie 1673, ca urmare a stării de spirit generale Camera Comunelor a început o ofensivă împotriva regelui Carol al II-lea somîndu-l să declare nul textul

prin care afirmase că prerogativele regale pot suspenda legile. Regele a refuzat să accepte, fapt care a făcut ca disputa cu Parlamentul să ia curînd forme ascuţite. Şi cum Ludovic al XIV-lea n-ar fi dorit în nici un fel ca Anglia, tocmai în acel moment, să fie sfîşiată de asemenea lupte, l-a sfătuit pe Carol al II-lea să dea dovadă de bunăvoinţă. Regele englez s-a conformat, spre marea bucurie a Parlamentului.

Îmbărbătată de acest succes, Camera Comunelor a votat în martie 1673 o lege pe baza căreia urmau să fie excluşi din guvern, administraţie şi armată toţi catolicii.

Şi astfel şicanat de propriul Parlament, părăsit de unii colaboratori apropiaţi, ca Shaftesbury, antipatizat de marea masă a supuşilor săi, Carol al II-lea a fost nevoit să abandoneze Franţa semnînd la 19 februarie 1674 pacea de la Westminster. Prin tratatul încheiat, Olanda s-a obligat să acorde „dreptul de salut" navelor engleze în Marea Mînecii şi în Marea Nordului, plus o indemnizaţie de război de 800 000 de coroane. Acelaşi acord stipula ca toate conflictele dintre Companiile Indiilor Orientale ale celor două ţări să fie judecate de un tribunal neutru.

Ieşirea Angliei din război a fost urmată de o suită de evenimente diplomatice nefavorabile Franţei. În ianuarie 1674 Palatinatul a semnat un acord secret cu împăratul, urmat apoi de înjghebarea unei alianţe ofensive la care au aderat electorul de Maienza şi electorul de Trèves. La această alianţă s-au alăturat curînd prinţii de Brunswick, cu excepţia ducelui de Hanovra.

Aliaţii Franţei, Colonia şi Münster, forţaţi de evenimentele externe au părăsit tabăra franceză pentru a trata cu Olanda şi pentru a semna un acord cu împăratul. În mai 1674 Dieta germană, la „sugestia" lui

Leopold I, a declarat război lui Ludovic al XIV-lea. La 1 iulie 1674 electorul de Brandenburg, speriat de turnura evenimentelor, a semnat cu Olanda un tratat militar, gest prin care Franța mai conta doar pe ducele de Hanovra și pe electorul Bavariei din toți principii germani. Și pentru ca necazurile Franței să fie complete, cîteva zile mai tîrziu, la 10 iulie, Danemarca s-a angajat să pună la dispoziția Olandei o mare sumă de bani și 16 000 de soldați.

Iarăși lupte

În fața armatelor franceze, în acest moment, stăteau două obiective urgente: împiedicarea trupelor coalizate de a ocupa Țările de Jos și de a înainta în direcția Franței și ocuparea imediată a Franche-Comté-ului.

Preparativele în vederea realizării lor au început în februarie 1674. Pornind la atac francezii au ocupat într-un timp extrem de scurt Gray, Vesoul și Lons-le-Saumier. Au căzut apoi Besançon, Dôle și Salins, după o oarecare rezistență.

Concomitent cu aceste atacuri Ludovic al XIV-lea, constrîns de împrejurări, a ordonat armatei sale din Olanda să se retragă pentru a-și stabili pozițiile în Țările de Jos. La 11 august 1674 Condé, avînd ca misiune oprirea trupelor coalizate, a obținut o categorică victorie la Seneffe, în apropiere de Mons.

După o perioadă de acalmie, trupele franceze, în 1675, au trecut la o puternică ofensivă. Ea a avut ca țintă tăierea liniilor de comunicație între imperiu și

Olanda și ocuparea pozițiilor întărite înșiruite de-a lungul rîului Meuse.

Pentru a conduce personal operațiile Ludovic al XIV-lea a părăsit castelul Saint-Germain la 11 mai 1675. Cîteva zile mai apoi trupele franceze, cu regele lor în frunte, au cucerit Dinant și Huy. Către sfîrșitul lunii iulie, la Salzbach, Turenne a repurtat în dauna marelui său rival, Montecuccoli, o mare victorie pe care a plătit-o cu viața.

Moartea lui Turenne a dat aripi imperialilor. Scăpați de obsesia marelui ostaș care a fost mareșalul dispărut, trupe germane au invadat Alsacia. Ludovic al XIV-lea a chemat atunci din Țările de Jos pe Condé numindu-l în fruntea armatei din teritoriul atacat. Preluînd din mers comanda, Condé a reușit să oprească înaintarea prin executarea unor manevre à la Turenne, și prin care cel dispărut ajunsese celebru.

În 1676 francezii, operînd în aceeași zonă, au repurtat unele victorii pe rîul Escaut. Un an mai tîrziu au ieșit din nou biruitori, la Cassel, ocupînd totodată localitățile Saint-Omer, Valenciennes și Cambrai.

Conflictul armat declanșat în anul 1672 a adus pe teatrele de luptă ale Europei, în afara armatelor menționate, și pe cele ale aliaților acestora. În nord, în regiunea Mării Baltice, între anii 1674—1678, Suedia a purtat lupte nefericite cu armatele Brandenburgului și ale Danemarcii. În est, Polonia și Turcia, rivale pînă în octombrie 1677, au hotărît să atace teritoriile germane.

În conflictul cu Olanda Franța a fost nevoită să lupte și pe mare. În Atlantic flota era o pradă prea fragilă pentru olandezi. Navele militare ale Franței s-au zăvorît în porturi, iar echipajele priveau speriate marea demonstrație de forță executată de flota lui De Ruyter.

Prudența flotei franceze era determinată în mare parte de ieșirea din război a Angliei.

În Mediterana flota franceză „bine echipată și bine înarmată", după părerea lui Colbert, sub comanda lui Duquesne, a reușit să înfrîngă escadrele olando-spaniole în trei rînduri : în apele insulelor Lipari, la Agosta și la Palermo.

Pacea

Obosiți de lungile lupte ce nu dăduseră nici un rezultat, combatanții s-au gîndit serios la terminarea războiului. Tratativele pentru semnarea păcii au avut loc la Nimègue. Aici, plenipotențiarii francezi au sosit în iunie 1676. Din cauza unor chestiuni de protocol, diplomații celor două tabere s-au așezat la aceeași masă abia în mai 1677. Cele mai zorite să semneze pacea s-au dovedit a fi Franța și Olanda, ambele ruinate de război. Și cum celelalte state voiau să discute pe îndelete fiecare punct al viitorului tratat, diplomații francezi și olandezi au început să trateze în secret între ei. În ansamblu însă convorbirile trenau. În toiul tratativelor Parlamentul englez a forțat mîna regelui Carol al II-lea, obligîndu-l să declare că Anglia nu va urma Franța. Această atitudine a Parlamentului s-a datorat victoriilor navale franceze din Mediterana, victorii ce sădiseră în sufletul armatorilor și negustorilor englezi teama că ei ar putea fi alungați într-o perspectivă nu prea îndepărtată din Levant de către Franța. A urmat un al doilea pas al Angliei, în același sens, materializat prin declarația că Anglia și Olanda vor declara război Fran-

ţei şi respectiv Spaniei în cazul în care tratativele nu iau sfîrşit în timpul cel mai scurt şi fără a leza interesele anglo-olandeze. Rămas singur, prin trecerea Spaniei de partea Angliei şi Olandei, Ludovic a avut de ales între capitulare şi reluarea ostilităţilor. Regele Franţei a optat pentru cea de a doua alternativă. O dată hotărîrea luată, a trecut imediat la acţiune. Alternativa a constat din părăsirea Siciliei, unde trupele sale puteau fi blocate uşor de flota olando-spaniolă, şi din atacarea oraşelor Gand şi Ypres, cucerite la 12 şi respectiv 25 martie 1678. După acest episod, Ludovic al XIV-lea a adus la cunoştinţa Olandei condiţiile sale de pace. Textul prezentat de Franţa cuprindea, în mare, următoarele: francezii cedează Olandei Maastricht; olandezii capătă avantaje comerciale pe piaţa Franţei; Ludovic păstrează pentru sine Franche-Comté şi teritoriile ocupate în Ţările de Jos; Lorena restituită ducelui său, cu anumite condiţii; aliaţii Franţei — Suedia, ducele de Holstein-Gattorp şi prinţul de Fürstenberg — vor primi satisfacţie. Cu acelaşi prilej Ludovic a ţinut să precizeze că aşteaptă un răspuns din partea Olandei pînă la data de 10 mai. Dacă pînă atunci el nu va primi nici un răspuns, regele Franţei va acţiona după cum îi vor dicta interesele. Olanda, sătulă şi ea de război, a fost de acord cu textul primit. A cerut însă o scurtă amînare pentru a putea lua legătura cu aliaţii ei. Franţa a acceptat. Pe 22 iunie Olanda a declarat oficial că este gata să semneze tratatul în cîteva zile. În acest moment cînd totul părea colorat în roz, Ludovic a stupefiat pe toţi cu declaraţia pe care a făcut-o şi care anunţa intenţia Franţei de a nu părăsi oraşul Maastricht şi alte teritorii pînă la retrocedarea către Suedia a pămînturilor pierdute de ea în timpul războiului. Declaraţia regelui Franţei a făcut peste noapte din Anglia

și Olanda foști inamici, prin tratatul semnat la 26 iulie doi aliați. În aceeași zi, aliații au acordat Franței un răgaz de două săptămîni pentru a se hotărî dacă renunță sau nu la noile sale pretenții. Cînd luptele păreau că vor începe din zi în zi, Suedia a declarat că se mulțumește din partea Olandei cu un simplu angajament că nu va sprijini pe viitor pe adversarii regatului scandinav, declarație care a readus zîmbetul pe buzele diplomaților. Pacea mult așteptată a fost semnată în seara zilei de 10 august, cu puțin înainte de miezul nopții. În acea seară Franța și Olanda au încheiat de fapt două tratate: unul de pace și altul de comerț. Pe baza primului Spania a fost obligată să cedeze Franței Franche-Comté și 12 localități, teritorii care au dat lui Ludovic al XIV-lea în nord frontiera mult rîvnită.

Marele artizan al tratatului de la Nimègue a fost, după spusele contemporanilor, Ludovic al XIV-lea. Cel care a fost numit acum de primăria Parisului „Ludovic cel Mare" se putea felicita pentru victoria obținută. Ea era prețioasă, dar foarte departe de țelul propus înainte de începerea războiului: distrugerea Olandei.

După pacea de la Nimègue „Ludovic cel Mare" a fost denumit pe rînd „Hannibalul Franței", „arbitrul Europei", calități pe care nimeni atunci nu știa cît timp le va păstra.

Pacea, atît de rîvnită de beligeranți, a fost în realitate un simplu armistițiu, o scurtă pauză — a durat pînă în septembrie 1681 — necesară doar pentru refacerea forței militare.

În acest atît de scurt răstimp Ludovic a luat unele măsuri interne cum au fost încercarea de a instaura ordine în domeniul fiscal, introducerea de tarife vamale protecționiste, care au avut darul să înviioreze într-o mare măsură economia.

Vara fierbinte

În acești ani de început ai domniei, Ludovic al XIV-lea a avut toate motivele să se considere un răsfățat al zeilor. Franța, victorioasă în războaiele purtate împotriva Spaniei și Olandei și a aliaților acestora, devenise arbitrul Europei. În țară lucrurile păreau a merge bine. Soția trecîndu-i cu vederea extravaganțele continua să țină la el. La Vallière îi dăruise doi copii adorabili: pe Mademoiselle de Blois și pe contele de Vermandois. Și cu toate acestea Ludovic nu era fericit. Studiindu-se pe îndelete, tînăra metresă, cu acel simț excepțional al femeii care iubește cu pasiune, a descoperit cauzele nefericirii regelui, între care enumera paliditatea obrazului — consecință a nașterii celor doi copii — tristețea accentuată și nepriceperea de a întreține o conversație spirituală capabilă să-l smulgă pe suveran din vîrtejul amețitor și obositor al preocupărilor oficiale. „Salvarea" a fost găsită de însăși La Vallière în persoana doamnei de Montespan — o femeie veselă, spirituală — pe care și-a apropiat-o ca prietenă și pe care a prezentat-o suveranului.

Françoise Athénaïs de Rochechouart, marchiză de Montespan, a văzut lumina zilei la Lussac-les-Chateaux, provincia Poitou, în anul 1640. Înaltă, blondă, nas acvilin, ochi albaștri, gură mică, buze roșii, dinți albi strălucitori, privire vie, aer spiritual, pasională, tumultoasă ca o zi de vară, atrăgea atenția bărbaților, declanșînd, în același timp, gelozia și invidia femeilor. În 1663 s-a căsătorit cu marchizul de Montespan, un rob al jocurilor de noroc. La Vallière a cunoscut-o, a plăcut-o făcînd din ea confidenta și prietena sa. Re-

marcînd-o imediat, regele a început să cocheteze cu ea. Marchiza, flatată, l-a încurajat. Îndrăgostit de vesela și spirituala doamnă, regele a început s-o neglijeze, s-o ocolească pe La Vallière. Domnișoara a observat acest lucru. A început pentru ea suferința. Lacrimi. Regele, „fire slabă", neputînd renunța la nici una, a hotărît să le păstreze pe amîndouă. Între timp, noua legătură, forfecată mai întîi în celebrul salon al doamnei Ninon de Lenclos, persoana cea mai informată din Franța în toate domeniile, făcea obiectul conversației la zi. Marchizul de Montespan, între două nopți pierdute la tripou, a aflat și el, evident ultimul, despre legătura dintre soția sa și suveran. Fire impulsivă, marchizul a început să-i administreze bătăi după bătăi. Marchiza, stoică, le îndura. Văzînd că n-o poate îndepărta pe Françoise Athenaïs de rege în acest mod, marchizul s-a hotărît să-l înfrunte, pe față, pe Ludovic. Într-o zi, marchizul s-a prezentat la Curte în haine de doliu. Regele văzîndu-l l-a întrebat pentru cine poartă haine cernite. Acesta, semeț, i-a răspuns: „Pentru soția, mea majestate!" Ludovic, furios, i-a întors spatele ordonînd totodată îndepărtarea marchizului din Paris, gest ce a făcut din legătura sa cu Françoise Athénaïs un act public.

În 1672, La Vallière, care nu putea suporta cu indiferență scenele evidente de dragoste dintre rege și marchiză a părăsit curtea. Ludovic nevrînd să se despartă de ea i-a poruncit lui Colbert s-o aducă înapoi. După lungi tratative Colbert a reușit s-o determine pe La Vallière să se reîntoarcă. Dar numai pentru scurt timp, doi ani mai tîrziu, în 1674, la vîrsta de 30 de ani, domnișoara părăsind definitiv curtea pentru a intra în mănăstirea Carmelitelor. Aici a stat pînă la moarte, 6 iunie 1710.

Domnia noii favorite, antipatizată de Colbert, a durat pînă în anul 1679, cînd regele s-a reaprins în anturajul unei „idioate", Madame de Maintenon.

Toamna

Cea care a purtat acest nume s-a născut la 28 noiembrie 1655 în orașul Niort, la cîțiva pași de închisoarea unde tatăl său se afla întemnițat. La eliberarea tatălui a plecat cu ai săi spre America. Pe corabie s-a îmbolnăvit grav. Intrase în comă. Părinții au acceptat, cu greu, așa cum cer legile mării, să arunce fetița în mare. Dar, înainte de a face gestul fatal, mama ei a luat-o în brațe, pentru definitiva despărțire. Strîngînd-o la piept a constatat cu uimire că fata nu murise. Viața revenea cu fiecare clipă. Cîteva zile mai apoi corabia a fost atacată de un corsar algerian, care îi va lăsa pe cei trei pe coastele insulei Martinica. La această dată Françoise d'Aubigné avea trei ani. Aici, pe insulă a fost iarăși foarte aproape de moarte, un șarpe imens atacînd-o. A survenit apoi curînd dispariția tatălui. Rămasă fără tată, săracă a fost luată de o mătușă. Aceasta, speriată de faptul că un țăran îi tot făcea curte frumoasei sale nepoate, pentru a o scăpa de ispitii, a determinat-o să accepte intrarea într-o mănăstire din Niort. Aici, a abjurat credința protestantă în care s-a născut. La 14 ani, în 1649, și-a pierdut mama. Sătulă de sărăcie s-a aruncat în brațele primului bărbat care a cerut-o de soție, poetul comic Scarron. Cînd s-a celebrat căsătoria dintre ei ea avea 17 ani, el 42.

Deşi boala soţului şi diferenţa de vîrstă o cam stînjeneau, căsătoria aceasta i-a oferit prilejul să cunoască oameni de spirit faţă de care nu s-a arătat cu nimic mai prejos. În 1660 s-a prăpădit Scarron, ea rămînînd astfel văduvă şi fecioară la 25 de ani. S-a împrietenit apoi cu Madame de Montespan, care pentru a-i „înviora" renta lăsată de soţul ei, a adus-o la curte, unde s-a ocupat de creşterea şi educaţia copiilor născuţi din legătura dintre suveran şi urmaşa Louisei de La Vallière funcţie de care s-a achitat admirabil, ceea ce i-a făcut pe contemporani să afirme că niciodată copiii legitimi ai Franţei n-au avut o guvernantă mai frumoasă, mai înţeleaptă şi cu mai mult spirit ca ea. În 1674, cu banii strînşi, a cumpărat domeniul de la Maintenon, pe care regele l-a ridicat mai tîrziu la rangul de marchizat. Prin aceşti ani Ludovic avea scene oribile cu Madame de Montespan, unele evident în public. Plictisit, suveranul a început s-o ocolească pe amanta sa, ai cărei obraji se cam veştejiseră, căutînd-o în schimb tot timpul pe guvernantă. Şi cum conversaţiile cu guvernanta erau delicioase regele a rupt total relaţiile cu Madame de Montespan.

La 30 iulie 1683 a murit regina. Ludovic, afectat de dispariţia soţiei, a vărsat lacrimi amare la căpătîiul ei. După înhumare Ludovic, afişînd durerea, s-a izolat la Saint-Cloud trei zile. După această scurtă izolare în care, se pare, a meditat şi la chestiuni particulare, a plecat la Fontainebleau ca să schimbe decorul. Aici a întîlnit-o — unii au spus că a căutat-o — pe Madame de Maintenon. A cerut-o în căsătorie. Ea a acceptat. Pentru a nu isca bîrfeli căsătoria a fost celebrată în secret. Acum, în ziua nunţii, el avea 45 de ani, ea 48.

Cu acest episod a luat sfîrşit viaţa sentimentală a suveranului, viaţa împărţită de unii, foarte poetic, în

primăvară — La Vallière, vară — Montespan, toamnă — Maintenon.

Madame de Maintenon, apărută în toamna vieţii suveranului, a fost pentru Ludovic mai puţin o amantă şi mai mult o prietenă. Cu tact, fără bruscări, ea i-a schimbat viaţa. L-a smuls din lumea balurilor şi artificiilor, unde inimile se aprind uşor, dîndu-i în schimb liniştea unei camere. Pentru a-l îndepărta de păcat, l-a apropiat de biserică. El a acceptat schimbul fără împotrivire, poate şi pentru faptul că educaţia pe care o primise, dar pe care n-o prea respectase, i-a lăsat impresia că trecerea e firească, normală, dar mai ales necesară.

Un atac în plină pace

După pacea de la Nimègue, Spania a cunoscut clipe dificile. În Africa maurii au luat cu asalt pe spanioli. În America populaţia băştinaşă, nemulţumită de ocupaţia spaniolă, a atacat la drumul mare pe cuceritori. Pe mare, piraţi de obîrşie diferită, au interceptat mai multe nave spaniole încărcate cu aur şi argint. Toate acestea au obligat Madridul să se apropie de Franţa, apropiere marcată şi prin mariajul făcut de regele Spaniei, Carol al III-lea, cu o prinţesă franţuzoaică, Marie-Louise de Orléans.

Olanda, cu teritoriul în parte ocupat, pustiită de război, cu ţara împărţită în două partide inamice, cu un comerţ şi o industrie ce se redresau foarte lent, izolată datorită politicii iscusite a lui Ludovic al XIV-lea,

hulită chiar de unele state europene pentru graba cu care a semnat pacea cu Franța, era la această dată foarte departe de a fi o mare putere.

Germania, mozaic de state, cu principi care se dușmăneau reciproc, avea, din motive foarte diverse, admirație și respect pentru Ludovic al XIV-lea, pe care îl considera „cel mai mare rege al lumii". Cu unele state germane cu Brandenburg, Saxa, Bavaria regele Franței era legat prin alianțe militare, fapt ce i-a conferit rolul unui adevărat arbitru al marelui dar slabului imperiu.

Sfîșiate mult timp de lupte între ele, Danemarca și Suedia, sfătuite de Ludovic, au făcut în anii 1679—1680 pași destul de fermi în direcția concilierii.

Bune relații a avut în această vreme Franța catolică cu Turcia musulmană spre disperarea, în special, Austriei.

Singurul stat care crea griji diplomației franceze era Anglia și asta atît din cauza țelurilor politice ale Londrei, care viza supremația maritimă dar și datorită opiniei publice engleze care nu se împăca cu două lucruri: cu catolicismul francez și cu faptul că suveranul Angliei se dovedise a fi un stipendiat al Regelui Soare.

Tratatele de pace semnate în Westfalia și la Nimègue au cedat Franței unele teritorii cu populațiile respective. Statul francez prevalîndu-se de termenii mai mult decît vagi în care au fost formulate cele două tratate, profitînd, pe de o parte, de slăbiciunea imperiului, iar pe de altă parte, de iminenta ofensivă otomană care amenința Viena, a declanșat un adevărat război. Astfel, în 1679, orașele din Alsacia au fost somate de comandantul acestei provincii, baronul de Montclar, să presteze jurămînt de credință față de Ludovic al XIV-lea. În martie 1680 o somație asemănă-

toare a fost adresată oraşului Strasbourg. Apoi au fost supuse unei acţiuni similare episcopatele Metz, Toul şi Verdun.

Feudalii germani, neliniştiţi de gestul Parisului, au cerut Dietei să intervină pe lîngă Ludovic al XIV-lea pentru curmarea „ofensivei" franceze, lucru pe care ea l-a făcut cu promptitudine.

În această vreme diplomaţia olandeză, vădit nemulţumită de atitudinea Franţei, a încercat prin toate mijloacele să pună pe picioare o alianţă antifranceză cu Anglia şi Spania. Întrucît Ludovic nu dorea ca la proiectata alianţă să adere şi unele state germane, în scrisoarea de răspuns către principii din imperiu, din octombrie 1680, a ţinut să precizeze, pe un ton calm şi oarecum conciliant, că va ordona funcţionarilor săi să acţioneze pe viitor numai în spiritul legii, şi fără a leza interesele acestora.

În ianuarie 1681 electorul de Brandenbourg, ros de dorinţa de a-şi lua revanşa împotriva Suediei, a semnat cu Ludovic al XIV-lea un acord secret prin care cei doi s-au angajat să se sprijine reciproc în caz de război.

Încurajat de tratatul semnat, Ludovic a cerut în august 1681 anexarea definitivă a localităţilor le Vieux-Bourg de Gand, Alost, Grammont, Renaix, Ninove pe motiv că el le-a cucerit şi că tratatul de la Nimègue n-a stipulat cedarea lor.

În timp ce se purtau asemenea discuţii Louvois, în taină, a pregătit invazia franceză. Pentru reuşita ei Franţa a mobilizat o mare armată. Data invaziei :28 septembrie 1681, ora două noaptea. Locul atacului : oraşul Strasbourg. La această dată 2 000 de dragoni francezi au luat cu asalt fortificaţiile înşiruite pe Rhin. În aceeaşi zi o oaste franceză a asaltat oraşul Strasbourg.

Cei din oraș, „surprinși și indignați" de atacul francez, au trimis o solie care i-a cerut lui Louvois să se retragă imediat. „Amuzat" de cererea primită, Louvois a promis delegației că în cazul în care orașul se încăpățînează și rezistă, va arde și „va trece totul prin sabie". Departe de a se speria de amenințarea lui Louvois cei din oraș și-au propus să reziste, lucru pe care l-au făcut pînă pe data de 30 septembrie cînd au capitulat. În aceeași zi, o altă armată franceză a atacat nordul Italiei.

Atacul Franței a surprins întreaga Europă. La Amsterdam, acțiunile la bursă au scăzut dintr-odată cu 10%. Țările de Jos au solicitat imediat ajutor militar Olandei. Suedia, fosta aliată a Franței, a încheiat în octombrie 1681 o alianță cu Provinciile Unite. Anglia, solicitată de Olanda să se opună cu armele acțiunilor franceze, s-a mulțumit să formuleze unele obiecții generale, obiecții retrase imediat după ce Ludovic al XIV-lea a acordat un supliment de subvenție regelui englez Carol al II-lea, veșnic în jenă financiară. Același episod militar a fost apreciat în dieta germană diferit: de la aplauze la înfierare, după cum reușise cancelaria franceză să achite sau nu sume de bani prinților germani. Mai energică ar fi putut fi Austria. Dar la această dată ea se găsea foarte aproape de atacul pe care Imperiul otoman îl va declanșa chiar sub zidurile Vienei.

O dată depășit elementul surpriză, o serie de state europene au început să se agite. Acest fapt l-a făcut pe Ludovic al XIV-lea să adreseze Spaniei și imperiului o notă diplomatică amenințătoare. Spania, știindu-se incapabilă să înfrunte Franța, profitînd de bunele oficii oferite de diplomația engleză, a declarat că este gata să ia loc la masa tratativelor alături de celelalte state europene în vederea depășirii momentului critic.

Ludovic al XIV-lea, dîndu-şi seama că Europa este departe de a fi unită, a declanşat un adevărat război diplomatic afirmînd că este de acord cu tratativele, dar nu în plen, ci separat cu fiecare stat în parte. Şi pentru că a dorit să rezulte că nu umblă cu jumătăţi de măsură, suveranul Franţei a fixat şi o dată terminus pentru primirea răspunsului : 1 februarie 1683. O lună mai tîrziu, în martie, turcii comandaţi de vizirul Kara-Mustafa se aflau sub zidurile Vienei. Cu doi adversari în coastă — Imperiul otoman şi Franţa — Leopold I a lansat un vibrant apel creştinătăţii cerîndu-i ajutorul. În acelaşi timp a cerut lui Ludovic al XIV-lea să înţeleagă momentul greu prin care trecea lumea creştină şi să înceteze orice ostilitate pe pămînturile Europei. Parisul a răspuns Vienei abia la 26 iulie cînd a declarat că renunţă la pretenţiile formulate anterior cu condiţia ca statele din vestul Europei să semneze cu Franţa un tratat de pace pe treizeci de ani. Concomitent cu această atitudine, în fond, paşnică, Franţa a acuzat vehement Spania că a încercat să răcească relaţiile dintre Ludovic al XIV-lea şi Leopold. Faţă de Ţările de Jos, Franţa a abordat un ton tăios motivat de faptul că ele nu i-au satisfăcut cererile formulate anterior. Ţările de Jos au cerut ajutor. Singurii care au auzit chemarea au fost spaniolii care, bizuindu-se mai mult pe armatele aliaţilor decît pe cele ale lor, la 16 octombrie 1683, au declarat război Franţei. Neprimind sprijin armat, Spania a cerut în mare grabă convocarea unei conferinţe internaţionale, care a avut loc la Haga, în februarie 1684, şi unde Spania, Suedia, Austria, Olanda, unii prinţi germani s-au angajat solemn să participe cu anumite efective militare împotriva Franţei.

La această acțiune inițiată de Spania, Ludovic al XIV-lea a replicat pe două planuri: militar și diplomatic. Pe plan militar Franța a întreprins invadarea Țărilor de Jos. Paralel cu acest atac diplomația franceză, cu prețul unor eforturi deloc ușoare, a acționat pentru destrămarea coaliției antifranceze, operațiune ce a cunoscut succese însemnate. În noiembrie 1683 Franța și Danemarca au semnat un tratat de alianță. Două luni mai tîrziu, în ianuarie 1684, tratativele dintre Paris și electorul Brandenburgului s-au încheiat fructuos. La 29 iunie 1684 Franța și Olanda au semnat un acord, primit foarte prost de Madrid.

Invadarea Țărilor de Jos, a Cataloniei și a Genovei, aliata Spaniei, a îndepărtat și mai mult Madridul de fostele sale partenere. Spania rămasă practic singură — Austria era ocupată cu luptele purtate împotriva Imperiului otoman — avea de ales între continuarea operațiunilor militare — total nefavorabile pînă în acel moment — și capitulare. Înainte de a se decide, Madridul a cerut sfatul Vienei. Austria, angajată într-un război ce începuse să evolueze favorabil pentru ea, a îndrumat totuși Spania la înțelepciune, adică la capitulare.

Tratativele de pace începute la 8 august 1684 la Ratisbonna, în clădirea unei mănăstiri dominicane, au luat sfîrșit o săptămînă mai tîrziu, la 15 august. Prin tratatul semnat aici și care a instaurat o pace pe 20 de ani, Franța a încorporat orașele Strasbourg și Luxembourg. Prin același tratat Ludovic al XIV-lea s-a angajat să renunțe la pretențiile sale asupra Țărilor de Jos spaniole.

Puternică la această dată, cu un deosebit prestigiu internațional, Franța avea toate condițiile pentru a de-

veni, ceea ce a dorit întotdeauna Colbert, o mare putere economică. Pentru aceasta Ludovic ar fi trebuit să dea dovadă de moderație pe plan extern și să ia măsuri eficiente și înțelepte pe plan intern. Dar din păcate...

Un gest nechibzuit

La începutul secolului al XVI-lea în Franța se putea vorbi despre o relativ largă libertate religioasă. În 1523, umanistul și filosoful Lefèvre d'Étaples, protejat al regilor Ludovic al XII-lea și Francisc I, plecînd de la concepția protestantă că Sf. Scriptură trebuie citită de toți în limba maternă, imitîndu-l pe Martin Luther, a tipărit in versiune franceză cele patru Evanghelii. Tot în aceeași vreme, Francisc I, și din considerente politice, a afișat față de protestanți o mare simpatie concretizată prin adăpostul pe care l-a oferit celor fugiți din Germania pe motive religioase, prin obstrucționarea propriului său Parlament în acțiunea de urmărire a ereticilor, prin stima pe care a manifestat-o față de Melanchthon. Hughenoții încurajați de întreaga ambianță tolerantă, uitînd dintr-o dată că trăiesc totuși într-o țară catolică, au ieșit în stradă dedîndu-se la adevărate acte de vandalism: au distrus statuile aflate în incinta bisericilor catolice, au luat cu asalt catedralele etc. În octombrie 1534, acționînd conjugat, hughenoții au împînzit orașele mai importante ale țării cu „placarde" prin care au atacat violent ceremonialul religios sau credința catolică.

Cele întîmplate în Franța în octombrie 1534 au fost interpretate de Francisc I ca un adevărat complot. Regele, pentru a-i pune capăt, a trecut la măsuri energice condamnînd la moarte prin ardere pe rug zeci de hughenoți, cu gîndul că astfel, timorînd pe protestanți, va restabili ordinea în țară.

Atitudinea de mînă forte a suveranului a dezlănțuit, în rîndurile unor catolici critici aspre, fapt ce l-a determinat pe Francisc I să ordone eliberarea celor închiși și casarea proceselor ce le fuseseră intentate.

Către sfîrșitul domniei lui Francisc I patimile religioase au luat, mai ales în sudul Franței, mari proporții, cu toate că suveranul și chiar unii prinți ai bisericii catolice au cerut parlamentelor locale multă moderație.

După Francisc I tronul Franței a fost ocupat de Henric al II-lea, un înfocat adversar al protestantismului. În timpul domniei lui, numai în trei ani, între 1547—1550, așa-numita Cameră ardentă, o secție a Parlamentului din Paris, a pronunțat împotriva hughenoților aproape cinci sute de sentințe, dintre care vreo 60 capitale.

Persecuțiile, cum se întîmplă adesea, au avut exact efectul contrariu, făcînd să crească numărul hughenoților, fapt ce le-a permis acestora să se grupeze și să se organizeze în biserici, după modelul bisericii calviniste din Geneva, și să numească în fruntea lor pastori. În 1559, cele 72 de biserici protestante din Franța, au ținut la Paris primul lor sinod.

La începuturile sale protestantismul francez a fost alcătuit aproape în exclusivitate din oameni sărmani. Treptat, treptat din motive foarte diverse noua credință a fost îmbrățișată de burghezi bogați, liberi profesioniști și chiar nobili, ceea ce a făcut din protestantism nu numai o biserică bogată ci și puternică, care se putea sprijini atît pe punga burgheziei cît și pe sabia feudalității.

Cu alte cuvinte, acum hughenoții aveau nu numai un partid politic, ci și o grupare militară cu care puteau acționa cu totul altfel pe tărîmul luptelor religioase.

Istoria Franței pînă la Edictul de la Nantes, semnat la 13 aprilie 1598 de către regele Henric al IV-lea cu scopul de a reîntrona în Franța liniștea, a cunoscut opt războaie religioase: patru în timpul regelui Carol al X-lea, patru sub Henric al III-lea și Henric al IV-lea. Toate, fără excepție, au excelat prin crime și jafuri comise, ca într-o întrecere, de catolici sau hughenoți, dar cea mai sîngeroasă pagină a fost cea din august 1572, cunoscută sub numele de Noaptea Sf. Bartolomeu.

Prin Edictul de la Nantes hughenoții au căpătat libertate religioasă. Pe același plan al credinței edictul a acordat protestanților francezi dreptul de a se întruni în sinoade provinciale sau naționale. Actul din 1598 a prevăzut, de asemenea, dreptul hughenoților de a ocupa funcții publice, indiferent de însemnătatea lor. Pentru a face din edict altceva decît literă moartă, Henric al IV-lea a ordonat ca în toate completele de judecată judecătorii catolici și protestanți să fie în număr egal.

Edictul de la Nantes a adus în Franța principiul toleranței religioase. Înscăunînd liniștea el a permis economiei și spiritului să facă remarcabile progrese, fapt ce a contribuit la consolidarea Franței pe plan european.

În secolul al XVII-lea edictul a fost, în general, respectat, poate și pentru faptul că Franța a avut norocul să fie guvernată de oameni politici ca Richelieu sau Mazarin care au înțeles că protestanții, prin activitățile pe care le desfășurau, contribuiau într-o însemnată măsură la întărirea economică a țării. Privitor la atitudinea autorităților față de hughenoți iată două scurte declarații. Vorbind în 1659 în fața sinodului bisericii protestante Mazarin a spus: „Vă rog să mă credeți că am

o mare stimă pentru dumneavoastră, ca unii care sînteţi atît de credincioşi servitori ai regelui". Şapte ani mai tîrziu, în 1666, însuşi Ludovic al XIV-lea, adresîndu-se hughenoţilor a afirmat următoarele: „Cei care au drept credinţă religia presupus reformată (aici, în acest text, singurul cuvînt care deranjează este „presupus" *n.n.*) nu au fost mai puţin credincioşi ca ceilalţi supuşi". Două decenii mai apoi, spre stupoarea multora, Ludovic a revocat Edictul de la Nantes dat de bunicul său, act ce a avut în istoria Franţei urmări dintre cele mai grave.

Atunci, ca şi mai tîrziu, mulţi şi-au pus întrebarea: ce a stat la baza acestei hotărîri? Credinţa sa catolică? Fără îndoială că nu. Ludovic a fost ceea ce se chema pe vremea aceea un rege catolic, cu participare zilnică la liturghie, cu rostire de rugăciuni, cu zi fixă de pomeni — joia, cu ţinerea posturilor de peste an, cu împărtăşania luată de cinci ori pe an, cu confesor pe lîngă el, dar nu a fost un suveran bigot.

S-a mai spus, şi nu de către puţini, că revocarea ar fi fost opera exclusivă a Doamnei de Maintenon, ultimul amor al regelui, afirmaţie doar în parte adevărată. Madame de Maintenon a jucat un anumit rol în revocare, şi nu mic, ea a fost un fel de element catalizator, dar nu autoare principală. A fost cumva Louvois cel căruia i se poate atribui actul? Louvois, foarte adevărat, a stăruit pe lîngă suveran în mai multe rînduri în vederea luării unor măsuri de mînă forte împotriva hughenoţilor. De la a stărui însă pînă la a fi părintele unei decizii e o cale lungă. Atunci cine a stat în spatele gravei decizii? Regele Soare. El şi concepţiile lui politice. Cei din jur au grăbit doar evenimentul. Numai atît.

Hughenoţii alcătuiau ca număr şi forţă a doua biserică din Franţa, după cea catolică. La început protes-

tanţii francezi, pe timpul frondelor spre exemplu, n-au susţinut că reprezintă o facţiune, motiv pentru care au urmărit cuminţi evenimentele. Mai apoi au devenit conştienţi de puterea lor. Dar, cum ei nu-şi reclamau drepturile cu sabia în mînă, au fost consideraţi ca oameni care pot şi trebuie să fie convertiţi la catolicism. „Trebuie" spunea şi Ludovic al XIV-lea, pentru că, după concepţiile sale, un stat unitar, aşa cum dorea el să fie Franţa, implica unitate deplină şi pe planul credinţei. Religia, conform opticii vremii, era un fel de ciment care lega pe toţi locuitorii. Acest concept n-a fost inventat de Ludovic. El era susţinut şi de protestanţi. Iată în această ordine de idei ce a afirmat un reformat: „Diferenţa religiilor desfigurează statul". Tot acum avea mare circulaţie preceptul „credinţa regelui religia supuşilor". Cu alte cuvinte, Ludovic al XIV-lea a recurs la măsura extremă din 1685 pentru a face din Franţa un stat unitar din toate punctele de vedere.

Pentru a înţelege ce rol a jucat în revocarea edictului „toamna" regelui, Louvois, sau alţii, să frunzărim unele decizii ale regelui cu referire la hughenoţi.

La patru ani după preluarea efectivă a puterii, în 1665 deci, Ludovic al XIV-lea a semnat o declaraţie prin care protestanţii au fost obligaţi să plătească copiilor lor convertiţi la catolicism o pensie proporţională cu condiţia lor. În aprilie 1666 funcţionari speciali asistaţi de ofiţeri de justiţie au căpătat însărcinarea de a vizita pe protestanţii bolnavi spre a-i întreba dacă nu vor, înainte de moarte, să intre în sînul bisericii catolice. Peste alţi trei ani un decret a limitat practicarea cultului protestant în provinciile proaspăt anexate. În 1676 a luat fiinţă Casa de conversiuni al cărei scop a fost acela de a acorda ajutoare materiale hu-

ghenoților trecuți la catolicism. Printr-un act, din 31 iulie 1679, protestanții nu mai aveau voie să se adune în bisericile lor. În octombrie același an regele a retras hughenoților dreptul de a mai ține sinoade altfel decît cu aprobarea lui și cu prezența la ele a unui comisar al său. O hotărîre din noiembrie 1679 a permis doar catolicilor dreptul de a fi ofițeri de justiție. La 25 iunie 1680, printr-un act regal, catolicii nu mai puteau trece la protestantism. La 17 august 1680 li s-a retras hughenoților dreptul de a fi strîngători de impozite. La 23 august 1680 au fost destituiți toți ofițerii de justiție protestanți. Un decret din 11 aprilie 1681 i-a scutit pe timp de doi ani de plata dragonadelor pe hughenoții convertiți la catolicism. Un altul din 31 ianuarie 1682 a hotărît creșterea copiilor naturali ai protestanților în religie catolică. În martie, prin așa-numitul Edict de la Saint-Germain, regele și-a arogat independență în materie temporală decretînd superioritatea conciliilor asupra actelor papale. La 18 mai marinarilor și meșteșugarilor reformați li s-a interzis stabilirea în străinătate. De la 4 septembrie 1684 catolicii n-au mai avut voie să primească în casele lor, nici pe motiv de caritate, pe protestanții săraci sau bolnavi. La 18 iunie 1685 regele a decis ca bisericile unde s-au celebrat căsătorii între catolici și hughenoți să fie dărîmate. Un act din 9 iulie a interzis protestanților de a avea servitori catolici. De la aceeași dată librarii și tipografii hughenoți nu mai puteau să-și exercite meseria. La 30 iulie a apărut un decret prin care bisericile reformate din orașele episcopale urmau să fie demolate. De la 6 august hughenoții au pierdut dreptul de a mai practica medicina. Printr-un alt decret, din 20 august, cei care vor denunța pe reformații ce intenționau să

plece peste graniță vor fi răsplătiți cu jumătate din averea confiscată a celor denunțați.

După cum se poate vedea din această enumerare, Ludovic a început să acționeze împotriva hughenoților cu mult înainte de apariția la Curte a celei care va fi toamna vieții sale, sau a lui Louvois, ceea ce duce la concluzia că politica religioasă desfășurată de el i-a aparținut în întregime.

Lista măsurilor religioase luate de Ludovic, cam lungă deși selectivă, cuprinde un fapt care surprinde la prima vedere. Edictul de la Saint-Germain, act îndreptat clar împotriva papalității, și care s-a înscris pe linia unei politici mai vechi a Franței față de Sf. Scaun, linie care a urmărit și în trecut desprinderea bisericii franceze de Roma. Prin el Ludovic a dorit să fie recunoscut ca un rege al Franței catolice. Această optică și-a manifestat-o prima oară deschis în 1667, cînd a declarat că el este singurul stăpîn al țării sale. Pentru a înțelege mai bine ce au însemnat relațiile dintre monarhie și biserică se cuvine o precizare.

Arhiepiscopii, episcopii, ca întregul cler de altfel, aveau drept singur venit exploatarea bunurilor bisericești. Monarhia, cu alte cuvinte, nu contribuia cu nimic la întreținerea slujitorilor bisericii. Atunci cînd o dioceză devenea vacantă prin moartea titularului, regele, în virtutea Concordatului din 1516, beneficia de veniturile diocezei respective pînă la instalarea unui nou episcop. Acest drept se numea „lumescul regal". Tot în această perioadă, regele putea să numească în diocezele fără titulari funcționari eclesiastici și parohi, drept cunoscut sub numele de „regala spirituală". „Lumescul regal" ca și „regala spirituală" erau recunoscute în cea mai mare parte a regatului. În 1673, regele, din considerente multiple: financiare, religioase,

dar mai ales politice, a declarat că cele două drepturi ale sale sînt valabile în întreaga țară. Declarația suveranului a găsit doi vajnici opozanți în persoana episcopilor de Pamiers și Alet care au afirmat că regele n-are puteri spirituale, atitudine care amintea de mai vechiul conflict dintre papi și împărați pentru învestitură. Ludovic, abil, pentru a nu împinge lucrurile la un conflict declarat cu Roma, a preferat să nu răspundă el celor doi episcopi, atribuind acest rol arhiepiscopului de Toulouse, un partizan al său. Acesta, în termeni energici, a condamnat pe episcopii amintiți. În loc de răspuns cei doi episcopi s-au adresat Romei pentru arbitraj. Papa Inocențiu al XI-lea, după cum era și normal, le-a luat apărarea, blamînd totodată atitudinea regelui. Ludovic, mai întîi, a respins intervenția papei, după care, în cel mai pur spirit ofensiv, a cerut sprijinul propriului său cler, care a și venit în 1680, sub forma unei declarații ce a cuprins, printre altele, următorul pasaj: „clerul este legat de Majestatea Sa și nimic nu-l va putea separa de El". În noiembrie 1681, 36 de episcopi și 38 de preoți au adresat regelui rugămintea să renunțe la „regala lumească". Suveranul a acceptat rugămintea. În acest moment papa a făcut greșeala să ceară clerului francez să-și reclame toate drepturile sale, adică desființarea „regalei spirituale", lucru care l-a împins pe Ludovic al XIV-lea la Declarația celor patru articole, redactată de Bossuet și publicată în martie 1682. În primul articol al acestei declarații se afirma că papa a primit de la Dumnezeu putere doar asupra lucrurilor spirituale, și ca atare regii nu pot fi subordonații lui. În cel de-al doilea articol se scotea în evidență faptul că conciliile universale sînt deasupra hotărîrilor papalității.

Urmarea Declarației celor patru articole a fost declanșarea unui adevărat război între Paris și Roma, conflict ascuțit, care a durat 11 ani și care a demonstrat că regele catolic Ludovic al XIV-lea putea fi un veritabil protestant care nu se dă înlături să atace papalitatea dacă acest lucru îi consolidează puterea și dacă îi permite să întărească și mai mult unitatea regatului.

Un alt episod al frămîntărilor religioase l-a constituit lupta monarhiei împotriva jansenismului.

În timpul minoratului lui Ludovic al XIV-lea, o mînă de oameni plini de știință și virtute — Antoine Arnauld, Nicole Lancelot, Antoine Lemaître ș.a. — au hotărît să se retragă între zidurile mănăstirii Port-Royal des Champs pentru a trăi în liniște și adevăr. Ducînd o viață elevată — scriau, învățau, meditau — au căpătat repede adepți și simpatizanți. Printre aceștia din urmă s-a numărat și Racine. În linii mari janseniștii — numiți astfel pentru faptul că respectau doctrina unui episcop de Ypres, Jansenius în latinește — au susținut, ca și Calvin de altfel, că omul va cunoaște raiul sau iadul după cum a hotărît Dumnezeu, că el nu se poate opune deciziei divine, că Isus s-a jertfit nu pentru toți semenii săi, ci numai pentru cei aleși. În același timp ei au afirmat că papii sînt mai prejos decît conciliile.

Concepția lor n-a putut fi pe placul papalității, care a acționat împotriva jansenismului prin intermediul iezuiților. Aceștia din urmă au denunțat papei doctrina celor de la Port-Royal. Papa, care n-a așteptat decît un gest, i-a condamnat în 1653. Janseniștii au ripostat prin pana lui Blaise Pascal care a scris „Mici scrisori către un provincial", un mănunchi de splendide pamflete cunoscute mai ales sub numele de „Provinciale", tipărite în anii 1656—1657. În timpul frondelor unii

jansenişti au făcut imprudenţa să iasă din proverbiala lor singurătate pentru a intra în legătură cu unii frondeuri. Din acest moment ei au devenit suspecţi şi regele în 1660, a ordonat arderea „Provincialelor". Atacaţi de regalitate, închişi sau exilaţi, jansenişţii n-au depus armele, continuînd să activeze. După 1700 aceştia şi-au intensificat activitatea. Papalitatea i-a condamnat din nou. A intervenit şi Ludovic al XIV-lea care a ordonat izgonirea jansenişţilor — cel mai tînăr dintre ei avea acum 65 de ani — dărîmarea mănăstirii Port-Royal şi arestarea a peste 2 000 de adepţi ai acestei concepţii.

Din cele de mai sus se desprinde faptul că regele, de dragul unităţii Franţei pe toate planurile, n-a lovit numai în hughenoţi, el a acţionat cu aceeaşi vigoare şi împotriva papalităţii şi a jansenismului.

În preajma revocării Edictului de la Nantes, în ianuarie 1685, hughenoţii, în speranţa amînării deznodămîntului, i-au trimis regelui o scrisoare în care aminteau cu respect de Henric al IV-lea şi de edictul lui. Totodată ei au ţinut să declare cu glas tare că „religia este un lucru care vine de Sus şi care nu depinde de politica omenească, ea avîndu-şi locul în spirit şi în inimă", ceea ce era, de fapt, un avertisment pe care ţineau să-l dea monarhului cu orice preţ.

Fără a ţine seama de avertismentul cuprins în scrisoare, neplecînd urechea la vorbele noii sale soţii care-l sfătuia să nu precipite lucrurile, încrezător în cifrele raportate de Louvois, cifre ce glăsuiau despre convertirea în masă a hughenoţilor nu şi modul cum era făcută ea, a semnat în octombrie 1685 revocarea Edictului de la Nantes, un act redactat glacial, impersonal, poate şi pentru faptul că-i lipsea o motivare verosimilă.

Ca urmare, templele trebuiau dărîmate. Pastorii au fost somaţi să părăsească Franţa în 15 zile, în caz contrar fiind pasibili de pedeapsa la galere. Protestanţii de rînd, nu puteau pleca din ţară. Cei care ar fi încercat s-o facă erau pasibili de pedepse aspre, iar copiii lor urmau să fie catolicizaţi.

Pentru a accelera procesul de convertire, actul din octombrie 1685 a promis viitorilor catolici scutirea de „talie" şi de încartiruire. Această promisiune ar fi putut deveni realitate într-un singur caz: dacă convertirea ar fi cuprins cîteva mii de oameni, pentru că numai într-o asemenea împrejurare statul s-ar fi putut dispensa de sumele realizate prin perceperea „taliei". Dar, întrucît statul nu putea să renunţe la aceste venituri, regele a hotărît ca obligaţiile băneşti ale populaţiei să rămînă aceleaşi, repartizate acum numai hughenoţilor, ceea ce a dus la împovărarea lor şi deci la creşterea nemulţumirilor.

Revocarea, lucru surprinzător, a fost aplaudată de o serie de oameni ca La Bruyère, La Fontaine, Madame de de Sévigné. Privitor la revocare Madame de Sévigné a declarat următoarele: „Este cel mai mare şi mai frumos lucru care a fost vreodată imaginat şi pus în practică". Tot ea a afirmat că „niciodată un rege n-a făcut un lucru mai memorabil". Un alt adept al revocării a fost Bossuet. Acesta ne-a lăsat următoarele rînduri despre revocare: „... înălţăm pînă la cer aclamaţiile noastre şi spunem acestui nou Constantin, acestui nou Theodosie, acestui nou Marcian, acestui nou Carol cel Mare: iată o lucrare demnă de domnia voastră..."

Singurii care au întrevăzut implicaţiile actului din octombrie 1685 au fost Saint-Simon şi Vauban. Primul a declarat că prin revocare regele vrea să facă pur şi simplu „penitenţă pe spinarea altora". Vauban, mai pro-

fund, a scris următoarele: „Regii sînt, fără îndoială, stăpînii vieții și bunurilor supușilor, dar niciodată ai opiniilor lor, pentru că sentimentele interioare sînt în afara puterii lor".

De teama amenințărilor cuprinse în actul revocării mulți hughenoți și-au abjurat formal credința. Cînd și-au dat seama că n-au scăpat de dragonade și de alte necazuri abătute asupra lor au renegat convertirea. A urmat apoi un val sălbatic de persecuții. Pentru a scăpa de prigoană, hughenoții au recurs la fugă. Cu toate că paza granițelor s-a întărit, au reușit să fugă mii de hughenoți. După date mai recente, numărul celor plecați în exil în decurs de cîteva decenii s-a ridicat la 3—400 000 dintr-un total de aproximativ un milion cîți erau în 1685. Referindu-se doar la situația din armată, Vauban a estimat că, prin revocare, Franța a pierdut 9 000 de marinari, 600 de ofițeri, 12 000 de soldați.

Cei fugiți peste hotare, meșteșugari, negustori, liberi profesioniști etc., au devenit pentru țările care au avut inspirația să-i primească un element de forță și prosperitate.

Pentru a stăvili plecarea în masă, la 12 octombrie 1687, regele a semnat un decret prin care fuga unui reformat convertit la catolicism era pedepsită cu moartea.

Ca urmare a revocării populația a scăzut brusc, economia a regresat, manufacturile au tras obloanele, schimburile comerciale au scăzut.

Revocarea edictului a avut, după părerea lui Rivarol, om de litere și jurnalist francez, și o latură pozitivă contribuind la răspîndirea limbii și culturii franceze dincolo de granițele Franței. Afirmația lui Rivarol este plină de adevăr, dar față de consecințele nefaste ale actului acest cîștig reprezintă o foarte slabă consolare.

Emigrarea unui mare număr de hughenoți în Anglia — numai la Londra s-au stabilit peste 30 000 —, în Olanda — circa 65 000 într-un singur an : 1685—1686 —, în Germania, Elveția, în coloniile engleze și franceze din America a contribuit într-o însemnată măsură la crearea unei adevărate cruciade, apărută pentru a pune capăt aventurilor războinice ale Franței și agresivității lui Ludovic al XIV-lea, cruciadă care s-a numit Liga de la Augsburg. Principalul ei animator : Imperiul habsburgic.

Războiul Ligii de la Augsburg

Bisericile protestante la început întreţineau între ele legături foarte slabe. Această situaţie s-a schimbat brusc odată cu marea emigraţie hughenotă determinată, după cum am văzut, de revocarea Edictului de la Nantes. Răspîndiţi în mai multe colţuri ale Europei şi dincolo de graniţele continentului, protestanţii francezi au format un fel de confrerie. Agitaţia lor a cuprins în vîrtej anglicani, luterani, calvinişti, ceea ce a dat naştere, pentru prima oară, primului front religios protestant.

Pe acest fond al credinţei a survenit în Anglia, în 1688, un fapt aproape incredibil. Rege al Angliei din 1685 era Iacob al II-lea. În momentul urcării sale pe tron totul în ţară părea în ordine : economia prosperă, liniște, parlament supus. Cu o oarecare supleţe catolicul Iacob al II-lea ar fi putut domni fără griji. O asemenea calitate n-a avut-o însă suveranul. Şi pentru că era irascibil, voluntar, dornic să conducă absolut,

a înăsprit relațiile dintre coroană și Parlament. Acesta din urmă, luînd ca argument suprem politica catolică a suveranului, a încheiat o tranzacție cu Wilhelm de Orania, șeful statului olandez și vechiul și temutul adversar al lui Ludovic al XIV-lea, prin care membrii parlamentului i-au oferit tronul Angliei. La 10 octombrie 1688 Wilhelm, ginerele lui Iacob al II-lea — avea ca soție pe fiica regelui englez — a semnat o declarație către scoțieni și englezi în care a anunțat că intenționează să vină pe pămînturile Angliei pentru a pune capăt abuzurilor, pentru a apăra religia protestantă și pentru a reda parlamentului libertatea pierdută. Două săptămîni mai apoi Wilhelm a adus la cunoștința împăratului și a regelui Spaniei că în curînd va debarca în Anglia la cererea expresă a nobilimii, cu scopul de a stabili raporturi bune între rege și supuși și de a salva biserica engleză de atacurile infidelilor. În noiembrie 1688 Wilhelm a îmbarcat pe aproape 600 de veliere o armată de peste 15 000 de oameni, din care 4 500 călăreți, întreaga oștire fiind alcătuită din olandezi, germani, refugiați francezi și englezi. La 15 noiembrie flota lui Wilhelm a acostat pe pămîntul Angliei — plaja Torbay. În aceeași zi a dat o nouă proclamație.

În timp ce armata olandezului înainta spre Exeter, în capitala țării mulțimea, purtînd turbane portocalii și agitînd bastoane și săbii, striga: „jos papismul!"

Pe 7 decembrie Iacob al II-lea, la palatul Whitehall, a ascultat înmărmurit glasul speaker-ului* care i-a cerut să convoace un nou parlament, să acorde o amnistie generală și să intre în tratative cu Wilhelm de Orania. Regele a acceptat toate propunerile numind

---

* Purtătorul de cuvînt al parlamentului.

chiar trei persoane însărcinate cu purtarea tratativelor cu Orania. Pe 19 decembrie regina a fugit din capitală. În noaptea următoare a părăsit pe ascuns Londra și regele nu înainte de a arunca în Tamisa sigiliul regal, cu convingerea că Orania, lipsit de un asemenea obiect, nu va putea conduce Anglia. Pe drum Iacob al II-lea a fost prins. Adus în Londra a fost primit de oscilanta populație cu aplauze. Pe 2 ianuarie 1689 Wilhelm de Orania a reușit să se descotorosească de Iacob și de familia lui. Poposind în Franța, fostul suveran cu ai săi a fost primit de Ludovic al XIV-lea cu mari onoruri, Regele Soare punîndu-i la dispoziție castelul Saint-Germain.

Franța a urmărit cu mare atenție disputa dintre socru — Iacob al II-lea — și ginere — Wilhelm de Orania —, simpatiile sale fiind în întregime de partea suveranului englez. În momentul în care a aflat că Wilhelm de Orania a debarcat pe pămîntul Angliei, Ludovic al XIV-lea, la 26 noiembrie 1688, a declarat război Olandei. Concomitent cu această declarație de război armatele sale au invadat Germania, ocupînd, pînă la sfîrșitul anului, o serie de localități ca Phorzheim, Heidelberg, Heilbronn.

În fața primejdiei franceze care creștea, o serie de state germane ca Brandenburg, Saxa, Hessa au decis să-și conjuge eforturile militare. Franța, iritată de riposta statelor germane, s-a dedat în teritoriile ocupate la acte de vandalism. Astfel trupele lui Louvois, fără nici o motivare militară, în ianuarie 1689, au trecut prin foc Palatinatul. În martie francezii au incendiat orașul Heidelberg. Aceeași soartă au avut-o în lunile următoare alte localități ca Worms și Bingen. Acest gest nebunesc al lui Louvois a provocat în Germania

un val de indignare, Franța fiind decretată „dușmanul implacabil" al Europei.

În aprilie 1689 Spania a declarat război Franței. La 12 mai același an a fost semnat la Viena un tratat de alianță care refăcea coaliția antifranceză din 1672: Imperiul german, Spania, Olanda.

În martie 1689 Iacob al II-lea, în fruntea unui detașament de 1 200 de oameni, subvenționat de Ludovic al XIV-lea, a debarcat în Irlanda. La 3 aprilie fostul rege a pătruns în Dublin. O lună și ceva mai tîrziu, la 17 mai 1689, William al III-lea, după cum este cunoscut Wilhelm de Orania în istoria Angliei, a declarat război Franței. În august suveranul englez a semnat o alianță militară cu Olanda, iar la 20 decembrie 1689 a aderat la tratatul de la Viena.

Prin intrarea Angliei în război împotriva Franței, Ludovic al XIV-lea va fi nevoit să lupte pe uscat și apă împotriva a patru adversari, ceea ce nu-l avantaja.

În anul declanșării conflictului Franța avea o armată de uscat excelentă — infanterie, artilerie, trupe de geniu —, o flotă redutabilă numărînd circa 120 de nave de luptă. În fruntea armatei de uscat se aflau ofițeri ca Luxembourg, Catinat, Bonfleurs, în timp ce flota avea ca șef pe Anne-Hilarion de Cotentin, conte de Tourville, vice-amiral al Levantului.

Operațiunile au început, după cum am văzut, la sfîrșitul anului 1688 prin atacarea Germaniei, operațiune fără urmări decisive. În 1689, aliații au pus pe picioare o armată de aproape 50 000 de oameni. Cu această oștire, comandată de prințul Waldeck, ei au atacat Țările de Jos. Bătălia decisivă dintre aliați și francezii comandați de mareșalul de Luxembourg a avut loc la

1 iulie 1690, între Charleroi și Namur, în cîmpia Fleurus, victoria fiind de partea trupelor lui Ludovic al XIV-lea.

Cu toate că la Fleurus francezii au ieșit biruitori regele Franței și Louvois au înțeles că pe uscat, în condițiile angajării militare pe mai multe fronturi, n-au șanse să obțină o victorie decisivă. Plecînd de la această premiză ei au tras concluzia că Franța trebuie să aplice defensiva pe uscat și o puternică ofensivă pe mare. Prevăzînd o asemenea eventualitate în toamna anului 1689 au fost convocați la Versailles secretarul marinei, Seignelay, și veci-amiralul Tourville pentru a se stabili planul general al operațiilor navale. În linii mari el cuprindea cucerirea supremației pe mare, țel foarte greu de realizat. Ca primă măsură în vederea reușitei s-a stabilit ca flota din Mediterană să se alăture celei din Atlantic pentru a ataca de pe mare o serie de porturi engleze. În același timp, francezii și-au propus să pună stăpînire pe gurile Tamisei spre a împiedica joncțiunea flotei engleze cu cea olandeză.

Prima bătălie navală din acest război a avut loc în largul capului Béveziers. La ea au participat 56 nave anglo-olandeze cu 3 696 tunuri la bord și 70 nave franceze dispunînd de 4 112 tunuri. Aici, aliații au suferit o serioasă înfrîngere, eveniment care a fost decretat la Londra „Ziua cea mai tristă".

În ziua în care cele două flote s-au înfruntat pe mare — 10 iulie 1690 — trupele lui Iacob al II-lea au fost bătute la Boyne, în apropiere de Drogheda, fapt ce a mai îndulcit amărăciunea aliaților.

Îmbătat de succesul de la Béveziers, secretarul marinei i-a cerut lui Tourville să intre în rada portului Plymouth pentru a scufunda cele circa 200 nave comerciale și cele 10—15 nave de luptă ce staționau

acolo. Pînă la urmă misiunea aceasta n-a mai fost îndeplinită, Tourville fiind trimis să ia din Irlanda trupele învinse ale lui Iacob al II-lea.

În 1691 Ludovic al XIV-lea a făcut greşeala de a-l numi ca şef al marinei pe Pontchartrain, nepriceput în războiul pe apă. Noul înscăunat, curînd după ocuparea înaltei funcţii, i-a cerut lui Tourville, în numele „Majestăţii Sale", să nu scufunde navele adverse, ci să le captureze.

Următoarele lupte navale au avut loc la Barfleur şi Le Hougue încheiate amîndouă cu înfrîngerea flotei franceze.

Cele două bătălii au fost diferit văzute de Londra şi Versailles: în timp ce englezii le-au considerat ca nesemnificative, Ludovic al XIV-lea şi cei din anturajul său le-au apreciat drept catastrofe navale.

În 1693 a avut loc o nouă ciocnire navală, la Lagos, pe coasta Portugaliei, luptă încheiată, surprinzător pentru ambele capitale, cu victoria flotei franceze.

Versailles-ul, îmbătat de acest succes, a plănuit acum invadarea Angliei. Această operaţiune trebuia conjugată cu o rebeliune iacobină. Rebeliunea a izbucnit prompt, dar tot aşa de prompt a fost lichidată spre disperarea Franţei, dar mai ales a lui Iacob al II-lea. La acest insucces s-a adăugat o furtună pe ocean, datorită căreia flota din Mediterana, ce trebuia să se unească cu cea din Atlantic, a sosit la Brest cu aproape o lună întîrziere, adică atunci cînd întreaga operaţiune nu-şi mai avea rostul.

Paralel, Franța a dus împotriva anglo-olandezilor așa-numitul război de cursă, la care au participat o serie de vestiți corsari francezi ca Jean Bart și Forbin, război care a provocat mari pagube adversarilor, dar care n-a reușit, în final, să întoarcă soarta luptelor de partea lui Ludovic al XIV-lea.

În plin război, Franța, înțelegînd că nu poate încheia conturile în favoarea sa, prin tatonări discrete, a încercat să găsească o soluție diplomatică onorabilă. Demersurile diplomaților francezi au trezit un neașteptat ecou la colegii suedezi și danezi. Cu toate acestea războiul a mai continuat un timp, francezii și englezii sperînd că o victorie de ultimă oră ar putea schimba textul viitorului tratat de pace, făcîndu-l favorabil unora sau altora.

În plină campanie diplomatică s-a îmbolnăvit grav regele Spaniei Carol al II-lea (1696), boală care a lăsat impresia că tronul va rămîne curînd vacant, suveranul spaniol neavînd descendenți în linie masculină. Ludovic al XIV-lea, interesat în problemele spaniole, a accelerat tratativele. Ele au fost încheiate în 1697, la Nieuwburg, în castelul prinților de Orania, în apropiere de Ryswijk.

Pacea de la Ryswijk a însemnat pentru Franța o combinație de pași: unul înainte — păstra Strasbourg și Sarrelouis — și mai mulți înapoi — ceda Spaniei Barcelona, Catalonia, Luxembourg; îl recunoștea pe William al III-lea rege al Angliei — fapt ce a însemnat pierderea rolului de „arbitru al Europei", pentru care Ludovic al XIV-lea s-a bătut cu atîta îndîrjire.

Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei

Regele Soare a gîndit tratatul de la Ryswijk ca un simplu armistițiu, pacea durînd într-adevăr doar cîțiva ani, adică pînă în clipa morții suveranului spaniol.

Un timp, față de succesiunea spaniolă, regele Franței a avut o atitudine ezitantă. Apoi, „împins de nerăbdare și animat de nebunie", și-a propus să se ocupe serios de rezolvarea ei. În acest sens a declarat mai întîi că renunțarea la tronul Spaniei făcută de soția sa n-are nici o valoare legală, deoarece renunțarea n-a fost niciodată aprobată de Cortés-uri; apoi, pentru a nu ridica întreaga Europă împotriva sa, a făcut cunoscut tuturor că nepotul, competitor la tronul Spaniei, a renunțat la toate drepturile sale succesorale la coroana franceză în favoarea fratelui său mai mic. Paralel cu aceste declarații prin intermediul ambasadorului său la Madrid, a desfășurat o vie activitate de formare a unui partid pro-francez, activitate cuprinzînd o gamă largă de metode culminînd cu corupția și șantajul. Dar, după cum era și normal, și ceilalți pretendenți și-au ales Madridul ca loc de atragere a granzilor de partea lor.

Anglia, Olanda n-au emis pretenții la coroana spaniolă. Cu toate acestea interesul lor față de succesiunea spaniolă n-a fost mai mic în comparație cu cel al Franței, datorită politicii pe care o duceau aceste state și care urmărea echilibrul european.

În 1698 a apărut în problema spaniolă un fapt nou, un prim tratat de partaj semnat la Haga prin care prințul elector Iosif a fost proclamat rege al Spaniei și al

Indiilor, partaj care a căpătat aprobarea Franței și Austriei cu prețul unor concesii obținute de aceste două state.

În 1699 a murit pe neașteptate Iosif. Statele interesate în succesiunea spaniolă au ajuns repede în pragul unui conflict armat, evitat în final de un al doilea partaj ce a dat cîștig de cauză arhiducelui Carol.

În timp ce Europa se agita pentru a desemna pe noul suveran al Spaniei, muribundul rege Carol al II-lea a făcut la 2 octombrie 1700 un nou testament, avizat mai apoi și de papă, prin care și-a exprimat dorința ca tronul să revină lui Filip, duce de Anjou, nepotul lui Ludovic al XIV-lea. Cîteva săptămîni mai apoi, la 1 noiembrie, regele Spaniei a încetat din viață.

La Versailles vestea morții lui Carol al II-lea a ajuns după o săptămînă. Mai întîi ea l-a descumpănit pe Ludovic al XIV-lea. Cînd a aflat cine va urca pe scaunul regelui dispărut, suveranul francez și-a manifestat însă din plin bucuria.

Conținutul testamentului redactat de Carol al II-lea n-a fost deloc pe placul statelor participante la partaj. Acestea, naive, au sperat un timp, care va fi extrem de scurt, că Ludovic al XIV-lea va respecta înțelegerea semnată. Dar, după cum au prevăzut unii, regele Franței, totdeauna impulsiv în problemele externe, la 17 noiembrie 1700, a declarat că este gata să ofere Spaniei — de fapt nepotului său Filip al V-lea — tot sprijinul armat de care va avea nevoie pentru a alunga din Țările de Jos trupele olandeze. La declarația lui Ludovic al XIV-lea Olanda a răspuns prin nerecunoașterea lui Filip ca rege al Spaniei. Regele Franței a ordonat atunci soldaților săi să-i atace pe olandezii din Țările de Jos. Atacul a început în noaptea de 5 spre 6 februarie 1701. Luată prin surprindere

Olanda a recunoscut pe Filip al V-lea ca rege al Spaniei, la 21 februarie 1701.

Atacul francez a produs o mare panică în lumea finanțelor engleze, pericolul unui război fiind prevăzut de mulți. Regele Angliei a cerut atunci parlamentului bani. Parlamentul a respins cererea. Neavînd sumele trebuincioase pentru purtarea unui război, William al III-lea l-a recunoscut și el pe Filip al V-lea ca rege al Spaniei (17 aprilie 1701).

Această știre a produs o adîncă consternare în Olanda. Și cum timpul nu lucra în favoarea ei a lansat Angliei un înflăcărat apel la luptă împotriva Franței, apel care a fost primit cu simpatie de englezul de rînd. William al III-lea, profitînd de sprijinul populației sale, a obligat parlamentul să-i acorde puteri depline pentru a asigura „securitatea Angliei și independența Europei".

Cîteva luni mai tîrziu a murit William al III-lea. Prin moartea lui războiul nu mai părea de actualitate. El a izbucnit totuși, la 4 mai 1702, cînd Anglia, Olanda și Germania au declarat Franței că sînt cu ea în stare de beligeranță.

În 1702 Anglia și Olanda dominau mările, flota lor însumînd aproape 230 de nave de luptă. Cele trei state aliate erau superioare Franței și pe uscat.

Ca și în alte rînduri conflictul armat a început în Țările de Jos. Aici, aliații, avînd drept șefi militari pe Marlborough și pe Coenhoarn, au ocupat cu destulă ușurință Liège, în octombrie 1702, și Huy, în august 1703.

Planul francez prevedea, de data aceasta, o acțiune îndrăzneață, atacarea Vienei cu trei armate, din trei puncte diferite: o combinată franco-bavareză din vest,

o armată franceză din sud, și o oștire maghiară condusă de Francisc Rakoczi al II-lea, din est. Acest plan, dacă ar fi fost realizat, ar fi dus, după opinia lui Ludovic al XIV-lea, și nu numai a lui, la scurtarea duratei războiului pe uscat.

Bătălia pentru Viena s-a încheiat relativ repede, conform dorinței suveranului Franței, dar printr-o victorie austriacă.

Pe mare războiul a început prin cîteva succese franceze. Acest fapt i-a făcut pe anglo-olandezi să încerce să termine conflictul naval cu Franța printr-o singură bătălie.

În august 1702 flota celor două state a încercat să pătrundă în rada portului Cadix, tentativă care a eșuat datorită focului violent declanșat de apărători. Obligată să bată în retragere flota unită a pornit spre Anglia. Comandantul unei nave militare engleze, fără să fi primit vreun ordin în acest sens a mai făcut o recunoaștere. Cu acest prilej a aflat că în portul Vigo se aflau 50 de nave. Șase zile mai tîrziu, la 23 octombrie, 3 000 de englezi au debarcat pe țărm distrugînd sistemul de apărare din port. Fără tunuri de protecție, navele franceze erau o pradă ușoară pentru englezi. Pentru a nu fi capturate de ostașii debarcați, amiralul francez Chateaurenault a dat ordin ca toate navele să fie incendiate. Ordinul, executat doar în parte, a dus la pierderea a 15 nave franceze, 3 nave spaniole, 6 fregate, 11 galioane și a unei încărcături evaluată la o cifră astronomică.

Victoria repurtată de austrieci în fața Vienei l-a împins pe ducele de Savoia în tabăra aliaților. Succesul naval anglo-olandez din rada portului Vigo a dat Franței o nouă lovitură prin semnarea de către regele

Portugaliei a tratatului din 16 mai 1703 prin care acesta s-a angajat să recunoască ca rege al Spaniei pe arhiducele Carol, obligîndu-se totodată să pună la dispoziția Angliei și aliaților ei o armată de 27 000 de soldați.

Odată încheiat acest episod, aliații au pornit o puternică ofensivă împotriva Bavariei, încheiată prin devastarea ei și prin uciderea a 30 000 de soldați din totalul de 50 000 cît număra armata franco-bavareză înainte de luptă.

Vestea aceasta sosită la Versailles a paralizat pe toți, nimeni neavînd curajul să i-o transmită regelui. În cele din urmă ingrata sarcină și-a asumat-o Madame de Maintenon, ea trebuind totodată să-l facă pe Ludovic să înțeleagă că, în fond, „nu este invincibil".

Următoarele vești sosite în Franța de pe alte teatre de luptă n-au fost cu mult mai bune. În martie 1704 o flotă engleză a cucerit Gibraltarul. Prin această victorie Mediterana a devenit un lac englez unde navele sale de acum încolo, se vor putea plimba tot așa de liniștite „ca lebedele pe lac". În octombrie 1704 arhiducele Carol a fost proclamat rege al Spaniei, proclamare impusă de englezi, dar aprobată de marea majoritate a spaniolilor sătui de dominația burbonilor. În decembrie 1704, la Tyrnau, oastea maghiară condusă de Francisc Rakoczi al II-lea, copleșită numericeste de imperiali, a fost învinsă.

În fața acestei situații lui Ludovic al XIV-lea nu-i mai rămînea decît o singură soluție, dezbinarea aliaților prin manevre diplomatice abile. În octombrie 1705 a prezentat Olandei propuneri de pace rezonabile. Respinse de olandezi, pe motiv că nu au oferit suficiente

satisfacţii arhiducelui Carol, aliaţii au reluat ofensiva. Cu ocazia acestui nou asalt trupele aliate comandate de Marlborough au zdrobit complet armata franceză ce avea ca şef pe Villeroy în Brabant, la Ramillies, la 23 mai 1706.

La 28 iunie 1706 trupele aliate au cucerit Madridul, spre disperarea lui Ludovic al XIV-lea. A izbucnit apoi un război de guerilă îndreptat împotriva aliaţilor şi terminat cu reinstalarea lui Filip al V-lea ca rege al Spaniei (3 august 1706), fapt care a readus o fărîmă de speranţă la Versailles. La 6 septembrie francezii au suferit o nouă înfrîngere militară, de data asta pe cîmpurile de luptă din Italia, sub zidurile oraşului Torino.

Glorie efemeră

În aceste momente dificile Franţa mai spera totuşi în victorie, ţesînd visuri legate de regele Suediei Carol al XII-lea, alę cărui trupe obţineau succese după succese. După biruinţa obţinută la Narva, tînărul rege suedez a ieşit din nou victorios, în iulie 1701, la Riga, unde a combătut o oaste combinată, ruso-saxonă. A urmat apoi invadarea Poloniei (1702). În 1704 Carol al XII-lea a învins în lupta de pe Oder o armată saxonă. Un an mai tîrziu, protejatul monarhului suedez, Stanislas Leczinski, s-a încoronat la Varşovia ca rege al Poloniei. În 1706 Carol al XII-lea a smuls regelui Prusiei un tratat de alianţă îndreptat împotriva saxonilor. În acelaşi an, după o campanie surpriză în-

treprinsă pe teritoriul prinţului August de Saxa, Carol al XII-lea l-a obligat pe acesta să-l recunoască pe Stanislas Leczinski ca „adevăratul şi legitimul rege al Poloniei şi ca mare duce al Lituaniei".

Stăpîn pe o parte însemnată a teritoriului european Carol al XII-lea a proiectat atacarea Imperiului austriac, acţiune care, evident, convenea Franţei. Anglia, intuind pericolul care ar decurge din această acţiune, a depus eforturi pe lîngă şeful statului austriac, prin intermediul ducelui de Marlborough, unul dintre cei mai iscusiţi diplomaţi ai epocii, pentru a împiedica atacul suedez, lucru pe care ducele l-a reuşit în cele din urmă, cu toate că Suedia a formulat pretenţii mari. Printre condiţiile puse de Carol al XII-lea ar fi de amintit predarea a 1 200 de soldaţi ruşi refugiaţi pe teritoriul Austriei, ca şi a contelui de Zobor, şambelan al împăratului, cel care refuzase nu cu mult timp înainte să toasteze pentru suveranul Suediei.

Acceptînd aceste pretenţii, pacea părea că va fi instaurată în curînd. Dar, aşa după cum au prevăzut unii, Carol al XII-lea a formulat noi cereri ca recunoaşterea dreptului său de protector asupra protestanţilor din Silezia. Cînd papa a luat cunoştinţă de această cerere a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a determina Viena să n-o accepte. Simţindu-se însă la capătul puterilor împăratul a cedat din nou.

La 1 septembrie 1707 pacea părea că aparţine viitorului apropiat. În aceeaşi lună însă o mare armată rusă a invadat pămînturile Poloniei. Carol al XII-lea a fost nevoit să părăsească centrul Europei, lăsîndu-l iarăşi pe Ludovic al XIV-lea să se bată aproape de unul singur împotriva adversarilor săi.

Ultimele lupte

Anul 1707 s-a încheiat pe celelalte teatre de război fără ruperi de echilibru. La atacul francez asupra Vienei, aliații au răspuns în iulie cu asaltarea portului Toulon. În Spania, combatanții și-au păstrat în linii mari, vechile poziții. Toate acestea l-au făcut pe Ludovic al XIV-lea să creadă că ar putea obține o pace „suportabilă". Pentru a o realiza a trimis în tabăra olandeză, ca purtător de cuvînt al Franței, pe marele negustător din Rouen Nicolas Mesnager. Negăsind la partenerii olandezi înțelegerea necesară semnării unui tratat de pace, emisarul Franței s-a reîntors în patrie în martie 1708.

După întreruperea tratativelor, Forbin, unul dintre marii corsari pe care i-a avut Franța, a încercat, fără succes, o debarcare în Scoția. Pe uscat, în primele zile ale lunii iulie, o armată franceză a reușit să ia prin surprindere orașele Gand și Bruges. Cîteva zile mai tîrziu, pe 11 iulie, trupele ducelui de Vendôme s-au trezit în fața unei mari armate condusă de Marlborough și de prințul Eugen de Savoia. După cîteva ciocniri de mai mică însemnătate, ducele de Burgundia a dat ordin de retragere, ordin care a provocat panică și derută în rîndurile soldaților francezi. Nemaiavînd aproape nimic în față aliații au pătruns în Franța nestingheriți, ajungînd în august la marginea orașului Lille. În perioada august-septembrie Franța a fost nevoită să părăsească Sardinia și Minorca. Cîteva luni mai tîrziu au căzut în mîna aliaților Lille, Bruges și Gand.

La dezastrele militare de pe front s-a adăugat acum și foametea care a secerat mii de oameni. Ajuns la ca-

pătul resurselor financiare, dar crezînd încă în victorie, Ludovic al XIV-lea, în ianuarie 1709, a scos la vînzare pentru 400 000 de franci o parte din vesela sa de aur.

Utrecht

Cu banii aceştia şi cu alte sume realizate din expediente el a izbutit un singur lucru, a lungit agonia războiului în care a aruncat Franţa. Cînd şi-a dat seama că nu mai are nici o speranţă s-a gîndit la încheierea păcii. Urmărind să obţină un tratat „suportabil" pentru el, a recurs, ca şi altădată, la tactica discuţiilor cu unul din adversarii săi, de data asta cu Olanda, pentru a crea o breşă în tabăra aliaţilor. Olanda, sătulă şi ea de război, a acceptat să trateze cu Rouille, împuternicitul lui Ludovic al XIV-lea, dar a formulat faţă de el condiţii grele : înlăturarea lui Filip al V-lea din fruntea Spaniei, recunoaşterea drepturilor succesorale la tronul spaniol a ramurei protestante a Hanovrei, cedarea portului Dunkerque către englezi, constituirea unei „bariere" controlate de englezi şi cuprinzînd Ypres, Lille, Tournai, Condé şi Maubeuge.

Franţa a avut de ales între acceptarea condiţiilor sau continuarea războiului. Dacă le accepta însemna să consimtă întoarcerea la perioada premergătoare preponderenţei franceze pentru care Ludovic se luptase şi irosise atîtea forţe. Şi cum decizia era greu de luat, Regele Soare a convocat consiliul la 20 aprilie 1708, cu care prilej s-a decis acceptarea condiţiilor.

În acea stare de deprimare generală marchizul de Torcy s-a lăudat că el ar putea obţine o pace onorabilă

pentru Franţa. Ludovic, cu mari speranţe în suflet, l-a lăsat să plece. La Haga, unde au avut loc tratativele, marchizul a cedat pe toată linia, motiv pentru aliaţi de a fi extrem de mulţumiţi. În aceste condiţii semnarea tratatului a părut tuturor un fapt iminent. El nu s-a produs, totuşi, pentru că împăratul a cerut Franţei să cedeze Strasbourgul şi Alsacia. Cererea împăratului l-a descumpănit pe Torcy. Noua formulare nu putea fi acceptată în nici un caz deoarece primise mandat să ducă tratative pe baza cererilor exprimate anterior, cunoscute de Versailles şi aprobate de Ludovic al XIV-lea. A respinge cererea echivala însă cu reînceperea ostilităţilor. Pentru a ieşi din impas Torcy a recurs la o cale de mijloc, propunînd încheierea unui proiect de tratat, urmînd ca actul definitiv să fie redactat în viitorul apropiat. Aliaţii au acceptat propunerea, alcătuind un document cuprinzînd 40 de articole şi cunoscut în istorie sub numele de „preliminariile de la Haga". Ludovic al XIV-lea a fost de acord cu 39 dintre puncte, dar a refuzat să accepte articolul prin care se prevedea ca el să declare război regelui Spaniei, adică nepotului său. Refuzul suveranului francez, logic şi uman am spune noi, a dus la reluarea luptelor.

Reizbucnirea conflictului a început sub auspicii proaste pentru francezi, aliaţii cucerind victorii la Lerida şi Saragosa. La capătul lor fostul arhiduce Carol, acum Caról al III-lea, a intrat la 29 septembrie 1710 în Madrid. Capitala Spaniei l-a primit duşmănos, ca pe un invadator. Filip al V-lea, cu moralul ridicat de atitudinea spaniolilor faţă de Carol al III-lea, cu armata întărită prin ajutoarele trimise de unchiul său, a cucerit la Villaviciosa, la 10 octombrie 1710 o victorie decisivă.

Franţa biruitoare arăta ca un om obosit. Anglia, la rîndul ei, dorea să pună armele în cui, măcar pentru

un timp. Din acest motiv cele două state s-au hotărît să înceapă tratative de pace. Lente ca desfășurare pînă la moartea împăratului, ele s-au accelerat după acest eveniment — 17 aprilie 1710 — luînd sfîrșit la 8 octombrie 1711 odată cu semnarea preliminariilor de la Londra. Conținutul lor, departe de a avantaja Franța, cuprindea o serie de clauze ca: recunoașterea de către Versailles a reginei Ana, avantaje comerciale pentru englezi, cedarea insulei Saint-Cristoph, distrugerea fortificațiilor ridicate în portul Dunkerque, acceptarea — în numele lui Filip al V-lea — ocupării Gibraltarului de către Anglia, satisfacții aliaților, „bariere" pentru Olanda și imperiu, angajamentul Franței că nu va atenta la Coroana Spaniei etc.

Bănuind că Franța și Anglia duc tratative secrete, aliații Londrei au trenat operațiile militare. Apoi Anglia, amintindu-și că are niște aliați și, în același timp, obligații față de ei, le-a adus la cunoștință o parte din textul preliminariilor. De acord cu informațiile primite, aliații s-au arătat dispuși să înceapă convorbiri cu Franța la Utrecht, în Olanda.

Lucrările congresului de la Utrecht au început la 29 ianuarie 1712. La 11 februarie Franța și-a precizat punctul de vedere. Prilej de furie în rîndurile aliaților. Ambasadorii împăratului au propus atunci colegilor lor englezi și olandezi formularea împreună a răspunsului lor. Englezii au refuzat, declarînd că normal ar fi ca fiecare să-și precizeze pozițiile, atitudine dictată, desigur, de semnarea preliminariilor. Discuțiile, în aceste împrejurări au început să treneze. La 11 aprilie 1713, după un an și ceva de tratative, Franța a semnat tratate de pace separate cu Anglia, Olanda, Portugalia, ducatul

de Savoia, cu regele Prusiei; singurul care a refuzat să ia loc la masă și să semneze fiind împăratul Carol al VI-lea.

Tratatele semnate la Utrecht au stabilit următoarele: Filip al V-lea a fost recunoscut rege al Spaniei — deci victorie franceză! —; împăratul a primit Milanul, Neapole și Sardinia; Țările de Jos spaniole au intrat în granițele Olandei; ducele de Savoia a căpătat Sicilia; Prusia ridicată la rangul de regat, Hanovra la cea de electorat; familia regală protestantă din Anglia casă domnitoare; Franța a cedat Angliei Terra-Nova, Noua Scoție și teritoriile de la gura fluviului Hudson; distrugerea fortificațiilor din portul Dunkerque; Franța și Anglia au semnat un tratat comercial pe baza liberului schimb; Londra a luat de la spanioli Gibraltarul și Minorca, plus dreptul de „asiento" pe timp de 30 de ani pentru o companie engleză, și privilegiul denumit „vasul de permisiune" prin care putea trimite în Lumea Nouă în fiecare an o navă de 500 de tone încărcată cu mărfuri.

Din lectura tratatului de la Utrecht se desprind cîteva concluzii. Actul semnat în 1713 a fost o adevărată „pace de negustori", cu clauze precise, formulate parcă lîngă lădițele cu bani. Prin această pace Franța a fost aruncată pe planul doi al eșechierului politic european. Același tratat a învederat faptul că Anglia a știut să treacă peste ambiții mărunte, ca anexarea unor teritorii lipsite de importanță, ocupîndu-se meticulos de atingerea unui țel infinit mai de preț: dominația mărilor și a comerțului maritim. Pacea de la Utrecht a mai adus ceva nou, formulat pentru a doua oară în istoria Europei, cererea Olandei ca tratatul semnat pe teritoriul ei să fie aprobat de Adunarea Stărilor Generale franceze, întrucît, în viziunea republicii olandeze, semnătura rege-

lui neînsoţită de cea a reprezentanţilor naţiunii n-avea nici o valoare.

Tratatul n-a însemnat totuşi pace în Europa, războiul continuînd un timp între Ludovic al XIV-lea şi împăratul Carol al VI-lea. Învins în două lupte, cam fără importanţă de altfel, neavînd, pe deasupra, nici bani pentru a dinamiza războiul, împăratul a acceptat să semneze cu Franţa un tratat de pace. El a fost semnat la 6 martie 1714, la Rastatt neschimbînd prea mult pacea de la Utrecht.

Învins, umilit, cu povara anilor în spate, stăpînind o ţară ruinată, nemulţumită, Ludovic al XIV-lea nu mai putea aştepta nimic de la viaţă. Trăise, îşi dădea probabil bine seama, prea mult. Din păcate pentru el nu dispăruse la timp.

Ah! Versailles—ul!

Pe la începutul secolului al XVII-lea Versailles-ul era o pădure oarecare, nu prea mare, cu arbori fără vîrste matusalemice, prin care curgea un fir de apă. Din loc în loc mlaştini cu ierburi subţiri şi înalte. În acest domeniu rareori bătut de piciorul omului liniştea era tulburată doar de păsările ce scoteau ţipete ca de spaimă, de orăcăitul broaştelor, de roiurile de ţînţari.

Aici, pe locurile acestea obişnuia Ludovic al XIII-lea, de cînd era copil, să se abată şi să vîneze. Tot aici, — de ce oare? — a poruncit să se ridice un castel, isprăvit în 1626. Avînd acum o reşedinţă de vară, să-i zicem, regele a lăsat mai des baltă trebile ţării pentru a vîna la Versailles ce se îndura să cadă în bătaia puştii sale,

dar mai ales pentru a fugi de tot ceea ce însemna pentru el Paris. Şi cum nu prea îi plăcea să plece singur, bolnavul rege a cărat după el întreaga famille. Aşa făcuse cunoştinţă cu Versailles-ul Ludovic. În 1660 tînărul monarh petrecuse aici împreună cu soţia sa, Maria-Tereza, o vacanţă. Încîntat de aceste locuri Ludovic al XIV-lea a poruncit, un an mai tîrziu, construirea cîtorva construcţii. Pentru ele a alocat suma de 1 500 000 livre. În 1663 Le Vau a început amenajarea celebrei oranjerii. Întrucît locul era nisipos, mlăştinos, Le Vau a fost obligat să-l teraseze aducînd pămînt de la mari distanţe. Inaugurarea primelor construcţii a avut loc în 1664 su înaltul patronaj al regelui şi al primăverii sale, Mademoiselle de La Vallière. În 1665 au fost plasate în curtea de marmură busturi, iar în grădină statui. Tot în acest an au fost organizate la Versailles noi serbări. Fiind acum odăi mai multe ca la inaugurare, numărul celor obligaţi să se acopere cu cerul înstelat a mai scăzut cu ceva. În anul următor a murit regina-mamă. După dispariţia ei Ludovic al XIV-lea a plecat un timp la Versailles. Cu acest prilej şi-a uscat lacrimile vărsate la căpătîiul celei pe care a iubit-o, dar care nu l-a iubit niciodată cum ar fi dorit el. Tot acum, probabil, şi-a făurit primele sale mari planuri politice, îndrăzneţe, prea îndrăzneţe pentru o ţară ca Franţa şi pentru un rege ca el [7].

În 1666 regele a inaugurat primele fîntîni arteziene puse în funcţiune de o uriaşă pompă ce aducea apa de la mare distanţă. În 1667 a fost terminată aleea reginei. Tot acum a început construirea unui canal de aducţiune, lucrare ce va fi încheiată un an mai tîrziu. În 1668 fîntîna Piramida şi Cascada au intrat în funcţiune. În acelaşi an, în cinstea păcii de la Aix-la-Chapelle, Ludovic al XIV-lea a dat la Versailles o grandioasă serbare care i-a rămas mult timp întipărită în minte pentru că

cu acest prilej a constatat că inima lui bătea normal alături de La Vallière, și accelerat atunci cînd Madame de Montespan se afla în preajma sa. Și ea se găsea mereu.

Deși cuprins de frigurile dragostei, în iulie 1668, Ludovic al XIV-lea a constatat, ca un antreprenor de case, că Versailles-ul e prea mic și foarte puțin comod și că, din această cauză, se impunea cu urgență ridicarea unor noi edificii. Ca urmare a acestei decizii au început în 1669 ridicarea a trei noi corpuri de clădiri pentru care a alocat 325 000, 586 000 și respectiv 42 800 de livre. Un an mai tîrziu Trianonul de porțelan și-a primit primii oaspeți. Tot acum au început să plutească pe apa liniștită a Canalului primele nave. În 1671 Canalul capătă formă definitivă. În același an a luat sfîrșit decorarea marilor apartamente și a fațadei.

Încîntat de ceea ce a realizat pînă în acest moment, Ludovic al XIV-lea, dornic să facă din Versailles mai mult decît o simplă reședință sezonieră, a semnat în 1671 un act prin care a acordat privilegii largi acelora care ar fi dorit să ridice pentru ei construcții alături de cele ale regelui. În 1672 a fost tîrnosită capela. În anul următor meșterii au dat gata o parte a apartamentului regal. În 1674 Ludovic al XIV-lea a făcut o mare comandă de statui. Tot în acest an Curtea și-a petrecut la Versailles prima vacanță lungă. Cu acest prilej opera lui Lully, *Alcesta*, a fost cîntată în curtea de marmură, în timp ce lucrarea dramatică a lui Racine, *Ifigenia*, a văzut lumina scenei în oranjerie. Tot acum au început să lunece ușor pe apele Canalului cîteva gondole oferite de dogele Veneției lui Ludovic al XIV-lea. În 1677 Regele Soare a declarat oficial că va locui la Versailles împreună cu întreaga Curte, fapt ce a impulsionat ritmul construcțiilor. În 1678 meșterii

pietrari au terminat Scara ambasadorilor. Un an mai apoi a fost dată în folosinţă Aripa miniştrilor. În 1681 au început mari lucrări în vederea amenajării apartamentelor regale. Peste un an, la 6 mai 1682, curtea s-a instalat definitiv la Versailles, locul anonim de altădată devenind noua capitală a Franţei.

Ideea cu Versailles-ul a fost primită la început de Colbert, cel ce aduna saci cu aur pentru iubitul său rege, cu îngăduinţă. Tînărul suveran, şi-a spus Colbert, vrea o aşezare la ţară unde să se retragă uneori. De acord. Cînd a aflat însă că cel pe care îl slujea cu credinţă ţinteşte să facă din Versailles capitala ţării, a început să mormăie. Pentru ce, s-a întrebat el? Pentru că Parisul îi amintea de fronde şi de tot ce-a urmat după ele? Dar acele vremuri trecuseră. Cei care se ridicaseră împotriva lui Mazarin şi a monarhiei erau acum morţi sau curteni. Deci temerile n-aveau temei. Şi, apoi, la Paris exista un palat somptuos — Louvre —, pe cînd la Versailles... S-ar putea construi, spunea regele. E adevărat, admitea Colbert, dar oricît s-ar fi construit acolo n-ar fi putut egala Parisul cu edificiile sale, dar mai ales cu istoria sa. Nu era bun Louvre? Era mic, neîncăpător? Totul putea fi aranjat. Putea fi mărit, modificat. Ca să fie cît mai original, s-a apelat la serviciile marelui Bernini. Acesta a făcut un foarte frumos proiect, dar confundase Roma sa cu Parisul, ceea ce ochiul lui Colbert nu a putut accepta. Bernini a făcut atunci un nou proiect găsit, de data asta, admirabil de toţi. Dornic să-l vadă mai repede realizat şi-a făcut bagajele şi a plecat la Paris. În capitala Franţei Bernini a fost primit de unii cu onoruri, iar de confraţi cu răceală. Datorită acestora din urmă lucrările de construcţie stagnau. În schimb înaintau lucrările la Versailles. Pentru a le putea onora, Colbert a făcut adevărate nebu-

nii, abateri crase de la principiile sale mercantiliste. A redus subvenţiile pentru manufacturi, a încetat de a mai sprijini companiile comerciale, a recurs la expediente.

În 1684 la Versailles Sala oglinzilor — 73 m lungime, 10,50 lăţime, 13 înălţime — şi-a deschis oficial marile uşi. De aici, din această sală ce va deveni celebră prin semnarea unor acte oficiale de mare importanţă pentru Franţa şi restul lumii, se ajungea la cabinetul şi dormitorul regelui. Cei care aşteptau să fie primiţi de suveran făceau anticameră în sala denumită „ochiul de bou", nume provenit de la fereastra încăperii, de formă ovală, ce dădea spre o mică curte. Pe căminul din această cameră se afla — se mai află şi astăzi — bustul regelui, operă a sculptorului Coysevox. Centrul curţii, loc de adunare a miniştrilor, camera „ochiul de bou" a exercitat pentru mulţi din acel timp o ţintă supremă a vieţii lor.

Tot în acest an, Ludovic al XIV-lea, în fine, satisfăcut de felul cum se prezenta grădina, a făcut o mare comandă de statui, copii după lucrări antice pentru a fi aşezate pe aleile umbrite destul de puţin de arborii aduşi din pădurea de la Compiègne, din Normandia sau din Dauphiné. În 1685 a sosit în vizită oficială în noua capitală a Franţei şeful statului genovez, prilej pentru o lungă suită de ceremonii. În 1686, în aplauzele celor prezenţi, a ţîşnit din jeturile instalate la Versailles apa pompată de o foarte complicată maşinărie. În 1687, după numai şase luni de muncă, Trianonul de marmură era gata.

Lucrările începute la Versailles în 1661 au luat sfîrşit în linii mari în 1672. Printre cei care s-au străduit să dea fostului loc de vînătoare splendoarea care a uimit întreaga lume se cuvine să amintim pe arhitectul

Le Vau — a elaborat planul general al Versailles-ului, —, pe Jules Hardouin Mansart, strănepotul celebrului arhitect, autorul Sălii oglinzilor —, pe pictorul Charles Le Brun — a condus opera de decorare a complexului arhitectural —, pe André Le Nôtre — cel care a desenat cu flori și iarbă spațiul verde, dînd aleilor iluzia că fug spre infinit, meșterul totodată al acelei simfonii a apelor denumită fîntîni arteziene.

Costul acestui amestec de piatră, flori și apă s-a ridicat la 610 000 000 livre, cifră pe care am fi tentați s-o punem sub semnul întrebării dacă n-am ști că cel care a contabilizat-o a fost Colbert. La capătul lucrărilor, care vor fi încheiate abia în ultimii ani ai domniei lui Ludovic al XIV-lea, Versailles-ul se prezenta privitorilor nu ca un complex arhitectonic baroc, așa cum arăta întreaga Europă, ci ca un ansamblu francez prin excelență: simplu, nobil, robust, armonios fără a fi sever sau pedant. Suma investită, considerată de contemporani dar mai ales de urmași foarte mare, n-a însemnat pentru Ludovic o risipă. Regele a încercat să combată acuzația prin cuvintele adresate lui Colbert: „Ceea ce iubesc eu cel mai mult este să obțin un lucru foarte frumos la un preț modest".

Devenit reședință regală oficială Versailles a strîns la un loc 80 000 de curteni, ofițeri, soldați, domestici care aveau ca singură rațiune slujirea unei singure persoane, cea a regelui. Aici, pe un spațiu oarecum restrîns, la orice oră din zi sau noapte era o permanentă forfotă, Versailles-ul fiind deschis tuturor celor îmbrăcați convenabil, pentru că regele, conform regulei monarhiei din acel timp, trebuia să trăiască în văzul tuturor. Iată pentru ce fastuoasa reședință a Regelui Soare n-a fost ocolită nici de hoți.

Referindu-se la Versailles slujitorii s-au plîns în permanenţă de marea goliciune a grădinii, cu garduri vii joase, de soarele care scălda totul în lumina sa. Unii l-au criticat pe Le Vau pentru terasele pe care le-a construit, în stil italian, descoperite, şi asta într-o regiune în care plouă mai bine de o sută de zile pe an. Alţii, ca La Fontaine spre exemplu, au ridicat în slăvi Versailles-ul şi pe cel care a iniţiat şi patronat lucrările, marele fabulist afirmînd că „aici în caleaşca aurită, regele şi curtea sa vin să se înfrupte din prospeţimea asfinţitului, unul şi altul soare, unici în felul lor".

În Versailles-ul capitală eticheta Curţii a fost la început lejeră — şi regele era mai tînăr — iar mai apoi foarte austeră, sclerozată aproape — în timpul domniei Doamnei de Maintenon.

Ziua era un du-te vino reclamat de treburile publice. Odată cu venirea serii gravele probleme rămîneau undeva în birouri, locul lor fiind luat de serbări, spectacole de balet, mascarade, comedii, loterii, intrigi galante. Pe aleile parcurilor, în saloane, îşi dădeau întîlnire literatura, arta, ştiinţa, slujitori ai bisericii etc., reprezentaţi prin Pierre Corneille, Jean Racine, Jean Baptiste Poquelin, zis Molière, Jean de la Fontaine, Marie de Rabutin-Chantal, marchiză de Sévigné, Marie-Madeleine Pioche de La Vergne, contesă de La Fayette, Nicolas Boileau, François, duce de La Rochefoucauld, Jean-Baptiste Lully, Charles Le Brun şi cel care îi plătea pe toţi — Jean-Baptiste Colbert.

Despre toţi aceştia s-au scris biblioteci. Ei au dat strălucire Curţii făcînd-o să lumineze ca un astru, ale căror raze, în fond, l-au aureolat pe Ludovic al XIV-lea, supranumindu-l Regele Soare.

Regele s-a ocupat mult de artă: studia schițele, onora lucrările, urmărea execuțiile. Relațiile dintre el și artă au rămas însă la nivelul unui schimb între omul care plătește pentru a primi ceva. Operele de artă comandate trebuiau să dovedească bogăția și sprijinul pe care regele îl acorda mișcării artistice. Dacă lucrările erau într-adevăr de valoare sau nu n-a știut niciodată. Dacă ar fi știut, multe din lucrările Versailles-ului ar fi trebuit astăzi să le căutăm doar în relatările contemporanilor.

Colbert, tot așa de „avizat" în domeniul artei ca și regele său, s-a ocupat mai mult de aspectul financiar al lucrărilor ridicate la Paris sau Versailles, obiecțiile sale, atunci cînd erau, rezumîndu-se întotdeauna la micșorarea sumelor cerute de artiști sau promise de Ludovic al XIV-lea.

Singurul specialist din acest triumvirat, Le Brun, primul pictor al Curții, a fost toată viața un artist mediocru, obsedat de ideea că penelul sau dalta trebuie să exprime doar măreție, lucru care se vede cu prisosință în tot ce a făcut, în tot ce a îndrumat sau patronat.

Cu o asemenea triadă, plasticienii francezi ca Pierre Puget, Michel Anguier, Coysevox, François Girardon, Claude Gelée Le Lorrain, Mathieu Le Nain, Philippe de Champagne, Van der Meulen, Pierre Mignard n-au creat — și din vina lor — opere cutremurătoare, dintre acelea care îți iau respirația atunci cînd le vezi și pe care nu le poți uita toată viața. Operele lor exprimă uneori un bun meșteșug, o oarecare știință a alăturării și combinării culorilor sau a proporționării volumelor și cam atît.

Științele, în general, în veacul Regelui Soare au făcut primii pași mai îndrăzneți. Acum și-a expus englezul Bacon metoda sa asupra științelor naturii, la modul

foarte îndrăznet, condamnînd scolastica și afirmînd că „savantul nu poate proceda ca paianjenul care trage totul spre el". Kepler și-a susținut dizertația despre mișcările planetei Marte. Tot el a tratat despre mișcările aștrilor în spațiu. Galileo a enunțat teoria sa asupra presiunii. Harvey a trimis la tipar tratatul „asupra mișcării inimii și a sîngelui la animale".

Franța, în aceeași vreme, a dat unele nume care au rămas în timp. Huygens — olandez ca origine, chemat la Paris de Colbert — a emis teoria ondulației luminii. Sauveur s-a specializat în coarde sonore. Mariotte a elaborat legea echilibrului fluidelor. Denis Papin s-a ocupat de forța și efectele vaporilor. Picard a măsurat gradul meridianului terestru, calcul pe care s-a bazat Newton în stabilirea legii gravitației universale. Italianul Cassini, la sugestia lui Colbert director al Observatorului din Paris, a făcut o serie de calcule folosite mai apoi de Römer în calcularea vitezei de propagare a luminii.

Dacă în aceste domenii Franța a avut sau a naturalizat savanți, în alte discipline ca medicina, botanica, zoologia, geologia, chimia găsim nume cu totul mediocre. Această situație s-a datorat în primul rînd faptului că școala franceză nu-i pregătea pe tineri pentru o muncă de cercetare științifică, învățămîntul fiind paralizat, încă, de mentalități medievale. În al doilea rînd gîndirea, acel factor-ferment, propulsator al noului, a fost în Franța, în timpul Regelui Soare, foarte puțin liberă. În această ordine de idei două exemple. Descartes, din pricina presiunilor exercitate asupra lui, a fost obligat să-și distrugă o lucrare, iar la moartea acestui mare gînditor regele a dat ordin să se facă elogiul celui dispărut și nu al filosofiei lui. O cauză a acestei stări de lucruri trebuie căutată în optica și în

atitudinea Bisericii, foarte ostilă ştiinţei, extrem de circumspectă faţă de savanţi de cînd un Copernic sau Galileu au emis teorii ce răsturnau sisteme conceptuale. Iată de ce un Bacon, pentru a-şi putea publica lucrările, a proclamat teoriile sale ca izvorîte din „ştiinţa lui Dumnezeu".

Un alt sector în care s-au făcut progrese demne de luat în seamă a fost erudiţia. Colbert, spre exemplu, a fost un mare colecţionar, pasiune care în acel timp cîştigase mulţi adepţi. La Palatul Regal, datorită lui Colbert, au fost depozitate manuscrise, cărţi rare, cumpărate de diplomaţi sau negustori foarte adesea la preţuri derizorii. Tot datorită lui au fost achiziţionate pentru rege un mare număr de medalii, monezi. Ludovic al XIV-lea referindu-se la splendidele sale colecţii — carte, numismatică — a spus cu mîndrie că are biblioteca „cea mai completă din Europa prin numărul cărţilor foarte rare în nenumărate limbi".

Cei pe care i-am amintit — oameni de litere, artişti, savanţi, slujitori ai bisericii — au fost sarea, spiritul Versailles-ului. Aceştia au format o mică parte a lui. La Versailles au trăit şi altfel de oameni: membrii familiei regale, curteni, înalţi şi mărunţi funcţionari, ofiţeri, soldaţi, slujitori etc. Primii au dat nota de scînteie reşedinţei celei noi, ceilalţi au colorat-o. Acest colorit a fost dat de toaletele scumpe ale doamnelor, de bijuteriile ce te duceau cu gîndul la *O mie şi una de nopţi*, de gesturile studiate, de rîsul egal, deci distins, de mersul graţios sau demn, de jocurile de artificii, de jocurile de lumini.

Versailles-ul fără dantelă şi peruci, privit drept în faţă, arăta hîd, ca o tarabă pe care găseşti tot. În cetatea Regelui Soare totul se tranzacţiona, de la funcţiile cele mai de seamă pînă la cele mai mărunte. Voiai

să urci pe scară ierarhică, plăteai o sumă. Erai militar, nu-ți mai convenea o garnizoană, doreai să te muți în alta, o puteai face după ce ofereai cîteva pungi bune. Un căpitan pentru a părăsi garnizoana sa din Alsacia — era cam departe de capitală — a plătit 600 de livre. Cu bani se putea obține eliberarea unui arestat, micșorarea pedepsei, mutarea lui în alt loc de detenție. Tot cu bani erau tranzacționate și căsătoriile, sentimentele, după cum se spunea atunci, venind după noaptea nunții.

La curte se făcea trafic de influență pe scară mare. Veniturile celor care se ocupau cu așa ceva erau direct proporționale cu locul ocupat pe scară ierarhică. Cine era mai aproape de rege realiza mai mulți bani. Regele a cunoscut foarte bine această stare de lucruri. El a tolerat-o cu bună știință, pentru că intra în jocul său politic, șantajîndu-i pe toți traficanții de influență. Și cum ei erau cu miile, avea în subordine, o curte umilă, obedientă, adică exact ce-și dorea el.

Tot la Curte se trișa ca în cel mai ordinar tripou. La aceste „amuzamente" participau și membrii familiei regale. Atunci cînd această lume bună pierdea la jocurile de cărți, neavînd bani pentru a achita sumele respective, făcea datorii de onoare. Asemenea datorii a plătit și Ludovic al XIV-lea pentru unii membri ai familiei sale: în 1675 a achitat 40 000 de scuzi, în 1699 suma de 50 000 de livre.

După moda curții au apărut tripouri și dincolo de hotarele Versailles-ului.

Astăzi cînd admiri palatele Versailles-ului, celebra sa grădină, nu întîlnești pe cei care au „colorat" somptuoasa reședință a Regelui Soare. Ei, ca și suveranul lor, au dispărut de mult. Trecerea timpului a măcinat multe din slăbiciunile acestora. Din tot ce-a fost au

rămas doar palate, alei, fîntîni arteziene, statui, tablouri, fresce. Versailles-ul nu a fost însă numai clădiri şi opere de artă, ci şi zumzetul de altă dată prefăcut în amintire.

Apune Soarele!

Mai toţi istoricii care s-au ocupat de domnia lui Ludovic al XIV-lea au consemnat două amănunte la prima vedere fără prea mare importanţă şi cu puţină legătură între ele. Primul: Versailles a fost decretat reşedinţă regală în 1682. Al doilea: între anii 1693—1700 regele n-a pus piciorul în Paris; ultima vizită făcută în Paris s-a petrecut în anul 1706.

Versailles-ul şi-a datorat apariţia unei pasiuni a regelui Ludovic al XIII-lea, vînătoarea — pasiune ce o găsim la toţi Bourbonii. În forma lui de astăzi, Versailles-ul a avut drept fondator pe tînărul, pe atunci, şi îndrăgostitul Rege Soare.

Alegerea Versailles-ului ca reşedinţă regală a fost motivată mult şi amplu de suveran. Parisul n-avea un palat pe placul său. Pe de altă parte Parisul îi amintea de fronde, de fuga precipitată spre necunoscut. La Paris nu s-a simţit niciodată bine. Parisul l-a agasat. În schimb îi convenea Versailles-ul...

Colbert s-a opus multă vreme acestei idei. Apoi a cedat, acceptînd-o. Oare de ce? S-a opus numai din dorinţa de a nu cheltui banii ţării pe construcţii care puteau deveni într-un viitor apropiat palate zăvorîte locuite doar de colb şi lilieci? A acceptat pentru că îi era oare teamă să nu întindă prea mult coarda cu

suveranul său iubit, riscînd, astfel, să-şi piardă înalta funcţie ? Poate. Dar nu este exclus ca cel care a fost un adevărat geniu în finanţe, şi nu numai în acest domeniu, să fi înţeles un lucru care a scăpat multora, atunci şi mai tîrziu, că Versailles-ul juca pentru Regele Soare rolul de oraş al himerelor, locul unde el îşi plăsmuia o lume a lui şi unde veştile cele proaste erau ţinute la poartă. Iată pentru ce fugea de Paris, iată pentru ce nu se grăbea să-l revadă, deşi, după cum ne-au mărturisit contemporanii, parizienii l-au salutat de fiecare dată cu bucurie în glas. Să nu fi crezut Ludovic în ovaţii ? Să fi văzut în ele falsitatea ? Greu de crezut. Să nu uităm că Napoleon, mai tîrziu, deşi ştia precis, cît costă ovaţiile — doar el aproba nota de plată celor care îl ovaţionau „spontan" — a fugit toată viaţa după ele.

În ultimii ani ai domniei Ludovic al XIV-lea a uitat cu totul ce înseamnă victorie militară, succese diplomatice. În aceşti ultimi ani ţara lui a fost confruntată de eterna foamete, de nemulţumiri, de răzvrătiri. Acum a izbucnit marea răscoală a cămăşarilor ce a fost înfrîntă cu mari eforturi. Tot acum şi natura parcă i-a devenit vrăjmaşă. În 1709 iarna a fost de o asprime nemaiîntîlnită. Din cauza gerului apele au îngheţat. A urmat apoi un dezgheţ brusc care a ţinut mai bine de o săptămînă. Rîurile s-au umflat, ameninţînd cu revărsarea. Şi cînd nimeni nu se mai aştepta, iarna a reintrat în drepturile ei cu şi mai multă furie. Pomii, viile, semănăturile au degerat. Foametea şi-a ascuţit dinţii. De teama ei ţăranii, lipsindu-se de bruma de rezervă, au pornit la cîmp pentru a însămînţa ogoarele. Poliţia, primind ordine de sus, s-a opus. Ţăranii eludînd dispoziţiile au semănat cîmpurile noaptea. Au venit apoi inundaţiile cu panica şi cu pagubele ce întovără-

șesc întotdeauna calamitățile. Soldații, rămași fără comandanți, ascunși undeva de frica epidemiilor ce nu întîrziau să apară, au prădat în propria lor țară ca pe meleagurile străine. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1713, datorită secetei, Franța a făcut din nou cunoștință cu foametea.

În acești ani, și ei reveneau la foarte mică distanță, țăranii s-au hrănit cu tărîțe, iarbă, pisici, melci, paie amestecate cu pămînt. O relatare contemporană ne spune că un bătrîn a fost văzut frigînd carnea unui cal mort de mai bine de 15 zile, plină de viermi și mirosind a stîrv cale de o poștă. Aceste aspecte, și altele asemănătoare, n-au ajuns la Versailles în cetatea Regelui Soare, și chiar dacă ar fi făcut drumul pînă acolo suveranul ocupat cu visurile sale despre glorie nu le-ar fi văzut.

În acești ultimi ani, cu finanțele sleite, cu armatele înfrînte, a simțit fără îndoială enorm de mult lipsa celor trei stîlpi ai săi: Colbert, Vauban și Louvois, care au lucrat cu imens devotament pentru el, pentru gloria lui. Măreția, gloria, care îi provocaseră, cîndva, după cum a spus el, aceleași delicii ca „cele mai tandre pasiuni", erau departe, moarte. Pentru toate era trist. Trist era și pentru victimele pe care moartea le recruta, de la o vreme, printre ai săi. În 1701 i-a murit fratele, Filip, pe care l-a iubit, cu toate apucăturile lui rele, infame. În 1709 François Louis de Bourbon, cel care ar fi trebuit să domnească pe tronul Poloniei, a încetat din viață. Peste doi ani s-a prăpădit Delfinul. În 1712, la 12 februarie, moartea a secerat-o pe ducesa de Burgundia, la 18 februarie pe ducele de Burgundia, la 7 martie pe următorul Delfin. Peste alți doi ani l-a pierdut pe Charles, duce de Berry.

Suita aceasta de dispariţii l-a făcut pe Ludovic să priceapă că moartea, perfidă, şi-a propus să se apropie de el fără grabă, alene. Cu frica veşniciei în suflet a început să dea uitării florile — atît de dragi lui —, apa — adusă tocmai din Sena de o enormă maşinărie compusă din 24 de roţi hidraulice şi 223 de pompe —, focul de artificii. Copleşit de gînduri se plimba arareori pe aleile înmiresmate de parfumul tuberozelor, floarea lui preferată. Cu mintea mereu la trecut a uitat să mai poarte talonete, să-şi mai pună pe cap perucă imensă. Pînă şi proverbiala lui poftă de mîncare i-a dispărut. Apoi l-a încolţit boala. Cu sosirea ei a avut toate datele că finalul e pe aproape.

Sosise, deci, clipa în care se trage linie la toate. Conştient, pe 2 august 1714 şi-a făcut testamentul. In el, ca şi tatăl său cu ani în urmă, a înserat pe toţi aceia care vor forma după el regenţa: ducele de Orléans, ducele de Maine şi contele de Toulouse. Peste un an, pe 9 august 1715 boala s-a agravat. Acum s-a plîns celor din jur că are violente dureri în regiunea coapsei. A început să-l supere şi guta. Medicii sosiţi la căpătîiul lui au constatat cu îngrijorare că cangrena a făcut progrese. Patru zile mai tîrziu, cu preţul unor mari eforturi, a acordat, în mare ţinută, audienţă ambasadorului Persiei în Franţa. În aceeaşi zi, a prezidat Consiliul finanţelor, a lucrat cu cancelarul, a supat cu membrii Curţii. Doborît de efortul făcut, în zilele următoare a stat la pat neprimind, în afară, de Madame de Maintenon, aproape pe nimeni. Pe 25 august a luat din nou masa cu membrii Curţii. Acum a spus, ghicind parcă întrebarea din ochii curtenilor: de ce toate astea? următoarele cuvinte: „Am trăit în mijlocul Curţii; vreau să mor în mijlocul ei. Ea m-a văzut în cursul întregii mele vieţi. E normal să mă vadă şi murind", gînd con-

secvent pentru cel care a făcut din întreaga sa viaţă un spectacol public. În aceeaşi seară a primit din mîna cardinalului de Rohan înpărtăşania. Cu sufletul împăcat a chemat lîngă patul lui de suferinţă pe prinţii de sînge, pe bastarzi, pe cancelar, pe ofiţerii casei regale de la care şi-a luat adio! Apoi l-a primit pe Delfin căruia i-a dat binecuvîntarea şi sfaturi pe care el, la vremea lui, niciodată nu le-a respectat: „Copilul meu, i-a spus Regele Soare, nu mă imita în privinţa construcţiilor şi a războaielor. Ai grijă să trăieşti în pace cu vecinii. Dă-i lui Dumnezeu ce i se cuvine... Ascultă întotdeauna sfaturile bune. Ajută poporul ceea ce eu, din păcate n-am făcut".

După plecarea Delfinului a dat ordine precise în legătură cu înhumarea sa, numind pe toţi aceia care trebuiau să-l urmeze pe ultimul lui drum. A doua zi, în prezenţa cancelarului, a ars o serie de acte. În aceeaşi zi a poruncit ca inima sa să fie predată iezuiţilor.

Două zile mai tîrziu şi-a luat rămas bun de la Madame de Maintenon, toamna vieţii sale. Tot acum surprinzînd cîţiva slujitori plîngînd le-a spus: „De ce plîngeţi? M-aţi crezut nemuritor?"

În ziua de 31 august Ludovic al XIV-lea a intrat în comă, stare în care va fi doar cîteva minute lucid. În aceste puţine momente de luciditate a mai avut puterea să recite, în cor cu alţii, cu voce destul de puternică, rugăciunea pentru muribunzi. Apoi, simţind suflarea cea rece a morţii, a rostit cuvintele, ultimele de altfel: „Doamne, vino în ajutorul meu! Ajută-mă!"

Cînd noaptea s-a lăsat peste Versailles, Ludovic al XIV-lea şi-a pierdut complet cunoştinţa stingîndu-se încet, ca o candelă, la 1 septembrie 1715, ora opt şi un sfert.

Cîteva clipe mai apoi un ofiţer cu pană neagră la pălărie a apărut la balconul marelui castel rostind: „Regele este mort!" După care reapărînd la balcon, cu o pană albă la pălărie de data asta, a strigat: „Trăiască regele Ludovic al XV-lea!"

Vestea morţii regelui Ludovic al XIV-lea s-a răspîndit rapid. Luînd cunoştinţă de ea Voltaire, foarte tînăr la această dată, a constatat cu un amestec de uimire şi indignare că oamenii „beau, cîntă, rîd", ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic, ca şi cum n-ar fi dispărut, cum au spus mulţi atunci, un mare suveran.

La funeraliile regelui Ludovic al XIV-lea predicatorul Jean-Baptiste Massillon, în panegiricul ţinut, a rostit o frază în care, din dorinţa de a-şi preamări stăpînul suprem, a micşorat dimensiunile celui care afirmase cîndva că tronul e de esenţă divină. Iat-o: „Fraţii mei, singur Dumnezeu e mare..." Fraza aceasta a stăruit în mintea multor istorici, a acelora îndeosebi care şi-au propus să-l prezinte pe Ludovic al XIV-lea la dimensiunile lui reale, ţel atît de greu de atins de oricine.

Ca om, Ludovic al XIV-lea a fost mediocru din multe puncte de vedere. Orgolios, vanitos, sensibil la linguşeli şi flatări, fără păreri personale, impulsiv, inconsecvent. Ca rege, pe plan intern n-a realizat multe lucruri. Pe plan extern a comis nenumărate greşeli. Ros de ambiţie, însetat de glorie, a aruncat Franţa în războaie inutile din care a ieşit înfrînt, umilit. Aruncînd pe altarul zeului Marte şi al construcţiilor sume exorbitante, întreţinînd, cu preţul unor mari eforturi financiare, o curte leneşă, certăreaţă, roasă de vicii, a secătuit ţara irosind cu o miopie nepermisă nici unui funcţionar mărunt, străduniile de decenii ale slujitorului său Colbert.

Pe planul culturii a favorizat într-o anumită măsură, pleiada de nume din timpul său. Această atitudine a pornit din dorința de a demonstra întregii lumi că el, regele, patronează spiritul, ca toate numele celebre din istorie.

Risipind aproape frenetic avuția țării a lăsat moștenire o situație care va contribui într-o însemnată măsură la declanșarea revoluției burgheze din 1789. Ludovic al XIV-lea a spus, sau a lăsat să se deducă din faptele sale: „Statul sînt eu!" Peste un veac starea a treia va rosti cu glas tare: „Statul este întregul popor".

Domnia lui, privită în perspectiva timpului, comparată cu epoca anterioară și cu anii care au urmat după el, se poate spune că a reprezentat un moment deosebit în istoria Franței, o cotă înaltă, ce va fi depășită, doar de Napoleon Bonaparte.

Iată pentru ce contemporanii și mai apoi urmașii, impresionați de succesele Franței din timpul lui Ludovic, și ignorînd imperfecțiunile guvernării sale, l-au supranumit Regele Soare.

Mic dicţionar

Michel *Anguier* (1614—1686), fratele-mai mic al lui François Anguier, sculptor francez. A lucrat la decorarea palatului Louvre. Datorită lui Colbert a devenit membru al Academiei.

Antoine *Arnauld* (1612—1694), teolog francez. Suflet al mişcării de la Port-Royal. A plătit convingerile sale cu exilul.

Francis *Bacon* (1561—1626), filosof englez. Creatorul metodei experimentale.

Jean *Bart* (1650—1702), marinar francez. Şi-a făcut ucenicia sub comanda amiralului olandez De Ruyter. Intrat în marina franceză a obţinut o serie de succese navale. În 1694 Ludovic al XIV-lea l-a înnobilat.

Guido *Bentivoglio* (1579—1644), cardinal. Autorul a sute de scrisori cu pronunţat caracter literar.

Lorenzo *Bernini* (1598—1680), pictor, sculptor şi arhitect italian. Autorul, printre altele, al porticului bisericii Sf. Petru din Roma.

Iacob Stuart, duce de *Berwick* (1670—1734), fiu natural al regelui englez Iacob al II-lea. Naturalizat francez. A primit bastonul de mareşal al Franţei în 1706.

Nicolas *Boileau* (1636—1711), scriitor francez. În „Arta poetică", principala sa operă, a atacat emfaza, erudiţia pedantă, preţiozitatea cerînd literaturii bun-simţ şi naturaleţe.

Jacques Bénigne *Boussuet* (1627—1704), prelat, scriitor şi orator francez. Foarte puritan în concepţii.

Pierre *Broussel* (1575—1654), consilier al Parlamentului parizian. Conducătorul primei fronde. Foarte popular prin opoziţia pe care a manifestat-o faţă de regenţă în privinţa impozitelor. La moartea lui un contemporan a spus că „acest bătrîn a avut întotdeauna mai multă pasiune decît inteligenţă".

Jean de La *Bruyère* (1655—1696), scriitor francez. Autorul celebrelor „Caractere".

George Villiers, duce de *Buckingham* (1592—1628), om de stat englez, favoritul regelui Carol I. Pripit în toate, arogant, indiscret a fost foarte nepopular. A murit asasinat.

Carol I Stuart (1600—1649), rege al Angliei, Scoției și Irlandei. Căsătorit cu Henriette de Franța. În timpul domniei lui izbucnește revoluția burgheză din Anglia care s-a soldat cu decapitarea sa și cu proclamarea statului englez republică (1649).

Carol al II-lea Stuart (1630—1685), rege al Angliei, Scoției și Irlandei (1660—1685).

Carol al II-lea (1661—1700), rege al Spaniei (1665—1700). Moartea sa a declanșat războiul de succesiune la tronul Spaniei.

Carol al XII-lea (1682—1718), rege al Suediei (1697—1718). A fost un timp „arbitrul" Europei.

Carol cel Mare, fiul lui Pepin cel Scurt. Rege al statului franc (768—800) și împărat al imperiului care i-a purtat numele — carolingian (800—814).

Nicolas *Catinat* (1637—1712), mareșal al Franței, unul din cei mai buni ofițeri ai Regelui Soare.

Jean-Dominique, conte de *Cassini* (1625—1712), astronom francez de origine italiană. A publicat „Efemeridele" sateliților lui Jupiter, lucrare care i-a adus celebritatea.

Philippe de *Champagne* (1602—1674), pictor francez de origine flamandă. Reprezentant de seamă al clasicismului. Autorul portretului cardinalului Richelieu.

Charles de France, *duce de Berry* (1686—1714), nepot al regelui Ludovic al XIV-lea. Renumit prin frumusețea sa. Timid și ignorant. Se pare că a fost otrăvit.

Philippe de Bethune, conte de Selles și de *Charost* (1561—1649), ambasador al regelui Ludovic al XIII-lea.

François Louis de Rousselet, marchiz de *Chateau-Renault* (1637—1716) vice-amiral și mareșal al Franței.

Menno, *baron de Coenhoorn* (1641—1704), inginer militar olandez, supranumit „Vauban al Olandei".

Concini, conte de Penna, marchiz d'Ancre. Împreună cu soția sa, Leonora Galigai, au jucat un rol important la curtea reginei Maria de Medicis. Executat în 1617. După execuție cadavrul a fost spînzurat și apoi ars.

Condé, supranumit „marele Condé" (1621—1686), unul din marii generali pe care i-a avut Franța în timpul lui Ludovic al XIV-lea.

Constantin cel Mare, împărat al Romei (306—337). A făcut din creștinism religia oficială a statului. Fondator al orașului Constantinopol, capitală a Imperiului bizantin.

Nicolaus *Copernic* (1473—1543), astronom polonez de faimă continentală. A demonstrat dubla rotație a planetelor — în jurul lor și în jurul Soarelui.

Pierre *Corneille* (1606—1684), dramaturg francez. Printre operele sale: Cidul, Horațiu, Cinna, Psihé (în colaborare cu Molière).

Antoine *Coysevox* (1640—1720), sculptor francez. N-a avut lucrări de geniu.

René *Descartes* (1596—1650), filosof, matematician și fizician francez. Și-a exprimat concepția în „Discurs asupra metodei".

Don Juan, personaj legendar de origine spaniolă. Orgolios. Mare seducător.

Abraham, marchiz de *Duquesne* (1610—1688), marinar francez. A refuzat bastonul de mareșal al Franței nevrînd să abjure calvinismul. După revocarea Edictului de la Nantes singurul hughenot neproscris.

Elisabeta I (1533—1603), regină a Angliei și Irlandei (1558—1603). În timpul domniei ei flota engleză a învins celebra Invincibila Armada (1588).

Particelli *d'Émery* (1595—1650), controlor general al finanțelor în anii 1643—1647.

Filip, duce de Anjou (1683—1746), rege al Spaniei sub numele de Filip al V-lea (1700—1746).

Filip al II-lea, fiu al împăratului Carol Quintul (1527—1598), rege al Spaniei între anii 1556—1598. La moartea sa a lăsat regatul sărăcit și micșorat.

Claude *Forbin* (1656—1733), marinar francez. A luat parte la bătăliile navale din strîmtoarea Messina, în Antile și în fața Algerului.

Nicolas *Fouquet* (1615—1680), superintendent al finanțelor. Scos din funcție a fost judecat și condamnat la muncă silnică și la confiscarea averii. A murit în închisoare.

Francise I (1491—1547), rege al Franței (1515—1547). A țintit coroana imperială. Pentru a-și

atinge țelul a purtat nenumărate războaie.

Leonora *Galigai*, soția lui Concini. A fost decapitată și arsă la 8 iulie. 1617 în Place de Grève.

Galileo *Galilei* (1564—1642), fizician și astronom italian. A descoperit legea căderii corpurilor, principiul inerției, legea compunerii vitezelor. A susținut teza lui Copernic cu privire la rotația dublă a planetelor.

François *Girardon* (1628—1725), sculptor francez. Reprezentant al clasicismului.

Hamlet, prinț legendar al Danemarcii. Personaj principal al tragediei cu același nume de W. Shakespeare. Simbol al ezitării.

Hannibal (247—183 î.e.n.), general și om de stat cartaginez. A declanșat cel de al doilea război punic încheiat prin victoria Romei.

Henric al II-lea (1519—1559), rege al Franței (1547—1559). Fiul lui Francisc I. A murit într-un turnir lovit de o lance.

Henric al IV-lea (1553—1610), rege al Navarei (1562—1610) și al Franței (1589—1610). Protestant. A scăpat cu viață în 1572 abjurîndu-și credința. A semnat în 1598 Edictul de la Nantes cu intenția de a instaura în țară pace religioasă.

Henriette-Anne de Stuart, ducèsă de Orléans (1644—1670), soția lui Filip de Orléans, fratele regelui Ludovic al XIV-lea. A negociat pacea de la Dover.

Henriette-Marie de Franța (1605—1669), sora regelui Ludovic al XII-lea, soția regelui englez Carol I. După executarea soțului ei s-a stabilit în Franța, unde a fost primită cu multă răceală de Mazarin.

Christiaan *Huygens* (1629—1695), fizician și astronom olandez.

Iacob al II-lea Stuart (1633—1701), rege al Angliei (1685—1688). Înlăturat de la domnie de parlamentul aliat cu Wilhelm de Orania — ginerele său.

Inocențiu al XI-lea, papă între anii 1676—1689. Sanctificat în 1956.

Cornelius *Jansen* (1585—1638), teolog olandez, episcop de Ypres, cunoscut mai ales sub numele de Jansenius.

Pierre *Jeannin* (1540—1622), om de stat francez. Controlor general al finanțelor în 1610.

Johannes *Kepler* (1571—1630), astronom german. Pe baza legii elaborate de el privind mișcarea astrelor englezul Newton

a fundamentat legea atracției universale.

Louise Motier de *La Fayette* (1615—1665), prietenă a regelui Ludovic al XIII-lea.

Jean de *La Fontaine* (1621—1695), poet francez. Fiul unui mărunt funcționar. Toată viața a fost un boem, un naiv, suflet vagabond, spirit liber. Nu suporta ordinea, nici la Curte. Despre el Madame de Sèvignè a spus că e „divin", iar el, despre *Biblie*, pe patul de moarte, a afirmat: „pe legea mea, e o carte bună". Între anii 1668—1694 a publicat celebrele sale *Fabule*.

François *La Mothe Le Vayer* (1588—1672), filosof și scriitor francez, profesor al regelui Ludovic al XIV-lea.

Lancelot (1616—1695), profesor de matematică și gramatică, adept al jansenismului.

La Porte (1603—1680), camerist al regelui Ludovic al XIV-lea. A lăsat pagini memorialistice tratînd evenimentele dintre anii 1624—1666.

François, duce de *La Rochefoucauld* (1613—1680), om de litere francez. Nobil de spiță veche. Studii scurte. Precipitat în toate. Soldat la 13 ani, însurat la 15, curtean la 17. A conspirat împotriva cardinalilor Richelieu și Mazarin. A scris memorii mediocre, maxime adînci și amare, rod al vieții sale ratate.

Marie-Madeleine Pioche de *La Vergne*, contesă de la Fayette (1634—1693), scriitoare franceză. Autoare a romanului *Prințesa de Cleves*.

Cardin *Le Bret* (1558—1655), jurist francez. În lucrarea *Suveranitatea regelui, a domeniului său și a coroanei* a fundamentat ideia absolutismului monarhic.

Charles *Le Brun* (1619—1690), pictor francez.

Lefèvre d'Étaples (1450—1537), teolog francez.

Gottfried Wilhelm *Leibnitz* (1646—1716), filosof și matematician german.

Claude Gellée *Le Lorain* (1600—1682), pictor francez. Un adevărat maestru al peisajului.

Antoine *Lemaistre* (1608—1658), avocat și scriitor jansenist.

Mathieu *Le Nain* (1607—1677), pictor francez. A realizat cu predilecție tablouri de gen sau cu teme mitologice.

Anne (Ninon) de Lenclos (1620—1705), literată franceză. A ținut la Paris un salon frec-

ventat mai ales de spirite liberale.

André *Le Nôtre* (1613—1700), peisagist francez. Creatorul aşa-numitelor grădini franţuzeşti caracterizate prin perspective largi.

Leopold I (1640—1705), rege al Ungariei (1655—1705), arhiduce al Austriei şi împărat (1657—1705), rege al Boemiei (1658—1705).

Michel *Le Tellier* (1603—1685), om de stat francez. Secretar de stat al războiului şi apoi cancelar. **Tatăl lui Louvois.**

Louis *Le Vau* (1612—1670), arhitect francez.

Hugues de *Lionne*, marchiz de Berny (1611—1671), diplomat francez. A semnat în numele Franţei pacea Pirineilor. A jucat un rol important în antrenarea statului francez în războiul de devoluţie.

François-Paul, baron de *Lisola* (1613—1675), avocat din Besançon. Expulzat din Franţa pentru fraude electorale a intrat în slujba Austriei. Participant la tratativele de pace de la Aix-la-Chapelle. A publicat pamflete antifranceze.

Jean-Baptiste *Lully* (1632—1687), violonist, compozitor şi dirijor francez de origine italiană. Creatorul operei franceze. Ca dirijor obliga orchestra şi corul să cînte tare, zgomotos, foarte pe placul regelui care spunea că numai aşa se poate exprima patetismul, măreţia.

Martin *Luther* (1483-1546) teolog şi reformator german. În 1595 a afişat la Wittenberg cele 95 de teze ale sale care au stat **la baza Reformei.**

François Henri De Montmorency-Bouteville, duce de *Luxembourg* (1628—1695), mareşal al Franţei. A jucat rolul principal în obţinerea victoriei la Cassel.

Charles d'Albert de Luynes (1578—1621), om de stat francez, favoritul regelui Ludovic al XIII-lea.

Jules Hardouin *Mansart* (1646—1708), arhitect francez. Printre realizările sale se numără : Sala oglinzilor, domul, capela, — toate la Versailles —, piaţa Vendôme de la Paris.

Flavius *Marcianus*, împărat al Imperiului Roman de Răsărit între anii 450—457.

Maria de Medicis (1573—1642), soţia regelui Franţei Henric al IV-lea.

Maria Mancini (1640—1715), nepoată a cardinalului Mazarin. Primul amor al regelui Ludovic al XIV-lea.

Maria-Tereza de Austria (1638—1683), soția regelui Ludovic al XIV-lea.

Edme *Mariotte* (1620—1684), fizician francez.

John Churchill, duce de *Marlborough* (1650—1722), general englez.

Marte, zeul războiului la romani.

Jean-Baptiste *Massillon* (1663—1742), predicator francez.

André *Maurois* (1885—1967), scriitor și istoric francez.

Filip *Melanchthon* (1497—1560), teolog german. Prieten cu Martin Luther.

Jules *Michelet* (1798—1874), istoric francez. Pentru atitudine liberală a fost suspendat din învățămînt în 1848 și 1849, apoi destituit 1851.

Pierre *Mignard* (1612—1695), pictor francez. A succedat lui Le Brun în toate funcțiile.

Jean Baptiste Poquelin *Molière* (1622—1673), dramaturg francez. Printre lucrările sale dramatice: *Prețioasele ridicole*, *Școala femeilor*, *Don Juan*, *Mizantropul*, *Bolnavul închipuit*, *Tartuffe*, *Vicleniile lui Scapin*, *Femeile savante* etc.

Raimondo *Montecuccoli* (1609—1680), mareșal al Austriei, iar mai apoi al Poloniei. Italian ca origine.

François Bertaut, doamnă de *Motteville* (1621—1689), cameristă a reginei Anna de Austria. A scris Memorii (1615—1666) pentru a sluji la istoria Annei de Austria, soția lui Ludovic al XIII-lea.

Pierre *Nicole* (1625—1695), scriitor francez. Adept al jansenismului.

Denis *Papin* (1647—1714), inventator francez. În 1707 a experimentat în Germania, unde se refugiase după revocarea Edictului de la Nantes, o navă acționată de aburi.

Blaise *Pascal* (1623—1662), matematician, fizician, filosof și scriitor francez. Convertit la jansenism în 1654.

Paulette, taxă instituită în 1604.

Jean *Picard* (1620—1682), astronom francez.

Louis Phélypeaux, conte de *Pontchartrain* (1643—1727), om politic francez. Controlor general al finanțelor (1689—1699), secretar de stat al marinei (1690—1699), cancelar (1699—1714).

Louise-Renée de Kéroualle, ducesă de *Portsmouth* (1649—1734), domnișoară de onoare a Henriettei de Anglia, doamnă

de onoare a reginei Catherine, soția lui Carol al II-lea.

Pierre *Puget* (1620—1694), sculptor francez. A realizat opere în stil baroc.

François *Rabelais* (1494—1553), călugăr, medic, profesor de anatomie și scriitor francez.

Jean *Racine* (1639—1699), dramaturg francez. Eroii pieselor sale mistuiți de pasiune. Lucrările sale se joacă și astăzi cu mare succes. Dintre ele: Alexandru, Andromaca, Ifigenia, Fedra etc.

Francisc Rakoczi al II-lea, principe al Transilvaniei între anii 1704—1711.

François *Ravaillac* (1578—1610), învățător. Asasinul regelui Henric al IV-lea. A murit în suplicii la 27 mai 1610.

Paul de Gondi, *cardinal de Retz* (1613—1679), om politic și scriitor francez. A jucat un rol important în cele două fronde. Autor al unor foarte interesante Memorii.

Antoine *Rivarol* (1753—1801), jurnalist și scriitor francez. Lucrarea sa de bază *Discurs asupra universalității limbii franceze*.

O. Römer (1644—1710), astronom danez.

De Ruyter (1607—1676), unul din cei mai mari marinari olandezi. Amiral.

Saint-Simon (1675—1755), scriitor francez. A lăsat pagini critice despre Ludovic al XIV-lea.

Joseph *Sauveur* (1653—1716), matematician și fizician francez.

Paul *Scarron* (1610—1660), scriitor francez. Secretar al episcopului de Mans. În 1638 atins de paralizie. În 1649 se căsătorește cu viitoarea Madame de Maintenon.

Jean-Baptiste Colbert, marchiz de *Seignelay* (1651—1690), ministru al marinei. Fiul lui Colbert.

Marie De Rabutin-Chantal, marchiză de Sevigné (1626—1696), scriitoare franceză.

Anthony, conte de *Shaftesbury* (1621—1683), om de stat englez. Șef al opoziției protestante. Unul din autorii legii Habeas corpus.

Jacques de *Souvré* (1600—1670), slujitor al regelui Ludovic al XIII-lea.

Stanislas Leszczynski, rege al Poloniei între anii 1704—1714 și 1733—1736.

Maximilien de Béthune, baron de Rosny, duce de *Sully* (1559—

1641), ministru şi prieten al regelui Henric al IV-lea.

Theodosie cel Mare, împărat roman între anii 379—395. La moartea lui Imperiul roman a fost împărţit celor doi fii ai săi în Imperiul Roman de Apus şi Imperiul Roman de Răsărit.

Jean-Baptiste Colbert, marchiz de *Torcy* (1665—1746), ministru al afacerilor externe a Franţei. Fiul lui Charles Colbert.

Anne de Cotentin, conte de *Tourville* (1642—1701), mareşal al Franţei. A luptat cu succes contra piraţilor barbareşti. Învingător în mai multe bătălii navale.

Henri de La Tour d'Auvergne, viconte de *Turenne* (1611—1675), militar francez. Şi-a început cariera armelor în Olanda ca simplu soldat. Mareşal al Franţei în 1643.

Van der Meulen (1632—1690), pictor flamand stabilit în Franţa. În lucrările sale a preamărit istoria militară a regelui Ludovic al XIV-lea.

Louis Joseph de Bourbon, duce de *Vendôme* (1654—1712), eroul principal al victoriei de la Villaviciosa.

Claude Louis Hector, duce de *Villars* (1653—1734), mareşal al Franţei. Negociator al păcii de la Rastatt.

Nicolas de Neufville, duce de *Villerois* (1598—1685), mareşal al Franţei, guvernator.

Vincent de Paul (1581—1660), preot francez. A desfăşurat o largă activitate caritabilă. Sanctificat după moarte.

François Marie Arouet, zis *Voltaire* (1694—1778), poet, dramaturg, filosof şi istoric francez. Printre lucrările sale: Istoria lui Carol al XII-lea, Secolul lui Ludovic al XIV-lea etc.

Waldeck, principe german. În Dietă a fost şeful grupului antifrancez.

Cornelius *De Witt* (1623—1672), om de stat olandez.

Jan *De Witt* (1625—1672), om de stat olandez.

Cuprins

Le roi est mort ! Vive le roi ! 5
Despre complicaţiile unei căsătorii şi despre un act de curaj 8
Cardinalul 10
Frumosul duce 12
Dacă n-ar fi fost furtuna 13
Două amurguri 14
Nepotul Siciliei 17
Frondele 20
Micul rege 27
Căsătoria 32
Europa în 1661 33
Ani trişti 37
„Statul sînt eu“ 41
Servitorii regelui 42
O zi oarecare sau programul diurn al regelui 49
Complicatul aparat de stat 51
Impozitele un simplu paliativ 54
Cele trei stări sociale 56
Armata 58
De la alianţe defensive la război 61
Primăvara 63
Primul război 66
Al doilea război, cel cu Olanda 70
Complicaţii 76
Cînd pretenţiile sînt prea mari 78
Iarăşi lupte 81
Pacea 83
Vara fierbinte 86
Toamna 88
Un atac în plină pace 90

Un gest nechibzuit 96
Războiul ligii de la Augsburg 108
Războiul pentru succesiunea
la tronul Spaniei 115
Glorie efemeră 120
Ultimele lupte 122
Utrecht 123
Ah ! Versailles-ul ! 127
Apune Soarele ! 138
Mic dicționar 145
Bibliografie selectivă 155